

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Rigorózní práce
JMÉNO A PŘÍJMENÍ VE SVĚTLE STATUSOVÝCH
PRÁV

Jméno konzultanta: Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Jméno zpracovatele: Mgr. Lenka Piskačová

Květen 2006

"Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým."

Instace'ota'

Obsah

1	Úvod	6
2	Právo na jméno, jeho povaha a obsah.....	7
3	Problematika statusu	13
3.1	Osobní status a statusová práva	13
3.2	Statusová práva a utajené porody, babyboxy	17
4	Historie.....	21
4.1	Ve starém Římě	21
4.2	Jména a příjmení na našem území a historie institutu změny příjmení.....	23
4.3	Šlechtická příjmení	26
4.4	Ochrana jména příjmení.....	28
5	Současná ochrana jména v českém právním řádu	30
5.1	Komplexnost ochrany jména a právo na jméno jako součást všeobecného osobnostního práva.....	30
5.2	Předmět a podmínky ochrany.....	33
5.2.1	Úvod.....	33
5.2.2	Subjekty	34
5.2.3	Zásah	35
5.2.4	Zadostiučinění.....	36
5.2.5	Oprávněnost a neoprávněnost užívání jména.....	39
5.2.6	Náhrada škody	50
5.2.7	Posmrtná ochrana.....	50
5.2.8	Soudní řízení.....	51
6	Jméno.....	54
6.1	Určení jména dítěte	54
6.1.1	Základní pravidla pro určování jména dítěte	54

6.1.2	Jména, která nelze zapsat do matriky	57
6.1.3	Česká podoba cizojazyčného jména	60
6.1.4	Rodičovská zodpovědnost ve vztahu k určení jména dítěte	60
6.2	Změna jména	63
6.2.1	Druhy změn jména	63
6.2.2	Žádost o povolení změny jména nebo příjmení	64
6.2.3	Jméno a osvojení	66
7	Příjmení	68
7.1	Určení příjmení	68
7.1.1	Základní pravidla pro určování příjmení	68
7.1.2	Příjmení žen	71
7.1.3	Možnost užívat více příjmení	74
7.2	Změna příjmení	75
7.2.1	Změna příjmení podle zákona o rodině	75
7.2.2	Změna příjmení podle zákona o matrikách	81
7.2.2.1	Obecná pravidla pro změnu příjmení podle zákona o matrikách	81
7.2.2.2	Změna příjmení hanlivého, nebo směšného, nebo z vážného důvodu	82
7.2.2.3	Rozvedení manželé	86
7.2.2.4	Změna příjmení za trvání manželství s cizincem	88
7.2.2.5	Změna příjmení u fyzické osobě, u níž probíhá změna pohlaví	89
7.2.2.6	Hodnocení žádosti o změnu příjmení	89
7.2.3	Judikatura ke změně příjmení dítěte	92
7.2.3.1	R 11/73	92
7.2.3.2	R 12/65:	95
7.2.3.3	Případ Okresního soudu v Olomouci	96
7.2.3.4	II. ÚS 157/01	97

8	Matriční zápisy	99
8.1	Příslušnost matriky k zapsání jména a příjmení	99
8.2	Příslušnost matriky k zapsání změn jména a příjmení	101
8.3	Správní řízení a poplatky	101
9	Rozhodování soudu o jméně a příjmení	103
9.1	Shrnutí případů rozhodování soudu o jméně a příjmení dítěte.....	103
9.2	Právo dítěte být slyšeno	104
10	Navrhovaná úprava	107
10.1	Ochrana jména.....	107
10.2	Navrhovaná úprava jména	110
11	Závěr	116

Seznam zkratk

Použitá literatura

1 Úvod

Ochrana osobnosti od revoluce velmi pokročila. Osobnost a statusová práva se staly velice diskutovanými tématy. V současnosti náš občanský zákoník věnuje osobnostním právům člověka jen devět ustanovení, nicméně z bohaté judikatury se dá usuzovat, že důležitost těchto otázek stále roste. Přípravovaná nová úprava občanského práva věnuje osobnostním právům více prostoru a je znát, že tvůrci měli při své práci jako výchozí hledisko zejména osobnost člověka. Není divu, respektování osobnosti člověka a jeho individuální integrity je nutnou podmínkou jeho důstojné existence a jeho celkového svobodného rozvoje.

Základními dokumenty, ze kterých je třeba vycházet je samozřejmě Ústava a Listina základních práv a svobod, také mezinárodní úmluvy o lidských právech, nicméně občanské právo ve sféře své působnosti může k respektování osobnosti člověka značně přispívat svými zásadami, nástroji a prostředky.

V této práci jsem se zabývala ochranou jména a příjmení jako součástí všeobecného osobnostního práva a dále úpravou institutu jména a příjmení z hlediska rodinného práva a práva správního (zejména zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, dále jen "ZM").

2 Právo na jméno, jeho povaha a obsah

Právo člověka na jméno, tedy právo na **určení jeho totožnosti**, patří k základním právům ve smyslu čl. 7 a 8 Úmluvy o právech dítěte. Úmluva zakotvuje právo dítěte být registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

Jméno je významným atributem osobnosti, musíme ho chápat jako součást širšího práva na sebeuplatnění jednotlivce. Význam registrace a udělení jména dítěti deklaruje i čl. 24 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Právo na jméno náleží bez rozdílu každé fyzické osobě bez ohledu na postavení a věk. Listina základních práv a svobod (dále jen "Listina") výslovně právo na jméno nezakotvuje.

Jméno vytváří představu o celkové osobnosti fyzické osoby jako individuality, takže se zároveň stává důležitou složkou jejího celkového občanskoprávního postavení.¹

Zatímco příjmení dítěte vyplývá z jeho sounáležitosti k určité rodině a zpravidla je určeno ještě před jeho narozením, povinnost určit dítěti jméno náleží jeho rodičům. Jméno (rodné, křestní) dítě blíže určuje, odlišuje od sebe jednotlivé příslušníky rodiny označené stejným příjmením. Proto jsou příjmení dědičná, zatímco jména se volí pro každého jedince při jeho narození nově.

Evropský soud pro lidská práva ve věci Guillot proti Francii dovedl, že odmítnutí zápisu jednoho z křestních jmen dítěte do matriky není nerespektováním práva na soukromý a rodinný život ve smyslu Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (čl. 8 odst. 1). Soud však uznal, že křestní jméno, stejně jako příjmení, jako prostředky identifikace osoby v rodině a společnosti, mají vztah

¹ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 105.

k jejímu soukromému a rodinnému životu, a že výběr křestního jména má intimní a citový charakter pro rodiče, a spadá tak i do jejich soukromé sféry. Dovodil ale, že nepříjemnosti spojené s rozdílem mezi jménem dítěte pro ně běžně užívaným a jeho jménem zapsaným v rodném listě nejsou takového dosahu, aby mohly být považovány za nerespektování soukromého a rodinného života.

Jméno a příjmení fyzické osoby je **individualizačním znakem**, pod kterým se osoba uplatňuje ve společnosti. Důležitost tohoto institutu zdůrazňuje právo na ochranu osobnosti v § 11 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (dále jen „ObčZ“). Ten stanoví, že fyzická osoba má právo na ochranu svého jména. Chráněno je příjmení a za určitých okolností i samotné jméno, pokud se stane pro určitou fyzickou osobu příznačným a samo o sobě fyzickou osobu individualizuje. Spadá sem bezpochyby i ochrana pseudonymu. Má-li fyzická osoba dvě příjmení nebo dvě jména, pod ochranu spadají obě. Stejně jako práva na ochranu může požívat i pouhá přezdívka.

Jméno a příjmení má svůj aspekt soukromoprávní i veřejnoprávní.

Práva týkající se osobního stavu mají především soukromoprávní stránku, která tvoří jejich základ. Jejich význam však obvykle právo soukromé přesahuje v tom smyslu, že některá statusová práva se realizují prostřednictvím práva veřejného. Dochází k tomu, že na jedné straně státní moc poskytuje plnou ochranu konkrétnímu právu občana, na druhé straně však určuje povinnost toto právo realizovat, a to bezvýjimečně. Veřejnoprávní normy počítají s tím, že fyzická osoba má svůj určitý status, který nabyla nebo pozbyla podle norem práva soukromého. Obvykle umožňují existenci práv prokázat příslušným dokladem, k jehož vydání dochází předepsaným způsobem. Důležité je ovšem to, že většina dokladů má pouze deklaratorní význam.²

Do jisté míry máme ohledně jména a příjmení svobodu. Rodiče mají právo dát svému dítěti jakékoli podle zákona přípustné jméno, za určitých podmínek mohou zvolit příjmení z více možností. Také ochrana jména a příjmení je ryze soukromoprávního charakteru.

² Radvanová, S.: Rodina jako zdroj statusových práv, Správní právo, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra, s. 251.

Obsahem práva na jméno je vylučné právo fyzické osoby mít a užívat ke svému označení jména, disponovat s ním a bránit tomu, aby někdo jiný, ať již k jakémukoliv účelu, jejího jména k označení neoprávněně užíval.³ Člověk má však současně právo nebyt označován jiným jménem než jménem svým (30 Cdo 936/2005).

Jako nositel jména mohu svolit k užití svého jména jiným, a to právním úkonem (pokud neobchází zákona nebo není v rozporu s dobrými mravy). Nelze třeba uzavřít smlouvu o převodu jména nebo si jméno s jiným vyměnit, protože změny jména jsou kogentně upraveny. Jednání může být výslovné i konkludentní.

Vedle občansko-právních aspektů ochrany jména a příjmení fyzické osoby upravených v § 11 a násl. ObčZ jsou zde nepochybně i aspekty rodinně-právní (jméno a příjmení nezletilého dítěte) a správně-právní (ZM). Protože takováto individualizace, která má významné právní následky, je potřebná již od narození fyzické osoby, je zde dán společenský zájem na tom, aby jméno a příjmení fyzické osoby bylo určeno co nejdříve po jejím narození.

Těžko si dokážeme v dnešním světě představit situaci, kdy by nebyl každý jedinec přesně identifikován. Nemohly by existovat různé evidence, například pro účely sociálního zabezpečení, zdravotního pojištění, trestního rejstříku atd. Samozřejmě že jméno a příjmení nejsou jediným identifikačním znakem. Lehce totiž může nastat a v praxi i nastává situace, kdy více lidí má stejné jméno i příjmení. Některá jména i příjmení jsou vždy oblíbená a častá (např. Jan Novák, Martin Novotný aj.). Čím větší je síla jména a příjmení (četnost výskytu), tím menší je tendence ztotožnit tyto údaje s konkrétní osobou. Naopak spojení silného jména se silným příjmením (např. Stella Zázvorková) je pravděpodobné, že osobu identifikujeme bez dalších údajů (pokud jde o osobu známou). Tyto skutečnosti jsou důležité z hlediska ochrany osobnosti dle občanského zákoníku i z hlediska zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů.

Zákon ukládá jedině omezení, a to nemožnost dát dítěti jméno jaké má jeho žijící plnorodý sourozenec.

³ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 237.

K naprosto přesnému označení fyzických osob se v České republice používá rodné číslo, které by mělo být jedinečné (někdy je praxe jiná a je to důvodem pro změnu rodného čísla). V současné době se předpokládá vznik identifikačního čísla, které by neobsahovalo informaci o datu narození a pohlaví. Rodné číslo je dle zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, identifikátorem fyzické osoby, která splňuje zákonné podmínky pro jeho přidělení. S rodným číslem může nakládat výlučně fyzická osoba, které bylo rodné číslo přiděleno nebo její zákonný zástupce; jinak lze rodné číslo využívat jen v případech stanovených zákonem. Režim užívání je tedy mnohem přísnější a striktnější než u jména a příjmení. Dokladem o přiděleném rodném čísle může být zejména rodný list, oddací list, úmrtní list, občanský průkaz, cestovní doklad, pokud je v něm uvedeno rodné číslo, průkaz o povolení k pobytu pro cizince nebo průkaz povolení k pobytu azylanta. Tyto doklady mají pouze deklaratorní charakter. Rodné číslo přidělí výdejové místo fyzické osobě při narození nebo nezrušitelném osvojení, občanu, který dosud rodné číslo neměl, cizinci s povolením k pobytu na území České republiky nebo kterému byl udělen azyl na území České republiky, nebo cizinci, který o přidělení rodného čísla požádal pro splnění podmínek podle zvláštních právních předpisů. Výdejovým místem je matriční úřad, který přiděluje rodná čísla fyzickým osobám narozeným na území České republiky, zvláštní matrika, která přiděluje rodná čísla občanům narozeným v zahraničí, policie, která přiděluje rodná čísla cizincům, a ministerstvo, které přiděluje rodná čísla obyvatelům, kteří o přidělení rodného čísla požádají po splnění podmínek podle zvláštních právních předpisů. Režim, kterým člověk získá rodné číslo je tedy značně odlišný od aktu udělení jména a příjmení, stejně jako je odlišná jeho povaha, rodné číslo je jakési "technické" označení člověka pro usnadnění státní administrativy. Vztah mezi rodným číslem a jménem a příjmením je volný, člověk může mít jméno a příjmení a nemusí mít rodné číslo. Zřejmě si lze představit i opačnou situaci, kdy by bylo dítěti přiděleno rodné číslo a rodiče by se na jméno nedohodli do jednoho měsíce (nebo by se nedohodli na příjmení) a musel by rozhodovat soud.

Před nedávnem proběhla médií kauza o ženě (občance České republiky) se dvěma dětmi narozenými v Ghaně. Po příjezdu do české republiky prý děti neměly

nárok na žádné dávky, protože neměly přiděleno rodné číslo a nebyl jim vydán rodný list. Předpisy upravující sociální zabezpečení nevážou vznik dávek na existenci rodného čísla, nárok má zpravidla občan, popřípadě cizinec po splnění dalších podmínek, jako je např. délka pobytu na území České republiky. Cizinci, kteří nemají přiděleno rodné číslo, uvedou v žádosti v kolonce pro "Rodné číslo v ČR" datum narození a údaj, zda jde o muže či ženu. Nikdo by tedy neměl utrpět újmu tím, že mu nebylo přiděleno rodné číslo. K některým žádostem o dávky je však třeba doložit rodný list dítěte. Zabezpečení a postupy, jak se dítě do evidence zapíše v komplikovanějších případech, například kdy se narodí v cizině, je upraveno v ZM (blíže kapitola 8).

Samozřejmě že člověka jako individualitu lze určit i pomocí jiných znaků. Velký zájem je i o identifikaci člověka pomocí biometrických metod, jako jsou např. otisky prstů, obraz sítnice oka, elektronický obraz obličeje... Tyto údaje jsou jedinečné, identifikace podle nich je jednoznačná. Naproti tomu jméno i příjmení mohou sdílet s někým jiným, nemusí být vlastní pouze mé osobě. Mé jméno a příjmení závisí na vůli třetích osob, popřípadě vůli mé, strukturu mé DNA neovlivní nikdo. Přesto nebo možná právě proto mé jméno i příjmení má ze společenského hlediska osobnější rys než mé DNA. Osobním údajem však je mé jméno i má DNA. Osobní povaha jména a příjmení se projevuje tím, jak je přidělováno, jak může být měněno, a také tím, že pod jménem a příjmením jsem znám ostatním lidem. Přesněji mě sice může identifikovat má DNA, ale pod skladbou mé DNA mě okolí v běžném životě nepozná a neidentifikuje. Proto je jméno a příjmení spojeno s mou osobností a její ochranou.

Dokážu si do budoucna představit, že ve veřejném právu bude kladen větší důraz na identifikační číslo či biometrické údaje, nicméně v oblasti soukromého práva bude vždy jméno v popředí.

Označování člověka číslem známe z oblasti pracovních a koncentračních táborů a bylo to zcela jistě i nástrojem potupy, kdy člověk byl degradován na pouhou věc s vytetovaným číslem jako identifikátorem. Zkratka pro člověka je jeho jméno důležité, každý nese nelibě, když je jeho jméno komoleno a psychologické příručky nám radí, že máme-li být úspěšní a oblíbení v osobním i profesním životě, máme se soustředit na to, abychom si co nejdříve zapamatovali a správně užívali jména lidí

kolem sebe. Každý je rád, když slyší své jméno. Je rád, že ho oslovením bere okolí mezi sebe. Jiné identifikátory člověka jsou povahy jiné, neosobní. S ohledem na tato fakta musí zákonodárce konstruovat zákony. Současná úprava jména a příjmení je celkem vyhovující. Fakt, že soudům někdy trvá déle, než přiděli dítěti jméno a příjmení v případě nenaplnění primárního předpokladu udělení jména a příjmení rodiči, není problém právní úpravy, ale našeho soudnictví. I když je porušováno právo dítěte na jméno, v praxi je dítě stejně nazýváno jménem a většinou i příjmením. I pokud je dítě v ústavní péči. Soudy pak většinou tato fakticky užívaná jména a příjmení ve svých rozhodnutích respektují.

Řádné značení osob jménem a příjmením je pro stát velmi důležité. Proto také stanoví správně-právními předpisy podrobná pravidla pro zapsání jména a příjmení, pro užívání jména a příjmení, ale i pro ochranu tohoto institutu.

Nelze v této souvislosti nezmínit případ Půlnoční bouře. V tomto případě byla pro soud jedním z hlavních důvodů pro nařízení předběžného opatření o umístění dítěte v kojeneckém ústavu skutečnost, že matka dceru po narození řádně nezaregistrovala na matrice. Jméno Půlnoční bouře v tomto znění do matriky být zapsáno nemohlo, matka se snažila najít s Dr. Knappovou z Ústavu pro jazyk český najít vhodný cizojazyčný ekvivalent jména. Nakonec bylo do rodného listu zapsáno Eliška Gaja. V tomto případě však zřejmě soud pochybil, poněvadž hlediskem při rozhodování o dítěti musí být vždy jeho zájem. A zájem dítěte být s matkou, která se o něj starala dobře a měla ho ráda, převažuje nad zájmem dítěte dostat hned po narození jméno. V tomto případě bylo vhodné, aby matriční úřad oznámil soudu skutečnost, že dítě nemá jméno, a toto mohlo být napraveno rozhodnutím soudu. Stejně ostatní problémy bylo možné řešit méně radiálním způsobem s respektem k rodinnému a soukromému životu.

Občan má právo i povinnost užívat při jednání před orgány veřejné moci jméno, popřípadě jména, která jsou uvedena v jeho rodném listu vydaném matričním úřadem. Ze zákona vyplývá povinnost prokazovat narození i rodným listem vydaným zvláštní matrikou. Pro úřední potřebu tak nebudou moci občané své narození prokazovat cizozemským rodným listem. Zákon se nezmiňuje o jiném používání jména, tedy jiném než ve při styku s úřady (např. v médiích).

3 Problematika statusu

3.1 Osobní status a statusová práva

Pojem status se objevuje v mnoha souvislostech a každý autor ho vysvětluje trochu odlišně. Status bychom mohli chápat jako postavení subjektu, určené souhrnem práv a povinností, v užším smyslu pak **souhrn osobních nemajetkových práv občana**, tj. práv, která jsou spjata s jeho osobou, a vzhledem k tomu nemají majetkový charakter (**především práva vyplývající z rodinných vztahů**) a tzv. **všeobecná osobnostní práva**. Sem patří především právo na ochranu občanské cti, jména, soukromí a tělesné integrity.⁴

Michaela Zuklínová popisuje klasické chápání statusového práva v soukromoprávní rovině jako soubor právních ustanovení, která jednak upravují vznik a zánik osoby ve smyslu práva, tj. která stanoví, jak se někdo nebo něco stává subjektem práva, jednak upravují právní poměry této osoby vůči jiným osobám (ve smyslu práva), totiž práva a povinnosti mezi těmito osobami, pokud mají ovlivňovat jejich právní postavení (tedy práva a povinnosti zejména jiné než majetkové), a to včetně stanovení podmínek, za kterých tyto osoby vůči sobě navzájem vystupují.⁵

Status jde v ruku v ruce s právní subjektivitou a způsobilostí k právním úkonům. Právo vychází z konceptu, že kdo má právní osobnost, tj. způsobilost být subjektem práv a povinností, je jako nositel právního statusu osoby subjektem práv, tedy tím, kdo má práva a povinnosti. V Listině je třeba hledat nejširší ústavněprávní základ pro úpravu osobního statusu fyzických osob, neboli jinak vyjádřeno, pro úpravu jejich základních práv a svobod jako ústavního uznání lidských a občanských práv a základních svobod. Listina v současné době představuje shrnutí všech dosavadních emancipačních proudů, které se odehrály v naší společnosti a jež vyústily do tohoto katalogu občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv. V České republice je nejširší ústavněprávní základ pro úpravu osobního statusu fyzických osob, a tím i pro jeho konkretizaci a rozvedení jak ve

⁴ Madar, Z. a kol.: Právní slovník P - Ž, Panorama 1988, s. 381.

⁵ Zuklínová, M.: Status - rodinné právo - nový občanský zákoník, Správní právo, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra, s. 295.

sféře veřejného, tak ve sféře soukromého práva. Prostředky ochrany veřejného a soukromého práva se při ochraně osobnosti navzájem doplňují, a tak vytvářejí komplexní systém její ochrany.⁶

Listina vyhláší, že každý je způsobilý mít práva a povinnosti. Tento ústavně stanovený princip je nejen deklaračním uznáním přirozeného stavu člověka a současně jakousi obecnou koncesí veřejné moci ve vztahu k člověku. Toto ustanovení je i základem pro obecnou subjektivitu člověka jako soukromé osoby i jako subjektu, který má možnost účasti na ovlivňování věcí veřejných. Takto stanovená obecná způsobilost je bezpodmínečná a není apriorně vázána na žádné podmínky. Nicméně sama Listina a posléze i právní odvětví umožňují zúžit rozsah některých práv např. jenom na občana či podle jiných kritérií.⁷

Právní úprava v občanském zákoníku klade velký důraz na význam a úlohu osobních vztahů fyzických osob. Podle Fialy a Švestky je smysl veškeré činnosti (včetně hospodářské) v moderní společnosti v první řadě sama osobnost člověka a jeho rozvoj, prostě jeho status a nikoli jeho majetek.⁸

Ustanovení § 7 a násl. ObčZ upravuje status fyzických osob. V jeho rámci se rozlišuje status aktivní a pasivní. **Pasivní složka statusu** reprezentuje, co člověku náleží z jeho samostatné existence jako subjektu práva, aniž je k tomu zapotřebí jeho aktivity. Je to výchozí pozice osoby v právním smyslu v právních vztazích. Zahnuje jednak způsobilost k právům a k povinnostem (právní subjektivitu), jednak základní práva a svobody náležející člověku z jeho právem uznané existence. **Aktivní složka právního statusu** vychází z konceptu autonomie individua, umožňuje vitalizovat to, co obsahuje pasivní složka, a zahrnuje především

⁶ Knap a spol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva - 4. - podstatně přepracované a doplněné vydání, Linde Praha, a.s., 2004, s. 16.

⁷ Klíma, K.: Ústavní právo, 2. rozšířené vydání, Plzeň 2004, Vydav. a naklad. Aleše Čeněk, s.r.o., s. 233.

⁸ Jehlička, o., Švestka, J., Škárová M., a kol.: Občanský zákoník komentář - 9. vydání, C.H.BECK, 2004, s. 17.

způsobilost k právním úkonům (svéprávnost) a způsobilost nést následky vlastního zaviněného protiprávního jednání (deliktní způsobilost).⁹

Status má také svůj aspekt veřejnoprávní. Existuje nepochybně veřejný zájem na nesporném zjištění narození a smrti jednotlivých lidí a na jejich identifikaci. Stát prostě potřebuje mít jasno.

S termínem „statusový“ se setkáváme také v občanském procesním právu, když teorie i zákon mluví o statusových žalobách. Věcmi osobního stavu jsou řízení o rozvod, neplatnost manželství, o určení, zda tu manželství je či není, o určení otcovství, o osvojení, o způsobilosti k právním úkonům, o prohlášení za mrtvého. Soud v těchto případech rozhoduje na základě ustanovení ZR a ObčZ. O osobním stavu se rozhoduje i ve věcech péče o nezletilé, pokud se rozhoduje o omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, o ustanovení poručníka atd. Návrhy na zahájení řízení této kategorie směřují k autoritativní úpravě osobního stavu fyzické osoby, který zpravidla jinou cestou než soudní upravit nelze. Rozsudky o těchto žalobách mají téměř vždy konstitutivní povahu s účinky od právní moci do budoucna a jsou závazné pro každého. Rozsudky o osobním stavu nejsou exekučními tituly.

Zvláštní povahu statusových řízení musí mít na paměti i zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, nebo zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.

Práva týkající se osobního bývala někdy uváděna jako rodová. Status fyzické osoby je určen dvěma pohledy: zřetelem na pohlaví a zřetelem na příbuzenství. Osobní statusy mohou být: svobodný/svobodná, ženatý/vdaná, rozvedený/rozvedená, vdovec/vdova.¹⁰ Od 1. 7. 2006 přibývá i institut registrovaného partnerství dle zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

V chystaném občanském zákoníku se osobním právům se věnují především první a druhá část, majetkovým především částí třetí a čtvrtá. Pátá část shrnuje

⁹ Jehlička, o., Švestka, J., Škárová M., a kol.: Občanský zákoník komentář - 9. vydání, C.H.BECK, 2004, s. 69.

¹⁰ Zuklínová, M.: Status - rodinné právo - nový občanský zákoník, Správní právo, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra, s. 296.

ustanovení společná, přechodná a závěrečná a má především technickou povahu. Osu celé úpravy představuje člověk a jeho zájmy. Právní postavení člověka jako jednotlivce, včetně úpravy práv výlučně a přirozeně spjatých s jeho osobou, je klíčové téma první části zákoníku. Otázky spojené s rodinou a rodinnými vztahy upravuje druhá část. Podle § 15 právní osobnost má ten, kdo je způsobilý mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Člověk má přirozené a mezinárodně uznané právo na to, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost, pozitivní právo tudíž nemá možnost odmítnout uznání právní osobnosti člověka. V § 1 je stanoven zákaz použití analogie legis a přirozených zásad právních a zvyklostí občanského života při řešení statusových otázek. Návrh osobnost člověka se nechápe jako "přívěsek" právní subjektivity, ale právní subjektivita je naopak pojata jako důsledek osobnosti člověka jako takového.

Statusový poměr rodičů a dětí je řešen v části druhé navrhovaného občanského zákoníku, a to v "rodinném právu". Navrhovaná úprava rozeznává tři druhy práv a povinností mezi rodiči a dětmi.

1) Pro prvý druh povinností a práv (§ 728: Povinnosti a práva spojená s osobností dítěte a povinnosti a práva osobní povahy vznikají narozením dítěte a zanikají nabytím zletilosti, ledaže se jedná o právo učinit prohlášení o otcovství dítěte.) je charakteristický jednak moment statusový, osobnostní, jednak pak moment nemajetkový, osobní. Osobnostní, statusový poměr rodičů a dítěte je právní stránkou tohoto především biologického, ale rovněž společenského vztahu. Povinnosti a práva rodičů z tohoto poměru k dítěti vyplývající jsou podmíněny samou podstatou vztahu, který nutně existuje mezi rodičem a dítětem, a tudíž také samy nutně tento vztah provázejí.

Statusové povinnosti a práva mají vesměs zvláštní povahu. To platí zejména o povinnosti a právu rodičů určit dítěti jméno a příjmení, dát souhlas k jeho osvojení a prohlásit rodičovství (podle tzv. druhé domněnky) aj. Pouze právo určit původ dítěte je právo vykonatelné již před narozením dítěte, stejně jako poté, co dítě nabude zletilosti. Tyto statusové povinnosti a práva dotčeny (např. rozhodnutím soudu) být zásadně vůbec nemohou: buď existují, nebo neexistují.

2) Druhou skupinu tvoří povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě a jeho ochraně, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho pobytu, v jeho právním zastupování a spravování jeho jmění. Tyto vznikají narozením dítěte a zanikají, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Jejich trvání a rozsah může změnit jen soud.

3) Třetí skupinu povinností a práv rodičů a dětí představuje vyživovací povinnost a právo na výživné. Tyto povinnosti a práva ryze majetkové povahy, i když vycházející vždy z určitého osobního poměru, a především poměru rodičů vůči dětem, nejsou součástí rodičovských povinností a práv.¹¹

3.2 Statusová práva a utajené porody, babyboxy

Podle odborné veřejnosti došlo k závažným zásahům do statusových práv zákonem č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Tímto zákonem byl od 1. 9. 2004 umožněn porod s utajením totožnosti matky.

Žena s trvalým pobytem na území České republiky, která porodila dítě a písemně požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, nejedná-li se o ženu, jejímuž manželu svědčí domněnka otcovství, má právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů. Jméno a příjmení ženy je vedeno odděleně od zdravotnické dokumentace spolu s písemnou žádostí o utajení své osoby, datem narození a datem porodu. Po skončení hospitalizace se zdravotnická dokumentace o tyto údaje doplní a zapečetí. Otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace je možné jedině na základě rozhodnutí soudu. Lékaři a příslušníci zdravotnického personálu, kteří v rámci výkonu lékařské péče přišli do styku s osobními údaji ženy podle věty první, jsou povinni o nich zachovávat mlčenlivost. Zákonem 422/2004 Sb. byl také adekvátně změněn ZM.

¹¹ Občanský zákoník - konsolidovaná verze - duben 2002 ze serveru www.juristic.cz, 2. 11. 2005, s. 296 - 297.

Je na pováženou, že závažný zásah do statusových práv, která mají svůj základ v soukromém právu, byl proveden novelizací norem práva veřejného, bez důsledného promyšlení právních následků takové úpravy a rovněž i bez novelizace zákona o rodině.¹²

Významným důsledkem této nové právní úpravy možnosti porodu s utajením totožnosti matky v administrativních předpisech je narušení koncepce statusových práv, vytvořené v přirozenoprávních základech již obecným zákoníkem občanským (ABGB 1811).¹³

V zákoně o rodině zůstalo ustanovení, že matkou je žena, která dítě porodila. Tím má tato žena rodičovskou zodpovědnost a je zákonnou zástupkyní dítěte. Zavedením tohoto institutu dochází k porušování čl. 7 Úmluvy o právech dítěte. Podle tohoto ustanovení má být každé dítě registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Dítě, jehož matka požádala o utajení své totožnosti v souvislosti s porodem má sice právně matku, její totožnost je známa, ale utajena. Pokud jde o otcovství, pak tato právní úprava nerespektuje právo otce na zjištění jeho otcovství, neboť s otcem vůbec nepočítá. Lze vážně uvažovat o tom, že by kterýkoli muž mohl zajít na matriční úřad a prohlásit, že je otcem tohoto dítěte, protože prohlášení matky není třeba, je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou? Odpověď na tuto otázku nemůže být jiná, než záporná. Otcovství nemůže být určeno bez toho, že by bylo právně určeno mateřství. Určení otcovství by bylo možné jen na základě třetí domněnky v soudním řízení.¹⁴

¹² Králíčková, Z.: České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie, in: Právní rozhledy č. 21/2005, nakl. C. H. Beck, s. 771.

¹³ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita?, in: Právní rozhledy č. 2/2005, nakl. C. H. Beck, s. 53.

¹⁴ www.upol.cz/fileadmin/user_upload/PF-dokumenty/KOP/rodinne_pravo/Mate_stv___50a_ZOR.doc.

Také není zcela jasný postup v případě, že matka bude nezletilá a množství otázek vzbuzuje také možnost otevření zapečetěné zdravotnické dokumentace s osobními údaji matky na základě rozhodnutí soudu.

Evropský soud pro lidská práva rozhodoval případ paní Pascale Odievre. Její matka žádala utajení porodu. V dospělosti paní Odievre žádala informace o totožnosti své matky. Byla jí zpřístupněna jen nemocniční karta, která obsahovala údaje jako popis matky a otce - vzhled, povaha, zdravotní stav. Nic co by umožnilo identifikaci. Paní Odievre tvrdila, že žádost o získání informací týkajících se osobních aspektů jejího životního příběhu a jejího dětství spadá do pole působnosti čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech. Hledání identity je podle ní neoddělitelnou součástí "soukromého života" a rovněž "života rodinného", tzn. života biologické rodiny, se kterou by mohla navázat citové vztahy, kdyby jí v tom nebránila francouzská legislativa. Nastal zde střet žádosti dítěte o přístup k informacím o vlastní identitě se svobodnou vůlí matky odmítnout svůj status matky a péči o dítě. Do této relace ještě přistupuje další aspekt - a to ochrana třetích osob, zejména adoptivních rodičů a otce či ostatních členů biologické rodiny. Tito mají rovněž právo na respektování svého soukromého a rodinného života. Soud konstatoval dosažení kompromisu, když paní Odievre má možnost požádat o zrušení utajení totožnosti své matky, bude-li tato souhlasit (přes Národní radu pro přístup k informacím o osobním původu). Soud zkonstatoval snahu Francie o dosažení rovnováhy a přiměřenosti mezi konkrétními zájmy. Je na státech, jaké prostředky si zvolí jako nejvhodnější. Z toho plyne, že k porušení čl. 8 nedošlo.

Velmi diskutovanou otázkou je také problém "babyboxů" neboli schránek pro odložené novorozené děti. Nadační fond pro odložené děti Statim a jeho sesterské občanské sdružení Babybox pro odložené děti - Statim zřídily babyboxy v dobré vůli pomáhat dětem, rodičům a matkám, které se v tísnivé situaci nedokáží postarat o novorozence a potřebují rychle řešit situaci ("statim" znamená "okamžitě"). První babybox byl nainstalován 1. 6. 2005 na soukromém zdravotním zařízení GynCentrum v Praze 9.

Námítky proti babyboxům jsou do jisté míry shodné s námitkami proti utajovaným porodům. Postoj odpůrců babyboxů vychází především z toho, že

uvedeným postupem, tedy tím, že dítě bude odloženo zcela anonymně do takové schránky, dojde k porušení jeho práva na to, aby znalo svůj biologický původ, které je jako přední právo zakotveno v listinách, zabývajících se lidskými právy, a zejména v čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

Zastánci tvrdí, že babyboxy mají být krajní možností pro záchranu života nechtěného novorozeného dítěte, které by jinak mohlo být usmrceno nebo odloženo za zcela pro něj nevýhodných a ohrožujících podmínek, a to tím, že u zdravotnického zařízení je vytvořen prostor, při splnění zdravotních, technických a hygienických podmínek, do něhož lze odložit nechtěné novorozené dítě. Někteří autoři chápou zajištění práva na život jako určitou svátost, která musí být nadřazena jakýmkoliv jiným filozofickým, právním i faktickým těžkostem a dle jejich názoru je ochrana života prvořadým úkolem každého z nás a není vázána na podmínky státní příslušnosti, zdravotního stavu, právního statusu atp. Teprve poté, kdy dítě přežije, lze řešit další uspořádání jeho života.¹⁵

Myslím si, že smyslem právní úpravy týkající se dětí, by měla být především jejich ochrana. Některé děti mají smůlu a nenarodí se do "ideální" rodiny, která jim poskytne plnou podporu a lásku, aby se mohly rozvíjet a vyrůst v osobnosti nepoznamenané traumaty. Zákony by takovýmto dětem měly vycházet vstříc a maximálně se snažit aspoň trochu vyrovnat jejich "startovací podmínky" s ostatními šťastnějšími dětmi. Pokud by se podařilo rychlé osvojení takových dětí, bylo by to dobré. Ovšem vím, že pokud není dítě úplně zdravotně v pořádku, pokud má i malé postižení mentální či fyzické, nebo má jinou než bílou barvu kůže, že si ho ne vždy najdou ti jeho noví rodiče. Pak se k těmto handicapům přidá ještě další, a to že je dítětem "bez rodičů". Ohledně babyboxů si myslím, že matka, která je schopna uvažovat racionálně natolik, že dítě odloží do babyboxu, je schopna řešit situaci i jinak, například požádat o utajení své osoby, popřípadě postupovat jiným přijatelným způsobem. Dále se obávám možného zneužívání babyboxů (odkládání dětí cizinců, dětí zdravotně hendikepovaných vyžadující finančně vysoce nákladnou zdravotní péči...).

¹⁵ Nová, H.: Babyboxy, schránky pro odložené novorozené děti z pohledu právní úpravy ze serveru <http://www.statim.cz/27-clanek.php>, 2.5.2006

4 Historie

4.1 Ve starém Římě

Hovoříme-li o statusu ve starém Římě, musíme si uvědomit, že římské pojetí člověka bylo jiné než dnešní. Statusem v těchto souvislostech rozumíme osobní postavení člověka, jež bylo rozličné podle toho, zda byl člověk svobodný či otrok. Svoboda byla základní podmínkou osobnosti v právním smyslu, proto otroci byli nezpůsobilí k právům. Pro status bylo tehdy rozhodné, zda svobodný člověk byl římským občanem či neobčanem. Jen římský občan byl způsobilý všech právních poměrů založených na *ius civile*, kdežto svobodnému občanovi příslušela pouze právní způsobilost podle *ius gentium*. Mezi občany Říma byl pak v právním postavení rozdíl, zda byli samostatní či podrobení rodinné moci jiného. Pouze *persona sui iuris* čili *pater (mater) familias* měli plnou způsobilost k právům. Status byl tedy v římském právu trojí - status rozhodný pro způsobilost jednotlivcovu k soukromým právům: *status libertatis*, *status civitatis* a *status familiae*.¹⁶

Ve starém Římě měl každý římský občan aspoň dvě jména. Jedno označovalo rod, druhé osobu. Kromě toho se uvnitř rodu užívalo zvláštních jmen pro rodiny. Zákon Julia Caesara z roku 45 př. n. l. přímo vyžadoval, aby Římané užívali tři jmen a navíc ještě odkazu na *tribus*. Nápisy ze starší doby uvádějí také jména otce a děda. Tím bylo označení jedince naprosto přesné.

U římského jména složeného ze tří částí je první osobní jméno, *praenomen* (např. *Gaius*), druhé *nomen gentile* čili rodové jméno (*Iulius*) a třetí *cognomen*, to je rodinné jméno čili příjmení (*Caesar*). *Praenomen* bylo označením osoby uvnitř rodu i rodiny a uvádělo se zpravidla zkratkou. K omylům celkem nedocházelo, neboť se většinou užívalo sedmnácti osobních jmen. Nejčastější *praenomina* byla tato: *Aulus*, *Publius*, *Gaius*, *Quintus*, *Gnaeus*, *Sextus*, *Decimus*, *Tiberius*, *Lucius*, *Titus*, *Marcus*, vzácněji pak *Appius*, *Kaeso*, *Mamercus*, *Manius*, *Numerius*, *Servius*, *Spurius*.

Tato jména vystihovala někdy dobu narození (*Lucius* - za dne, *Manius* - zrána), jindy odkazovala na nějaké božstvo (*Marcus* a *Mamercus* na *Marta*) nebo svědčilo o hojném žehnutí dětmi (*Quintus* - páté dítě, *Sextus* - šesté), později se

¹⁶ Ottův slovník naučný, díl 24., nakl. Ladislav Horáček - Paseka a nakl. Agro, s. 130.

stalo zvykem, že prvorozený syn dostával jméno po otci. Vznešené rody užívaly jenom několika mála jmen pro své mužské příslušníky, určitá praenomina se dávala v některých rodinách jen prvorozeným synům. Zhanobil-li někdo svůj rod, nebo dopustil-li se protistátního činu, rod se zřekl jeho jména. Nomen gentile označovalo rodovou příslušnost, dokonce bylo možno zjistit původ: téměř všechna jména římsko-latinských rodů končila na -ius (Claudius).

Během staletí si některé osoby nebo rodiny připojily ke jménu ještě další cognomen (supranomen), odkazující buď na nějaký válečný skutek nebo na milost některého božstva.

Mnohem jednodušší byla dívčí jména. Používalo se rodového jména v tvaru ženského rodu (Iulia). Bylo-li v rodině více děvčat, rozlišovali se pořadovými čísly (Iunia Tertia).

Ve starších dobách, dokud mívali Římané jen jednoho otroka, nazývali se otroci třeba Marcipor. Později, když v domácnostech majetných občanů bylo otroků víc, ponechávali si otroci svá původní, cizí jména.

Když se římskému občanu narodil syn nebo dcera, osmého nebo devátého dne vykonal oběť a dítě dostalo jméno. Přesto bylo nalezeno více náhrobních nápisů, na nichž praenomen dítěte nebylo uvedeno, třebaže šlo i o dítě třináctileté, stálo tam pouze, že je dítětem toho či onoho. Za republiky nebyla povinnost oznámit narození dítěte. Teprve po dosažení mužného se musel dát mladý Říman zapsat do seznamu občanů, aby tím byla umožněna evidence pro účely vojenské služby, berní povinnosti, hlasování a voleb. V Římě nařídil teprve Marcus Aurelius, že novorozeně musí být do třiceti dnů po narození přihlášeno, a to v městě u prefekta státní pokladny a v provinciích v úřadovnách zřízených v sídle místodržitelství. Tyto úřadovny vydávaly pak všem římským občanům průkazy s uvedením plného jména a data narození, osvědčující jejich svobodný původ a římské občanství. Dříve se takové doklady vydávaly patrně jen na výslovnou žádost, neboť jich leckdy bylo zapotřebí.¹⁷

¹⁷ Örögdi, G.: Tak žil starý Řím, Orbis, Praha, 1990, s. 126 - 129

Co se ochrany osobnosti týče, starý Řím znal ochranu před neúctou - nevážností (inuria) projevenou k osobnosti jiného. Zákon dvanácti desek pak stanovil pokuty za urážku na cti, ale projevenou jen vztážením ruky. Obecným ediktem byla pak zakotvena i urážka slovní a šlo za ni vysoudit i peněžitou částku.

4.2 Jména a příjmení na našem území a historie institutu změny příjmení

V českých zemích, podobně jako ve většině zemí evropských, panovala v dávných dobách jednojmennost, což znamená, že lidé byli pojmenováváni, navzájem od sebe odlišováni pouze jedním osobním jménem (k velmi starým jménům jednoduchým patří např. Odolen, Chval, Mlada aj.).

Původ osobních jmen je třeba hledat ve jménech obecných, tj. v označení osob, zvířat, věcí, vlastností, činnosti a stavů, a také ve slovesech. Osobní jména vznikala tehdy, když se objevila potřeba jedince pojmenovat, individualizovat a identifikovat, zvláštním označením jej odlišit od ostatních. Jménem se snažili jeho tvůrci člověka výstižně popsat, charakterizovat jeho zařazení do společenského života, přírody, vystihnout jeho skutečné, domnělé nebo chtěné vlastnosti tělesné či duševní, a to buď přímo, nebo přirovnáním, např. ke zvířatům a přírodním jevům, a také popsat jeho vztah k lidem, k přírodě, k bohům nebo bohu, k veškerému okolnímu světu.¹⁸

Zprvu se u většiny národů pojmenovávali jen dospělí lidé, a to především urození. V naší zemi se užívají jména nejrůznějšího původu, především slovanského (Vladimír – ať vládne mír). Jména neslovanského původu k nám začala pronikat s příchodem křesťanství, tj. v 9. století (Bohuslav), v důsledku válek, obchodních styků, mocenské politiky, cestování panovníků do ciziny a prostřednictvím cizích kulturních vlivů. Cizí jména si staří Čechové přizpůsobili hláskově i tvarově češtině (Jiří z řeckého Georgios). Volbu jména výrazně ovlivňovala víra v jeho význam. Jméno mělo chránit před nepřízní osudu, před smrtí a zlými démony. Ve 14. století

¹⁸ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 3.

dávají lidé jména podle světců, aby je tito chránili. V období renesance (16. století) je trendem návrat ke starým jménům a užívání dvou křestních jmen. V národním obrození se dávají vlastenecky slovanská jména označována jako národní. Po roce 1945 se stírají rozdíly stavovské, sociální i místní, mizí vliv církve.¹⁹

Při pojmenovávání osob se pochopitelně uplatňovaly různé zvláštnosti dobové, místní a později i národní. Jediné osobní jméno, po příchodu křesťanství nahrazené tzv. křestním jménem, sloužilo našim předkům dlouho jako jediné pojmenování. Proto také bývaly rejstříky, seznamy osob apod. dlouho - někdy až do 18. století - uspořádány (řazeny) podle křestních jmen. Postupem času ale přestalo toto rozlišování stačit - důvodem bylo zvyšování počtu obyvatel, četnější kontakty mezi sebou i větší migrace.

K rozlišení osob se stejným jménem se začaly užívat obměny jména (Bartoloměj - Bárta, Bartoš, Bártík). Od 13. století se u nás začala objevovat i různá další označení osob, připojovaná za jejich osobní jméno, zvaná příjmy. Z urbářů aj. pramenů pocházejících ze 14. - 16. století vyplývá, že k přesnějšímu rozlišování osob sloužila různá označení.²⁰

Usměrňování volby jména není novodobá záležitost. Pro katolické země např. platil již v 16. století Katechismus Romanus, nařizující dětem dávat jména svatých, blahoslavených, od 17. století jej vystřídal Rituale Romanum, varující před jmény pohanskými a neslušnými.²¹

Postupně přestalo jméno jako rozlišovací znak postačovat a objevily se bližší označení jedinců týkající se jejich tělesných vlastností, podoby, věku, duševních vlastností, zaměstnání, bydliště nebo původu, jména připojená po otci, přezdívky, domovní znamení. Uvedenými způsoby tedy začala v českých zemích vznikat dvoujmennost. Jejím základem bylo jméno osobní, křestní, k němuž bylo připojováno přízvisko, příjmy (cognomen). Příjmy se od našich příjmení ovšem výrazně liší, a to svou neustáleností a proměnlivostí. Z něho se až o mnoho let

¹⁹ Knappová, M.: Jak se bude Vaše dítě jmenovat? Akademia/Praha, 1996, s. 15 -17.

²⁰ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 4.

²¹ Knappová, M.: Jak se bude Vaše dítě jmenovat? Akademia/Praha, 1996, s. 28.

později vyvinulo dědičné jméno rodové či rodinné (nomen gentis), pro něž se vyvinul termín příjmení (stálo „při jméně“). Proces ustalování příjmení byl dlouhodobý.

Předělem v evidenci obyvatel se stává třicetiletá válka, po níž se začaly pevně organizovat kanceláře městské i vrchnostenské. Z příjmí se začínají ustalovat dědičná rodová příjmení a vznikají matriky. Dlouhodobý proces ustalování příjmení byl završen v době josefínské, a to zásahy právními. Císařský dvůr měl z ekonomických i vojenských (soupisy naverbovaných vojáků) důvodů zájem na přesné evidenci obyvatel, kterou ovšem mohla závazně stanovit teprve zákonná úprava. První předpisy vyžadující důsledně užívání rodových jmen, tj. dědičných příjmení, vznikaly u příležitosti úprav vedení matrik a pocházejí např. z roku 1772 a 1779, což završuje patent císaře Josefa II. z 1. 11. 1780. Židovskému obyvatelstvu dědičných zemí se nařizuje přijmout stálá příjmení patentem z 23. 6. 1787 s platností od 1. 1. 1788. Zapisováním jmen a příjmení do matrik se zabýval i všeobecný občanský zákoník (§ 146: Děti nabývají jména svého otce, jeho znaku a všech ostatních nikoliv jen osobních práv jeho rodiny a stavu.).

Základním právním ustanovením se posléze stal dekret dvorské kanceláře z 5. 6. 1826 (č. 16.255, č. 83 sbírky prováděcích zákonů) a dále z r. 1866, kdy byla pravomoc měnit jméno přenesena na zemské politické úřady. Tyto dekrety umožňovaly žádat též o opravu zápisu jména a příjmení v matrice či o jejich změnu; pro opravu zápisu bylo rozhodující, jakou podobu příjmení užívali žadatelovi předci, pro jeho změnu pak společenské důvody, tj. zda měl nositel příjmení z jeho užívání „nějakou škodu nebo úhonu“, zda neodpovídalo vžitým zvyklostem apod. Z těchto předpisů se v českých zemích vycházelo až do poloviny 20. století.²²

V roce 1950 začal platit zákon o právu rodinném a byl vydán zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení. Pak byl v roce 1963 přijat zákon o rodině. Ten upravuje určení jména a příjmení dítěte, změnu a nemožnost změny příjmení dítěte. Zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení, byl nahrazen zákonem č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

²² Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 7 - 8.

Zákonná možnost měnit ze závažných důvodů jméno a příjmení má v českých zemích dlouholetou tradicí a vlastně vychází již ze zákonodárství rakousko-uherského, konkrétně z dekretu dvorské kanceláře z r. 1826 (Dekret dvorské kanceláře č. 36/1826). V podstatě byla v této právní úpravě možná změna příjmení jen při přestupu do křesťanské církve, nebo při propůjčení šlechtického titulu. O změně rozhodoval ministr vnitra, později zemský úřad a ministerstvo vnitra bylo odvolacím orgánem. Změna se vztahovala i na manželku a nezletilé děti. Podle tohoto zákona se postupovalo až do roku 1950 s tou výjimkou, že bylo zákonem č. 61/1918 zrušeno šlechtictví.²³

4.3 Šlechtická příjmení

Ve vývoji příjmení užívaných v českých zemích měla svou důležitou úlohu i šlechtická dvoujmení. Šlechtická příjmení (přídomky, predikáty), z nichž se později vyvinula příjmení, byla odvozována především od osobních jmen a znaků majících nejčastěji původ ve jménech osobních a místních, např. Zdeslav, syn Divišův, Střezivoj z Chlustyň, Bořítové z Budče a Martinic, Jan Zdislavic (tj. Zdislavův syn). K formálnímu vyjádření původu sloužila v češtině výhradně předložka z, tj. Bohuchvalové z Hrádku, Jiří z Poděbrad.²⁴

V roce 1918 došlo v českých zemích v souvislosti se vznikem samostatného Československa, tj. se zrušením monarchie a nastolením demokratického zřízení, ke zrušení šlechtictví, a to zákonem č. 61/1918 z 10. prosince 1918. V § 1 tohoto zákona se mj. praví: „Šlechtictví a řády, jakož i veškerá z nich plynoucí práva se zrušují. Bývalí šlechtici nesmějí užívat svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví.“

V současné době se občas vyskytne otázka, zda občané ČR mohou užívat cizí šlechtické tituly, resp. přídomky označující šlechtictví. Bývá to nejčastěji

²³ Macháčková, L.: Pravidla pro určení a změnu příjmení dítěte. Právo a rodina, 1/2001, Linde, s. 5 - 6.

²⁴ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 193.

v případech, kdy se občanka ČR provdá za cizince, který podobné označení užívá, ať již proto, že pochází ze země, kde je ještě monarchistické zřízení, v němž šlechtictví existuje, nebo za takového cizího státního příslušníka, který užívá v dokladech i nadále taková jazyková vyjádření, která (byť zrušené) šlechtictví nadále označují.

Občan(ka) nemůže užívat jako součást osobního občanského jména cizí či česká (přeložená) slova naznačující šlechtictví. I když je ženich *Graf* (hrabě), *Freiherr* (svobodný pán) apod., občance ČR v souladu s našimi zákony nepřislouží užívání titulu *Graf* (=hraběnka), *Freifrau* (svobodná paní), *Baronin* (baronka), *Princessin* (princezna) apod.

Předchází-li přijetí ženicha, který má cizí státní občanství, cizí předložka jako von, zu, de, di apod., je třeba postupovat při matričním zápisu diferencovaně. Provádá-li se Eva Skalská za cizince, který má v dokladech uváděno, že je *Freiherr Georg von Tibes* a snoubenci se dohodnou na společném příjmení po ženichovi, nevěsta - občanka ČR může získat příjmení *Eva Tibesová* nebo *Eva Tibes*. Bude-li ženichem *Franz Georg Graf zu Innhausen und Knyphausen*, nevěstino příjmení bude mít podobu *Innhausenová Knyphausenová*, resp. *Innhausen Knyphausen*. Skutečnost, že náš právní řád umožňuje užívat ženám příjmení v mužském tvaru a že lze mít více příjmení, situaci značně zlepšilo. Samozřejmě, že českým občanům mohou být v cizině uděleny šlechtické tituly, nemohou je však v České republice užívat v úředním styku.

Mají-li cizí státní příslušníci před přijetím předložku, která by mohla být znakem šlechtictví, a tvrdí, že nejsou šlechtického původu, tj. např. že předložka von je jen součástí původem selského příjmení a naznačuje, odkud rodina pochází, je na nich, aby tuto skutečnost doložili. Konkrétně to znamená, aby si obstarali země svého původu znalecký posudek instituce nebo odborníka, soudního znalce, např. historika, lingvisty, genealoga apod., který by tuto skutečnost potvrdil. Ověřený překlad takového posudku pak předloží příslušné matrice k dalšímu řízení. Znamená to, že u občanky ČR, budoucí nositelky zkoumaného cizího příjmení, by pak již nebylo třeba brát ohled na zákon č. 61/1918 Sb., jímž bylo v tehdejší ČSR zrušeno šlechtictví, pokud by taková předložka nevyjadřovala někdejší šlechtický původ příjmení. V němčině i v některých dalších jazycích totiž existují též předložková

příjmení, která mají jiný než šlechtický původ. Může jít o různá rolnická či měšťanská příjmení (např. u vlámských příjmení s *de*, holandských s *van*), která naznačují, odkud rodina přichází, např. německé příjmení *von Hofe*. Nešlechtická mohou být též předložková příjmení ze zemí, kde se šlechtictví jako historická instituce nevyvinulo, což je v Evropě např. Švýcarsko (Tam byl znalecky doložen měšťanský, tedy nešlechtický původ víceslovného příjmení *Wurm von Sterndorf* a občanka ČR má tedy příjmení *Wurmová von Sterndorf*). Pokud se tam předložková příjmení vyskytují, vznikala obvykle ve snaze o „vyrovnání se“ státům se starší tradicí.

V záležitosti předložkových příjmení, která jsou typická pro pojmenování někdejší či současné cizí šlechty a jež získávají nejčastěji občanky ČR sňatkem s cizinci, je v matriční praxi záhodno postupovat obezřetně a případy řešit přísně individuálně. Je především věcí občanů a jejich partnerů, aby si potřebné doklady o nešlechtickém původu konkrétního příjmení, resp. předložky, obstarali. Pokud jde o příjmení šlechtického původu, příslušné předložky (*von, zu, de, di* apod.) se našim občanům v souladu s platnými zákony do veřejných listin vydávaných orgány České republiky neuvádějí. Pravomoc rozhodnout o zápisu samozřejmě přísluší do pravomoci matričních úřadů.²⁵

Kolem tohoto tématu bývá dost diskuzí. Je otázkou, zda zákaz užívat rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví není v rozporu s právem na jméno. Myslím, že současná úprava je po provedených změnách vyhovující a neměla by způsobovat větší obtíže.

4.4 Ochrana jména příjmení

Osobností člověka se zabývala společnost zejména v období renesance, liberalismu a racionalismu. Nejznámější a nejvýznamnější první dokumenty jsou Magna Charta Libertatum, Petition of Rights nebo Habeas Corpus Act. Pro rozvoj ochrany osobnosti lidí mělo význam také rozšíření informačních médií a celkový vývoj společnosti, která si čím dál víc uvědomovala význam osobnosti člověka a jejich složek a potřeby ji chránit.

²⁵ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 197.

Důležitosti ochrany jména a příjmení si byli vědomi již tvůrci Všeobecného zákoníku občanského. Ustanovením § 43 tohoto zákoníku bylo tehdy výslovně chráněno pouze dílčí osobnostní právo na jméno, a to jak jméno rodové, tak i případně jméno krycí - pseudonym. Podle tohoto ustanovení upírá-li se někomu právo, aby užíval svého jména, nebo je-li poškozen neoprávněným užíváním svého jména (krycího jména), může žalovati, aby toho bylo zanecháno, a je-li tu zavinění, aby byla škoda nahrazena. Československá republika tuto úpravu převzala na podkladě recepčního zákona č. 11/1918 Sb. Dne 1. 1. 1951 nabyl účinnosti nový občanský zákoník č. 141/1950 Sb. ze dne 25. 10. 1950. Občanský zákoník se přidržel dosavadního pojetí, jen místo „poškozen“ použil termínu „zkrácen na svých právech“. V § 22 byla poskytována ochrana jménu, příjmení nebo krycímu jménu fyzických osob a názvu v případě právnických osob. Přijetím občanského zákoníku z roku 1964 pak byla zakotvena generální úprava všeobecného osobnostního práva jako jednotného práva (tj. práva na ochranu osobnosti) a v jeho rámci úprava jednotlivých osobnostních práv - včetně práva na jméno.

Pokud jde o povahu práva na jméno, byla po dlouhou dobu sporná. Podle starších teorií nebylo toto právo počítáno k právům osobnostním, nýbrž k právu vlastnickému. Podle pozdějších teorií šlo o subjektivní práva náležející do práva rodinného, popř. správního.²⁶

²⁶ Knapp, V., Plank, K.: Učebnice československého občanského práva, díl 1, Orbis, 1965, s. 377.

5 Současná ochrana jména v českém právním řádu

5.1 Komplexnost ochrany jména a právo na jméno jako součást všeobecného osobnostního práva

Právo na jméno dnes bereme jako jedno z dílčích osobnostních práv. Ochrana jména a příjmení má svůj ústavní základ. V článku 10 Listiny je výslovně řečeno, že každý má právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a ochranu jména. Tento článek navazuje na ústavní ochranu života člověka, fyzické osoby jako jedince žijícího v určitém život umožňujícím prostoru stanovením ochrany této osoby jako intelektuálního jedince, jenž je individualizován pojmenováním a má svůj soukromý a tedy eventuální rodinný život a prostředí.²⁷

Konkretizace ochrany je v § 11 ObčZ. Mé právo na ochranu jména tak stojí po boku práva na tělesnou integritu, soukromí, svobodu, zdraví čest a důstojnost. Jen se zárukou těchto ochran se může člověk plně realizovat ve společenském životě, se zárukou toho, že může fungovat jako osobnost, jejíž práva jsou komplexně zajištěna.

Vedle občansko-právních aspektů ochrany jména a příjmení fyzické osoby upravených v § 11 a násl. ObčZ jsou zde nepochybně i aspekty rodinně-právní (jméno a příjmení nezletilého dítěte) a správně-právní (ZM, přestupkový zákon) a dokonce i obchodně-právní (zákon o ochranných známkách) a trestně-právní.

Zákon o přestupcích chrání jméno v § 42c, kde stanoví skutkovou podstatu přestupku - přestupku se dopustí ten, kdo úmyslně neužívá při úředním styku jméno, popřípadě jména nebo příjmení, která jsou uvedena v rodném nebo oddacím listu vydaném matričním úřadem v České republice nebo jiným příslušným úřadem. Za tento přestupek lze uložit pokutu do 5.000,- Kč.

Zákon o ochranných známkách dává možnost podat námitky proti zápisu zveřejněného označení do rejstříku ochranných známek fyzické osobě, jejíž jméno a příjmení nebo vyobrazení, popřípadě pseudonym, jsou shodné či zaměnitelné se

²⁷ Klíma, K.: Ústavní právo, 2. rozšířené vydání, Plzeň 2004, Vydav. a naklad. Aleš Čeněk, s.r.o., s. 233.

zveřejněným označením, jestliže zápis tohoto označení do rejstříku může zasáhnout do jejích práv na ochranu osobnosti.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v základních zásadách deklaruje, že je třeba v řízení v trestních věcech mladistvých chránit osobní údaje osoby (tedy i jméno a příjmení), proti níž se řízení vede, a její soukromí. V praxi to znamená důsledné dodržování zásady presumpce nevinny. § 53 a 54 tohoto zákona pak stanoví podrobnosti ochrany. V zásadě nikdo nesmí jakýmkoli způsobem zveřejnit žádnou informaci, ve které je uvedeno jméno, popřípadě jména, a příjmení mladistvého, nebo která obsahuje informace, které by umožnily tohoto mladistvého identifikovat. Je stanoven okruh osob, které se mohou účastnit hlavního líčení a veřejného zasedání. Na návrh mladistvého může být hlavní líčení nebo veřejné zasedání konáno veřejně. Publikování informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by vedly ke ztotožnění mladistvého ve veřejných sdělovacích prostředcích nebo jiným způsobem, je zakázáno. Stejně tak je zakázáno publikování každého textu nebo každého vyobrazení týkajícího se totožnosti mladistvého. Rozsudek se vyhláší veřejně v hlavním líčení v přítomnosti mladistvého. Odsuzující rozsudek může být uveřejněn ve veřejných sdělovacích prostředcích jen bez uvedení jména a příjmení mladistvého a při přiměřené ochraně mladistvého před nežádoucími účinky jeho uveřejnění. Předseda senátu může s přihlédnutím k povaze a charakteru provinění a přiměřené ochraně zájmů mladistvého rozhodnout o jiném způsobu uveřejnění a o omezeních s tím spojených. Ústavní soud rozhodoval o návrhu Okresního soudu v Kladně na zrušení ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 tohoto zákona. Navrhovatel předestřel dvě ústavněprávní námitky, a to, že ustanovení § 54 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže je v rozporu s ustanovením čl. 38 odst. 2 Listiny (právo na veřejné projednání věci) a že ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 odst. 2, 3 jsou v rozporu s ustanovením čl. 17 odst. 1, 4 a 5 Listiny (právo na informace). Třetí námitka spočívala v tom, že napadená ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže narušují proporcionalitu mezi zájmem na ochranu soukromí trestně stíhaných mladistvých na jedné a právem na informace na druhé straně, a to ve prospěch ochrany soukromí trestně stíhaných mladistvých. Návrh byl ve všech bodech zamítnut, tudíž § 53 a § 54 platí dál v nezměněné podobě. (Pl. ÚS 28/04)

Přestupku na úseku soudnictví mládeže se pak dopustí ten, kdo v rozporu se zákonem uveřejní informaci o provinění spáchaném mladistvým nebo informaci z řízení ve věci mladistvého, anebo informaci z řízení ve věci dítěte mladšího patnácti let, a uvede přitom jeho jméno, příjmení nebo jiné okolnosti, z nichž lze usuzovat na jeho osobu, anebo kdo v té souvislosti uveřejní podobiznu mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let. Za tento přestupek lze uložit pokutu do 50 000 Kč.

Ochrany osobnosti se také dotýkají další právní předpisy (autorský zákon, občanský soudní řád, obchodní zákoník, tiskový zákon, zákon o rozhlasovém a televizním vysílání, zákoník práce, trestní zákoník, zákon na ochranu osobních údajů, zákon o péči o zdraví lidu, zákon o bankách a zákon o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, Dodatkový protokol k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny o zákazu klonování lidských bytostí).

Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti jsou založeny na objektivním principu (na rozdíl od prostředků veřejnoprávních, kde je princip zavinění). Tím je ochrana účinnější.

Podle § 11 ObčZ má fyzická osoba právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. Ustanovení § 13 ObčZ fyzické osobě dotčené v její osobnostní sféře dává mimo jiné právo požadovat z tohoto důvodu odpovídající zadostiučinění (a to ať morální nebo případně i majetkové).

Jedna z hmotných definic za osobnost považuje člověka jako jednotlivce, jako subjekt poznání, resp. poznávání, prožívání a jednání ve své společenské podstatě i individuálních zvláštěnostech, jako nejmenší sociální jednotku i určitou psychofyzickou a sociálně psychickou strukturu. Přes mnohost jednotlivých složek osobnosti je však nutno osobnost fyzické osoby vždy vnímat v její ucelenosti a nedělitelnosti. Je jistě skutečností, že mnohočetnost projevů jednotlivých stránek lidské osobnosti fyzické osoby odpovídá i myslitelné široké spektrum možných neoprávněných zásahů proti některé z těchto složek osobnosti. Přesto však vždy bude takovým zásahem dotčena přímo samotná osobnost fyzické osoby jako celek naznačených vlastností a charakteristik. A protože se jedná o nejvlastnější, nejnítěnější a nejintimnější sféru lidské osoby, jejíž dotčení zvenčí je zásahem

dotčenou fyzickou osobou velmi často pocíťováno se značně nepříznivou intenzitou, je nepochybně věcí zákona této osobnostní sféry poskytovat příslušnou právní ochranu. Z tohoto pohledu proto také občanský zákoník právo na ochranu osobnosti fyzické osoby upravuje jako jednotné právo, jehož úkolem je v občanskoprávní oblasti zabezpečit respektování osobnosti fyzické osoby a její všestranný svobodný rozvoj. Je třeba též uvážit, že ve své podstatě jde o důležité rozvedení a konkretizaci čl. 7, 8 10, 11, 13 a 14 Listiny. Přitom v tomto jednotném rámci práva na ochranu osobnosti existují jednotlivá dílčí práva, která zabezpečují občanskoprávní ochranu jednotlivých hodnot (stránek) osobnosti fyzické osoby jako neoddělitelných součástí celkové fyzické a psycho-morální integrity osobnosti.²⁸

5.2 Předmět a podmínky ochrany

5.2.1 Úvod

Předmětem občanskoprávní ochrany je jméno v poměrně širokém slova smyslu, tj. vedle jména rodového (příjmení) je chráněno i jméno vlastní nebo pseudonym nebo přezdívka. Předmětem ochrany může být za určitých podmínek i část jména, počáteční písmena (L. N. Tolstoj, J. X. D.) nebo zdrobnělina vlastního jména. Vlastní jméno, což obdobně platí i pro část jména (příjmení), počáteční písmena jména nebo popřípadě pro zdrobnělinu vlastního jména, je předmětem ochrany, jestliže se pro určitou osobu stalo natolik příznačným, že samo o sobě tvoří dostatečný individualizační znak. Má-li fyzická osoba dvě příjmení nebo dvě jména, pod ochranu spadají obě.

Připomínám například rozhodnutí, kdy soud přiznal manželce našeho bývalého pana prezidenta odškodnění za užití jejího jména "Dášénka" pro reklamní účely na billboardech. Soud druhého stupně vyložil, že vlastní jméno žalobkyně bylo již veřejnosti natolik známé a pro ni charakteristické, že zejména v souvislosti s (na reklamním plakátu exponovanou) podobou prvního žalobce (bývalého pana

²⁸ Nejvyšší soud České republiky: Rozsah a obsah občanskoprávní ochrany jména. Zveřejnění fotografie domu jako zásah do práva na ochranu osobnosti, Právní rozhledy, č. 8/2005, nakl. C. H. BECK, s. 297 - 300.

prezidenta), nelze mít nejmenší pochybnosti o tom, že bylo použito vlastní jméno žalobkyně, a to též bez jejího svolení.

Fyzická osoba má právo se zejména domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu osobnosti, aby byly odstraněny následky těchto zásahů a aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Pokud by se nejevilo postačujícím zadostiučinění proto, že byla ve značné míře snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti, má fyzická osoba též právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích.

Ke vzniku občanskoprávních sankcí za nemajetkovou újmu způsobenou neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby dle § 13 ObčZ musí být splněny tyto hmotněprávní předpoklady:

- a) existence zásahu, který je **objektivně způsobilý** vyvolat nemajetkovou újmu, spočívající buď v porušení či jen ohrožení osobnosti fyzické osoby v její fyzické a morální integritě
- a) **neoprávněnost (protiprávnost) tohoto zásahu**
- b) **existence příčinné souvislosti mezi zásahem a neoprávněností tohoto zásahu.**

5.2.2 Subjekty

Subjekty odpovědnými za tento zásah mohou být osoby fyzické či právnické. § 13 ObčZ nevyžaduje, aby na straně fyzické osoby jako původce neoprávněného zásahu byly splněny i subjektivní předpoklady (intelektuální a volní), tj. konkrétně zavinění. To znamená, že subjektem postižení sankcemi podle § 13 ObčZ může být i nezletilá fyzická osoba, stejně jako osoba zbavená či omezená ve své způsobilosti k právním úkonům. V případném soudním řízení by však takováto osoba musela mít zástupce.

Při zásahu někým, kdo byl použit jinou osobou k plnění její činnosti, postihují právní sankce zásadně tuto jinou osobu, pokud by nešlo o exces (obdobně jako při použití § 420 odst. 2 ObčZ). V jednom případě například dozorčí rada rozeslala akcionářům dopis, kterým se dotkla jedné fyzické osoby. Soud dovodil odpovědnost právnické osoby, nikoli jednotlivých členů rady. Jindy však předseda politické strany

prezentoval názor, který nebyl přijatý oprávněným orgánem politické strany, a byla konstatována odpovědnost funkcionáře samotného. Když ministr pronese výrok v rámci své pravomoci jako člen vlády, pak o exces nepůjde.

Pokud je jedním zásahem poškozeno více osob, mohou svá práva uplatňovat nezávisle na sobě.

5.2.3 Zásah

Otázkou je, zda samo uveřejnění nepravdivého údaje, dotýkajícího se osobnosti fyzické osoby, zakládá neoprávněný zásah do práva na ochranu její osobnosti. Zpravidla tomu tak bude, vždy však je nutno posuzovat konkrétní případ a zkoumat ohrožení či narušení osobnostních práv.

Zásah musí být **objektivně způsobilý** ohrozit ochranu osobnosti. V jednom nálezu (IV. ÚS 104/95) Ústavní soud dovodil, že zásah v podobě tvrzení o jiné osobě, který byl učiněn v prostředí, ve kterém nehrozilo jeho zveřejnění, není vůbec objektivně způsobilý ohrozit její osobnostní práva. V tomto případě šlo o případ, kdy ve stížnostním řízení prohlásila jedna osoba o druhé, že se podnapilá motala na vozovce. Osoby, které mají ke spisu přístup, jsou vázány služebním tajemstvím a informace o opilosti se nedostala na veřejnost, proto nemohlo jít o zásah objektivně způsobilý narušit práva stěžovatele. Také Sou R NS č. 25 - C 2001: Na nezpůsobilost zásahu narušit či ohrozit právo na ochranu osobnosti fyzické osoby je třeba usoudit např. v případech, kdy zásah spočíval v tvrzeních, která byla pronesena za takových okolností, za nichž nehrozilo zveřejnění, a nemohlo tedy dojít ke snížení vážnosti fyzické osoby mezi spoluobčany.

Spolkový ústavní soud v Německu se již také zabýval otázkou, zda je podmínkou poškození osobnostního práva novinovým článkem, aby byla dotčená osoba identifikovatelná alespoň pro průměrného čtenáře novin. Postačí, aby byla dotčená osoba poznatelná pro čtenáře, kteří jsou schopni ji identifikovat na základě svých znalostí (např. o profesním nebo osobním okolí dotčeného). Uvedení celého

jména či alespoň iniciál této osoby není tudíž nezbytnou podmínkou porušení práva na ochranu osobnosti.²⁹

K zásahu do práv na ochranu osobnosti může dojít i nečinností, a to tam, kde se vyžaduje aktivní jednání. To může být stanoveno právním předpisem nebo i dohodou - viz nálezy ÚS 15/95. V tomto případě zaměstnavatel dal zaměstnanci ústní slib, že mu zajistí pracovní povolení pro výkon sjednané v práci v SRN. Tento slib nedodržel a zaměstnanec byl při kontrole v SRN zadržen, vyslýchán a bylo mu zakázáno vykonávat v SRN práci a následně byl vyhoštěn a byl mu uložen zákaz vstupu na území SRN na dobu jednoho roku. Krajský soud se domníval, že do osobnosti zaměstnance bylo zasaženo nikoliv jednáním zaměstnavatele, ale rozhodnutím německých úřadů. Zaměstnavatel se hájil tím, že nešlo z jeho strany o neoprávněný zásah, neboť zde musí jít o aktivní jednání, nikoli pasivní. Vrchní soud rozsudek potvrdil s tím, že nezajištění povolení pro výkon práce v SRN nelze považovat za neoprávněný zásah do ochrany osobnosti. Neoprávněný zásah je dle názoru vrchního soudu jednání, které se svým obsahem, formou a cílem dotýká práv chráněných ustanoveními § 11 a násl. ObčZ a je objektivně způsobitelné tato chráněná práva narušit, popř. ohrozit. Nezajištění pracovního povolení není aktivním chováním, které předpokládá § 13 odst. 1 ObčZ. Ústavní soud rozsudek vrchního soudu zrušil, protože § 13 odst. 1 nesprávně interpretoval. Chování či konání může mít podobu jak aktivního jednání, tak i jednání pasivního, tj. opomenutí: neboť i opomenutím může být porušena právní či jiná povinnost, i opomenutím může být způsobena újma fyzické osobě, ať už majetková či nemajetková. V předmetné věci "zásahem" do práva na ochranu osobnosti bylo ze strany zaměstnavatele pasivní chování, tedy nezajištění povolení k zaměstnání přesto, že se k tomu zaměstnavatel svým ujištěním zavázal.

5.2.4 Zadostiučinění

Zadostiučinění nemá charakter peněžité náhrady, tedy majetkového plnění, ale je výlučně prostředkem morálního, imateriálního působení. Svou povahou nejde

²⁹ Usnesení Spolkového ústavního soudu v Německu, 1 BvR 236/3, Právní rozhledy č. 7/2005, nakl. C. H. BECK, s. 265.

ani o prostředek represivní ani reparační, ale o speciální prostředek ochrany osobnosti se satisfakční povahou. Lze jej použít tam, kde s ohledem na závažnost neoprávněného zásahu a jím způsobené následky nebude možné vystačit s předchozími prostředky ochrany. Dosavadní soudní praxe se shoduje v tom, že zadostiučinění lze přiznat jen k návrhu postiženého občana, stejně jako lze jen k návrhu použít ostatních prostředků. Možnost vyžádat si znalecký posudek za účelem objektivizace výše peněžitého zadostiučinění je pro zvláštní povahu práva na peněžitou satisfakci vyloučeno. Výši peněžitého zadostiučinění určuje v rámci volné úvahy jen soud. Musí při tom vycházet z úplného skutkového stavu a opírat se vždy o konkrétní - a tím i přezkoumatelná kritéria.³⁰

Důležitý je požadavek přiměřenosti soudem přiznaného zadostiučinění. Možnost zadostiučinění v penězích zakotvila výslovně novela č. 87/1990 Sb. Tato přichází v úvahu pouze tehdy, jeví-li se morální zadostiučinění nepostačujícím. Je možné také použít obě formy satisfakce současně. Pro výši peněžité satisfakce bude důležitá intenzita, trvání a rozsah nepřiznivých následků vzhledem k postavení žalobce v rodině a ve společnosti, zavinění původce zásahu, sociální a majetkové poměry. Ač se určení výše tohoto zadostiučinění stává předmětem volného uvážení soudu, musí soud v každém jednotlivém případě vycházet z úplného skutkového stavu a v tomto rámci se opírat o zcela konkrétní a přezkoumatelná hlediska.

Existují různé názory na problém, zda soud může přisoudit více než je požadováno. V článku *Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi z ASPI* je vyjádřen názor, že soud může jít i ultra petitum, protože z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky ("přiměřené zadostiučinění"). Domnívám se, že soud je návrhem vázán, že "přiměřenost" je pouze vodítkem pro soud k určení maximální možné částky, kterou lze přiznat v konkrétním případě.

V nálezu Ústavního soudu III. ÚS 281/03 je deklarováno, že pokud forma morální satisfakce (omluvný dopis) již nemůže být totožná, příp. srovnatelná s formou, v jaké k zásahu do osobnostních práv dotčené osoby došlo (článek

³⁰ Jehlička, o., Švestka, J., Škárová M., a kol.: *Občanský zákoník komentář* - 9. vydání, C.H.BECK, 2004, str. 129.

v periodiku), příp. miji-li se s ohledem na velký časový odstup daný (nepeněžní) způsob satisfakce účinkem, pak zpravidla nezbyvá, než vzniklou nerovnováhu kompenzovat zadostiučiněním finančním. V tomto případě byl v jednom periodiku publikován dopis, jenž obsahoval nepravdivá tvrzení o bezcharakternosti stěžovatelky. Délka soudního řízení byla 9 let a mezitím periodikum zaniklo. Od požadavku omluvy v periodiku stěžovatelka tedy pro objektivní nemožnost ustoupila. Okresní soud uložil žalovaným povinnost zaslat stěžovatelce omluvný dopis. Návrh na finanční satisfakci byl zamítnut. Ústavní soud vyslovil závěr, že pokud primární způsob zadostiučinění je v době rozhodování soudu již natolik oslaben, že svým způsobem pozbývá své funkce, je povinností soudu tím pečlivěji zvažovat přiznání zadostiučinění finanční. Obecné soudy pouze konstatovaly, že nebylo prokázáno snížení důstojnosti stěžovatelky ve společnosti ve značné míře. Nejvyšší soud uvedl, že na satisfakci podle § 13 ObčZ nemůže mít vliv délka soudního řízení či okolnost, že zanikla příslušná tiskovina, a že rozhodující je zjištění a posouzení toho, zda jsou splněna hlediska intenzity, trvání i rozsahu nepříznivých následků. Ústavní soud napadená rozhodnutí zrušil a stěžovatelce vyhověl.

V jiném případě měl personál diskoklubu zákaz vpouštět osoby romské národnosti. Nevpuštění osoby takové národnosti na diskotéku je diskriminačním jednáním, které ve značné míře snižuje důstojnost dotčené osoby. V takovém případě jsou splněny předpoklady nejen pro dání přiměřeného zadostiučinění, ale i pro náhradu nemajetkové újmy v penzích. (Usnesení Vrchního soudu v Praze - Co 62/2002-63)

Jeden názor zní, že právo na poskytnutí přiměřeného zadostiučinění za neoprávněný zásah se nepromlčuje (PR č. 2/2004 NS ČR). S tímto ovšem zásadně nesouhlasí část odborné veřejnosti (např. Švestka - považuje za správné promlčení ve tříleté lhůtě). Domnívám se, že logičtější je závěr, že se právo na přiměřené zadostiučinění promlčuje. Jde o právo majetkové povahy, ač má svůj původ v právu osobnostním.

Náhrada škody jakožto majetkové právo se však promlčuje, a to uplynutím dvou let ode dne, kdy se poškozený dozví o škodě a o tom, kdo za ni odpovídá. Nejpozději se právo promlčí za tři roky a jde-li o škodu způsobenou úmyslně za deset let ode dne, kdy došlo k události, z níž škoda vznikla.

Soudní praxe (Vrchní soud v Praze - 5 Cdo 12/92) dovodila, že právo na peněžitou satisfakci má osobní charakter a smrtí postižené fyzické osoby zaniká (a to i v případě, že již byl nařízen výkon rozhodnutí, ale ještě nebylo vymoženo). Osoby v § 15 ObčZ tedy nemají možnost uplatňovat peněžité zadostiučinění.

5.2.5 Oprávněnost a neoprávněnost užívání jména

Jako fyzická osoba mám právo mít jméno a užívat ho ke svému označení, disponovat s ním a bránit tomu, aby někdo jiný, ať již k jakémukoliv účelu, mého jména neoprávněně užíval. Osoba má současně právo nebýt označována jiným jménem než svým. (30 Cdo 936/2005)

Pro úvahu o neoprávněnosti zásahu do práva na jméno fyzické osoby není důležité, zda jeho užití s sebou současně neslo znaky případné difamace.

Porušení tohoto práva nelze proto mechanicky směřovat např. s právem na čest, důstojnost, resp. vážnost fyzické osoby. Nutno současně dodat, že § 13 odst. 2 ObčZ uvádí případy, kdy lze s ohledem na intenzitu zásahu proti osobnosti fyzické osoby přiznat náhradu nemajetkové újmy v penězích, pouze demonstrativně. Nelze proto tuto možnost spojovat pouze se zásahy proti důstojnosti fyzické osoby a její vážnosti ve společnosti.

1) Neoprávněným užitím není každé použití jména, které označuje nějakou osobu. To by v praxi mělo nedozírné následky. **Jde jen o takový případ označení jménem, které někomu přísluší, pokud by vzhledem k okolnostem mohlo objektivně u veřejnosti vyvolat dojem, že jde o uvedený subjekt práva.** Jestli to tak neoprávněný uživatel zamýšlel, není důležité. Důležité je tedy objektivní posouzení.

Pokud by například dala firma svému výrobku určitý název, který by se čirou náhodou shodoval s příjmením určité fyzické osoby, měla by tato fyzická osoba naději na úspěch v případném soudním řízení jen tehdy, pokud by použitím slova byl míněn přímo žalobce, nebo by si to veřejnost mohla z určitých důvodů myslet. Když ale název byl vybrán jen vzhledem ke svému pojmovému obsahu, nejedná se o neoprávněný zásah do osobnosti.

Specifická je problematika psaní literárních děl. Pokud vědomě píšeme o určité osobě, kterou označíme jménem, uvádíme údaje o jejím životě, samozřejmě potřebujeme jejího svolení. V případě, že si osobu vymyslíme, jde-li tedy o pouhou fikci, pak i když se jméno naší postavy náhodou shoduje se jménem konkrétního člověka, jeho souhlas nepotřebuji. To jen v případě, že by se shodovaly mnou smyšlené údaje jako je místo děje, povolání osoby, její vlastnosti, činy..., prostě cokoli co by u ostatních nezávislých pozorovatelů mohlo vzbudit dojem, že má osoba není fiktivní, ale že jde o toho a toho člověka. Nezáleží na tom, zda to byl můj úmysl či ne. Pro existenci zásahu do práva není třeba, aby románová postava odpovídala vlastnostem oprávněného nositele jména ve všech jednotlivostech. Postačí, jestliže se zřetelně rýsuje určitá paralela a jestliže čtenář má určitý dojem, že kniha jedná o záležitostech živých lidí.³¹

Naopak občanského zákoníku nelze použít pro ochranu jmen postav, které autor románu použil pro jejich označení. Autor by se mohl domáhat ochrany pouze podle zákona o právu autorském.³²

Zajímavý případ se stal v roce 1942 v Kalifornii. Kino v Los Angeles rozeslalo v rámci reklamy na předváděný film tisíce náhodně vybraným mužům poštou dopisy, v nichž žena jménem Marion Kerby, kteréžto jméno si správa kina vymyslela, je ženským písmem ručně psaným dopisem, vykazujícím formou i obsahem všechny znaky dopisu milostného, zvala ke schůzce do uvedeného biografu. Žena jménem Marion Kerby však v Los Angeles skutečně žila a byla dokonce jedinou ženou tohoto jména uvedenou v telefonním seznamu. Vzhledem k tomu byla vystavena útokům jak mužů toužících po dobrodružství, tak žárlivých žen. Proto její žalobě soud vyhověl, ačkoliv bylo nepochybné, že správa kina při odesílání dopisu o její existenci neměla nejmenší zdání.³³

³¹ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 239.

³² Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 237.

³³ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 240.

2) **Pokud dám k užití svého jména souhlas, pak nejde o neoprávněné užití.** Svůj souhlas mohu udělit i konkludentně. Toto svolení však nesmí být vykládáno extenzivně. Například můj souhlas k užití jména neznamená automaticky i svolení k užití podobizny (a naopak). Zahraniční soudní praxe např. správně dovodila, že svolení fotomodelky k uveřejnění její fotografie s nahým poprsím v rámci zprávy o kosmetické chirurgii v časopise neopravňovalo zároveň k uveřejnění jejího jména.³⁴

Také platí, že pokud dám svolení k vyfotografování mé osoby, ještě to neznamená automaticky svolení k použití fotografie i pro reklamní účely. Také pokud se vyjádřím k jakosti určitého produktu, nemusí to znamenat zároveň souhlas k použití zvukového záznamu za účelem veřejné reklamní reprodukce. V reklamě je třeba vždy výslovného souhlasu subjektu!

Souhlas může být relevantní i v obchodním právu. Úřad průmyslového vlastnictví rozhodl o zamítnutí námitek proti zápisu zveřejněného kombinovaného označení "Josef Klír", přihlášeného do rejstříku ochranných známek. Ve věci byl podán návrh na rozklad a napadené rozhodnutí bylo potvrzeno. Námítky uplatněné podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. e) zákona č. 137/1995 Sb., o ochranných známkách, proti zápisu zveřejněného označení do rejstříku ochranných známek byly odůvodněny faktem, že toto označení je shodné se jménem a příjmením namítatele, a tato skutečnost by bránila zápisu zveřejněného označení do rejstříku ochranných známek v případě, že by zápisem došlo k zásahu do práv na ochranu osobnosti namítatele. Dále znění zveřejněného označení je shodné se jménem a příjmením namítatele, což by mohlo bránit při jeho dalším podnikání a prezentování se na veřejnosti vůbec. Přihlašovatelka však předložila úředně ověřenou kopii ničím nepodmíněného písemného souhlasu namítatele s přihlášením ochranné známky obsahující jeho jméno a příjmení. Podle ustanovení § 10 a § 11 zákona č. 137/1995 Sb. Úřad v rámci projednávání námitek přezkoumá, zda zápisem přihlášeného označení do rejstříku nedojde k zásahu do zákonem chráněných práv třetích osob.

³⁴ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 243 ; rozh. OLG Mnichov z 18.1.1985 - 21 U 3479/84.

Jestliže Úřad zjistí, že přihlášené označení nezasahuje do zákonem chráněných starších práv třetích osob, námitky zamítne. Jestliže však Úřad zjistí, že přihlášené označení nespĺňuje podmínky pro zápis do rejstříku, zamítne přihlášku ochranné známky. Podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. e) téhož zákona může proti zápisu zveřejněného označení do rejstříku ochranných známek podat námitky ve lhůtě tři měsíců od zveřejnění fyzická osoba, jejíž jméno a příjmení nebo vyobrazení, popřípadě pseudonym jsou shodné či zaměnitelné se zveřejněným označením, jestliže zápis tohoto označení do rejstříku může zasáhnout do jejích práv na ochranu osobnosti. Na základě uvedeného souhlasu jako jednostranného právního úkonu došlo ke vzniku dvoustranného závazkového právního vztahu mezi namítatelem a přihlašovatelem, jehož obsahem je závazek namítatele strpět užití jeho jména a příjmení na straně jedné a oprávnění přihlašovatelky užít toto jméno a příjmení ke stanovenému účelu na straně druhé. Jde tedy o závazkový právní vztah s plněním trvajícím. Vzhledem k tomu, že uvedený souhlas není sám o sobě nijak podmíněn, lze závazkový právní vztah mezi namítatelem a přihlašovatelem jednostranně zrušit pouze v zákonem stanovených případech, mezi něž odvolání souhlasu v důsledku ukončení obchodní spolupráce nepatří. Odvolací orgán tedy konstatoval, že zápisem zveřejněného označení do rejstříku ochranných známek nemůže dojít k zásahu do práv na ochranu osobnosti namítatele ve smyslu ustanovení § 9 odst. 1 písm. e) zákona č. 137/1995 Sb. Pokud jde o otázku smluvního závazkového právního vztahu mezi namítatelem a přihlašovatelkou, jehož součástí je mimo jiné závazek přihlašovatelky převést předmětnou přihlášku ochranné známky, resp. zapsanou ochrannou známku na namítatele, není Úřad oprávněn tento právní vztah posuzovat ani řešit.

3) Dalším případem, kdy užití jména jiného není neoprávněné, je právo k užití svého vlastního jména, i když se shoduje se jménem druhé osoby. Může to být mé jméno nabyté při narození nebo sňatkem, ale i při osvojení, povolení změny jména či při přijetí dřívějšího jména při rozvodu. Judikaturou je řešen případ, kdy muž požadoval po své bývalé manželce, aby přijala své dřívější jméno. V tomto případě byla roku 1918 projednávána žádost stěžovatele, aby správní úřad uznal, že jeho bývalé manželce nepřísluší užívat jako příjmení jeho rodné jméno. Nejvyšší

správní soud rozhodl, že rozvedený manžel nemá právo žádati, aby bylo rozvedené manželce uloženo neužívatí jeho příjmení, které při sňatku přijali jako společné. (Boh. A 184/19)

4) Kužití jména jiného může dojít též v rámci výkonu zákonem stanoveného jiného subjektivního práva nebo v rámci plnění zákonem stanovené povinnosti. Jde vesměs o případy, kdy lze zásah do práva na jméno, k němuž došlo v rámci hájení právem chráněných zájmů veřejných či soukromých při přísném zachování kritéria vzájemného poměru jednotlivých práv a společenské adekvátnosti, považovat za zásah za okolnostech vylučujících protiprávnost. Mezi tyto okolnosti vylučující neoprávněnost (protiprávnost) náleží, kromě svépomoci a odvrácení škody, zejména výkon práva (popř. i povinnosti) kritiky, uplatnění petičního práva, uplatňování práv a obrana v řízení před orgány k tomu povolányi, výkon povinnosti svědecké a znalecké aj.³⁵

Nález Ústavního soudu č. III. 256/01 se vyjadřuje k rekognici: Zákonnou podmínkou provedení rekognice fotografiemi je skutečnost, že všechny srovnávací fotografie musí být fotografiemi v předmětném trestním řízení nezúčastněných osob. Použití fotografie v trestním řízení nezúčastněné osoby v rekognici tudíž nezakládá žádné dotčení jejich osobnostních práv, plynoucích z § 11 ObčZ (např. práva na ochranu cti a dobrého jména v souvislosti s neoprávněným založením podezření ze spáchání trestného činu a jeho šířením ve veřejnosti). Nadto je rekognice fotografiemi zachycena v soudním spise, přičemž tento není veřejnou listinou a nahlížení do něj je omezeno na přesně zákonem omezený okruh osob.

Nejedná se o neoprávněný zásah do osobnostních práv žalobce, jestliže soudce postupuje podle zásady volného hodnocení důkazů. Rozhodnutím soudu v rámci řízení o ochranu osobnosti nelze změnit ani zpochybnit jakékoliv soudní rozhodnutí, zejména pak rozhodnutí v trestní oblasti. Zákonná zásada volného

³⁵ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 243; H.C.Nipperday, Das allgemeine Persönlichkeitsrecht, UFITA 30/1960, s. 8 a 9.

hodnocení důkazů však nemůže být soudem zneužívána k obvinění třetí osoby v procesním postavení svědka!³⁶

5) Zajímavá je také oblast **užití jména ve zpravodajství**. Náš zákon tuto otázku výslovně neřeší, úprava licence se týká jen užití podobizen, obrazových snímků a zvukových záznamů. Zpravodajství má při střetu s právem na ochranu osobnosti přednost pouze pokud se týká věcí oprávněného veřejného zájmu a jestliže tomuto oprávněnému veřejnému zájmu slouží. Také kritika může sloužit veřejnému zájmu za podmínky, že jde o kritiku věcnou a konkrétní, přiměřenou svým obsahem i formou, nevykročující z mezí nutných k dosažení sledovaného a společensky uznávaného účelu. Vzhledem k tomu, že pro ochranu jména není důležité zavinění či nezavinění zásahu, není ani relevantní obrana zpravodaje, že prověření zprávy byla věnována péče, kterou podle okolností případu bylo možno na každém považovat. Toto by bylo důležité jen pro odpovědnost za vzniklou škodu podle § 16 ObčZ.

Podle názoru Ústavního soudu (I. ÚS 156/99) je nutno respektovat určitá specifika běžného periodického tisku, určeného pro informování nejširší veřejnosti (na rozdíl např. od publikací odborných), který v určitých případech musí - především s ohledem na rozsah jednotlivých příspěvků a čtenářský zájem - přistupovat k určitým zjednodušením, a nelze bez dalšího tvrdit, že každé zjednodušení (či zkreslení) musí nutně vést k zásahu do osobnostních práv dotčených osob. Lze tedy stěží trvat na naprosté přesnosti skutkových tvrzení a klást tak na novináře - ve svých důsledcích - nespílitelné nároky. Významné proto musí vždy být to, aby celkové vyznění určité informace odpovídalo pravdě.

Zajímavým nálezem ve věci ochrany osobnosti je nález III. ÚS 73/02, kde Ústavní soud připouští odpovědnost vydavatele v případě, že zpráva (článek) obsahuje citaci třetí osoby. Je třeba uvážit, že na publikovaném rozhovoru (interview) jsou cíleně kladeny otázky v zájmu publicistického záměru vydavatele vyplývající z tématu, ze záměru a z konkrétní situace. Nelze proto mít za to, že bez

³⁶ Právní rozhledy č. 11/2003, nakl. C. H. BECK, s. 584; usnesení Vrchního soudu v Praze 1 Co 72/2003.

dalšího v takových případech jde pouze o reprodukci tvrzení určité osoby, ale je nutno přihlížet i k faktu publicistické součinnosti vydavatele, resp. jeho pracovníků a jejich podílu na obsahu a vyznění rozhovoru, resp. vlivu na to, zda interview bude uveřejněno.

Při střetu práva na informace a jejich šíření s právem na ochranu osobnosti a soukromého života, tedy základních práv stojících na stejné úrovni, je především věcí obecných soudů, aby s přihlédnutím k okolnostem každého případu zvážily, zda jednomu právu nebyla bezdůvodně dána přednost před právem druhým.

Specifickou oblast tvoří informace o osobách veřejného zájmu. Osobami veřejného zájmu se většinou rozumějí nejen osoby veřejného života v užším smyslu, tj. osoby, které vystupují při řešení různých otázek na veřejnosti, neboli jsou veřejně činny a tím na veřejnost vykonávají svůj vliv v oblasti politické, hospodářské, kulturní, sportovní aj. (např. ministři, poslanci aj.), nýbrž vůbec osoby, které na sebe upoutávají zájem veřejnosti, a tak se ocitají v zorném úhlu zpravodajství hromadných sdělovacích prostředků. Všeobecné osobnostní právo těchto osob je omezeno do té míry, že tyto osoby nemohou zabránit, aby se jejich osobnost, včetně jména a příjmení, stala předmětem zpravodajské činnosti v rámci podávání informace a kritiky, pokud se tak děje v oprávněném veřejném zájmu.³⁷

Pokud někdo vstoupí do veřejného života, musí s takovými důsledky počítat. Odkrývání soukromí například k posouzení způsobilosti k výkonu veřejné funkce je naprosto regulární. Stále ale existuje oblast, která na výkon funkce zřejmě mít vliv nemůže, a do této oblasti pak nikomu nic není (například zda měl politik před dvaceti lety mimomanželský poměr).

Obdobně mluví i nálezný Ústavního soudu (III. ÚS 11/04): Ve vztahu k osobám veřejně známým, či politicky činným, vychází z přesvědčení, že právo kritiky, zakotvené v čl. 17 odst. 2 Listiny a čl. 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, které je neoddělitelnou součástí svobody projevu a práva na informace, musí respektovat rovnováhu mezi tímto právem a osobnostními právy konkrétního subjektu a nemůže překračovat určité hranice spojené s atributy

³⁷ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 313.

demokratické společnosti. Takto vymezené mantinely ve vztahu k fyzické osobě, která jedná či vystupuje jako „veřejná osobnost“, jsou širší, než ve vztahu k osobě soukromé. Toto nazírání není důsledkem jakési "degradace" ochrany osobnostních práv politika, ale je přirozeným důsledkem jeho rozhodnutí učinit své jednání předmětem veřejné pozornosti, čímž se samozřejmě politik vědomě vystavuje pozorné a ne vždy objektivní kontrole svého jednání a chování, a to jak ze strany svých voličů či členů stejné politické strany, tak, a to zejména, ze strany politické opozice, novinářů i všech občanů. Nevyhnutelnou stránkou výkonu veřejné funkce je tedy nutnost větší míry tolerance k negativním postojům či hodnocením, kterým se osoba veřejně činná vystavuje přijetím této funkce, a nikoli v neposlední řadě i srozumění takové osoby se snášením důsledků vyvozených z její společenské a politické odpovědnosti. Zda je skutečně ochotna konkrétní fyzická osoba tyto nepříjemné stránky svého postavení snášet či nikoli záleží na jejím vlastním uvážení.

Podobný názor je také v nálezech IV. ÚS 146/04 a I. ÚS 367/03.

Často diskutovanou otázkou je, zda lze používat plného jména a příjmení fyzické osoby, se kterou je vedeno trestní řízení. Podle zásady presumpce neviny do pravomocného rozsudku nelze uveřejňovat jméno a příjmení takovéto osoby, a to ani iniciály, pokud je z dalších uvedených údajů o této osobě zřejmé, o koho se jedná. Po právní moci odsuzujícího rozsudku, jméno pachatele může být zveřejněno, ovšem neplatí to, pokud od odsouzení uběhne delší doba. V takové situaci již nemůže být na zveřejnění těchto údajů veřejný zájem. Sám trestní zákon pak stanoví, ve kterých případech se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže zakotvuje povinnost v řízení v trestních věcech mladistvích chránit osobní údaje osoby (tedy i jméno a příjmení), proti níž se řízení vede, a její soukromí.

Co se týče příbuzných či dokonce obětí pachatele, ti mají právo na svou ochranu nezávisle na stádiu řízení, tedy i po pravomocném rozsudku odsuzujícím pachatele. Uvádění jejich jmen není ve veřejném zájmu, je to tak maximálně v zájmu bulvárního tisku. Například rakouský Nejvyšší soud vyhověl žalobě bývalé manželky

vraha, která uplatňovala vlastní osobnostní ochranu proti uveřejnění její fotografie se jménem.³⁸

Shrnutí: Lidé, kteří se stanou předmětem zájmu sdělovacích prostředků bez své vůle, mají plný nárok na ochranu svého jména i příjmení!

Nejběžnější případy porušení práva na jméno spočívají v užití známého jména (vědce, politika, herce, zpěváka, sportovce...) k reklamním účelům, užití jména v souvislosti s neoprávněným zveřejněním určité zprávy, užití jména pro pojmenování místa, románové postavy, výrobky... Nelze také uvádět jako autora jiné jméno než skutečného autora díla. Stejně tak není možné dodávat serióznosti knize tím, že uvedu jako lektora známou vědeckou kapacitu, pokud text ani neviděl.

Skutečnost neoprávněné evidence (fyzické osoby) v materiálech Státní bezpečnosti představuje také neoprávněný zásah do osobnostních práv takové osoby chráněných ustanovením § 11 ObčZ. Za neoprávněnou evidenci by bylo nutno považovat tu, která by byla v rozporu s tehdy platnými předpisy právního předchůdce žalovaného. (25 Cdo 43/2001)

U pseudonymu platí zásada priority užívání. Užívání pseudonymu, které začal již dříve užívat někdo jiný, je třeba považovat za užívání neoprávněné. To platí i ve vztahu k pseudonymu osob zemřelých, pokud trvá právo na ochranu jejich osobnosti ve smyslu § 15 ObčZ. Mohli by se tedy např. blízcí příbuzní básníka V. Vaška domáhat ochrany pseudonym Petr Bezruč na tom, kdo by tohoto pseudonymu začal užívat ve své literární tvorbě.³⁹

Často je jedním skutkem zasažena kromě jména i čest, důstojnost nebo soukromí.

³⁸ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 305; OGH 2.8.1958, 1 Ob 297.

³⁹ Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 242.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 9. 2004, spis.zn. 30 Cdo 181/2004, konstatoval, že nelze vyloučit možnost, že zveřejnění fotografie domu v konkrétním případě (při současné identifikaci vlastníka věci nebo jejího uživatele) může být nepřipustnou sondou do vnitřní oblasti fyzické osoby, schopnou nedovoleně informovat i širokou veřejnost o jejím individuálním založení, resp. zaměření, směřování apod. - tedy že může nepřipustně vypovídat o soukromé sféře fyzické osoby.

V tomto případě byla řešena následující situace: Žalovaná společnost C.G., a.s. použila v propagačních materiálech vyobrazení nemovitosti rodinného domu s popiskem, že tento dům patří panu XY. K užití příjmení ani k použití vyobrazení nemovitosti v tisku či v propagačních letáčích neměla společnost C.G., a.s. souhlas. Soud prvního stupně uložil žalované společnosti omluvit se za neoprávněné užití příjmení, zamítl však žalobu v té části, kde žalobce požadoval omluvu za využití vyobrazení nemovitosti pro reklamní účely, které vedlo k identifikaci vlastnictví nemovitosti, a zásah do soukromí, jenž vznikl touto identifikací, a která je nepřímou informací o majetkových poměrech. Také zamítl požadavek na náhradu nemajetkové újmy. Soud prvního stupně vyšel při svém rozhodování z úvahy, že zveřejnění příjmení žalobce bez jeho souhlasu jako označení typu rodinného domku je neoprávněným zásahem do osobnostní sféry žalobce. Dále zhodnotil intenzitu zásahu jako minimální vzhledem k tomu, že spojitost s označením velmi pěkného rodinného domu nemůže být dehonestující, proto shledal jako přiměřenou satisfakci omluvu za užití příjmení žalobce. Soud dále dovodil, že uveřejnění fotografie rodinného domu ve vlastnictví žalobce není neoprávněným zásahem do jeho osobnostní sféry, když takto byla zveřejněna fotografie nemovitosti seznatelné zvenčí, která nenáleží do sféry soukromí žalobce. Také nepřiznal náhradu nemajetkové újmy v penězích s odkazem na malou intenzitu zásahu do osobnostní sféry.

Odvolací soud se pak neztotožnil se závěrem soudu prvního stupně, že užitím příjmení žalobce v popisce s fotografiemi domu bez jejich souhlasu nedošlo k neoprávněnému zásahu do jejich osobnostních práv. V řízení sice nebylo prokázáno, že by žalobce dal k užití svého příjmení souhlas., nedostatek souhlasu s užitím příjmení však samo o sobě nemůže postačovat pro závěr, že tím došlo

k neoprávněnému zásahu do osobnostních práv. Pro takovýto závěr je třeba se zabývat tím, zda v dané věci užití příjmení má povahu neoprávněného zásahu z hlediska, zda jde o jednání proti tomuto jménu ve smyslu snižování důstojnosti, vážnosti a cti osoby, jejíhož jména bylo užito. Nic takového nebylo však před soudem prvního stupně zjištěno a ani nebylo tvrzeno a nelze to ani objektivně dovodit z označení domu příjmením žalobce prezentovaného v kladném smyslu. Odvolací soud proto uzavřel, že v dané věci nedošlo k neoprávněnému zásahu do osobnostních práv žalobce, takže nepřichází v úvahu ani postup dle § 13 odst. 2 ObčZ. Žalobce podal dovolání, neboť se domníval, že lze považovat za zásah do práva na ochranu osobnosti využití jména fyzické osoby ke komerčním účelům, a táže se, zda je odůvodněné za těchto okolností považovat za takový zásah i zveřejnění vlastnictví fyzické osoby, když je tím umožněna identifikací vlastníka nepřímá informace o jeho majetkových poměrech. Žalobce se domnívá, že jméno a příjmení požívá absolutní ochranu ve smyslu § 11 ObčZ, a to i v případě, že je v přechýlené podobě S - S-ová (žalobcem byla i manželka, byť byl dům označen jen příjmením manžela). S odkazem na judikaturu dovolacího soudu žalobce konstatoval, že neoprávněné využití jména fyzické osoby pro reklamní účely bez jejího souhlasu je vždy zásahem do osobnostních práv. Žalované navíc tímto způsobem přibývá majetkový prospěch, který by jinak neměla. Žalobce konstatuje, že v případě, kdy uveřejnění vyobrazení nemovitosti v souvislosti se jménem žalobce dává informaci o majetkových poměrech žalobce, tedy o jeho intimní sféře, a tato informace je šířena s následky pro ně nepříjemnými, je zásahem do práva na ochranu osobnosti. Dovolací soud zhodnotil dovolání jako důvodné.

Bylo potřeba v posuzované věci především bedlivě zvážit, jak dalece bylo zasaženo užitím popisky "rodinný dům S." do práva na ochranu jména (příjmení) žalobců (v případě žalobkyně jejího přechýleného příjmení). Přitom podle názoru dovolacího soudu je třeba užití jména současně posuzovat v kontextu s okolnostmi, které toto užití provázely. To tím spíše, pokud k němu dojde při komerčním využití - například pro reklamní účely. V takovém případě lze jen obtížně dovozovat, že jsou zde skutečnosti, které by vylučovaly neoprávněnost zásahu.

5.2.6 Náhrada škody

Kdo neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti způsobí škodu, odpovídá za ni podle ustanovení tohoto zákona o odpovědnosti za škodu. Právo na náhradu škody přechází na dědice.

Ke vzniku odpovědnosti za škodu je třeba deliktní způsobilosti.

Právní úprava umožňuje při zásahu do osobnostních práv i použití ustanovení o bezdůvodném obohacení.

5.2.7 Posmrtná ochrana

Po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželu a dětem, a není-li jich, jejím rodičům. Zvláštní osobnostní právo osob podle § 15 ObčZ není ani co do obsahu a rozsahu, ani co do funkce shodné s vlastním osobnostním právem zemřelé fyzické osoby. Společné mají tato práva to, že i osoby uvedené v § 15 ObčZ mohou k občanskoprávní ochraně zemřelé fyzické osoby použít právní prostředky, které stanoví § 13 ObčZ (nemají však právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích). Zvláštní osobnostní právo osob podle § 15 Obč je co do svého obsahu v určitém směru užší, v jiném směru širší. Tak např. jestliže zemřelá fyzická osoba výslovně zakázala pro případ své smrti jakoukoliv dispozici se svými projevy osobní povahy, nelze těchto osobních písemností použít ani tehdy, jestliže by s tímto použitím osoby uvedené v § 15 Obč vyslovily souhlas. Právě tak tam, kde dala určitá fyzická osoba ještě za svého života svolení k nakládání s některou hodnotou osobnosti po své smrti, pak i tato dispozice osoby podle § 15 Obč zavazuje. Naproti tomu nemůže-li sama fyzická osoba za svého života s ohledem na zvláštní veřejné zájmy sama platně disponovat s některými svými tělesnými orgány, toto právo dispozice po smrti fyzické osoby osobám v § 15 Obč naopak přísluší.

Úřad průmyslového vlastnictví rozhodl o zápisu kombinovaného označení "LADY DIANA", přihlášeného do rejstříku ochranných známek, a námitky proti tomuto rozhodnutí byly zamítnuty. Princezna z Walesu neměla manžela a její děti jsou nezletilé. Zbývající členové rodiny pověřili namítatelku, která je sestrou zesnulé princezny, aby rodinu zastupovala ve všech záležitostech týkajících se Diany,

princezny z Walesu. Namítatelka jako vykonavatelka poslední vůle a závěti však není aktivně legitimována k podání námitek pro kolizi s právem na ochranu osobnosti Diany, princezny z Walesu. Na tuto skutečnost nemůže mít vliv ani plná moc vystavená na namítatelku matkou zemřelé Diany, princezny z Walesu, neboť podle ustanovení § 15 ObčZ je rodič zemřelé fyzické osoby oprávněn uplatňovat právo na ochranu její osobnosti pouze v případě, neměla-li zemřelá fyzická osoby manžela ani děti, resp. pokud již tyto osoby nejsou naživu, přičemž pořadí taxativně vypočtených oprávněných osob stanovené tímto zákonným ustanovením nelze zaměňovat. Z obsahu spisu přitom vyplývá, že zemřelá Diana, princezna z Walesu, zanechala potomky.

5.2.8 Soudní řízení

Protože obrana proti neoprávněným zásahům do osobnosti není příliš praktická u orgánů státní správy podle § 5 ObčZ, a také svépomoc může být užita jen ve výjimečných případech, nejčastěji hledají subjekty ochranu u soudů (ať už v nalézacím či pak v exekučním řízení). Pravomoc soudů rozhodovat ve věcech ochrany osobnosti je dána v § 7 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen "OSŘ"). V prvním stupni rozhodují krajské soudy, odvolací řízení vedou soudy vrchní.

V úvahu by přicházela i stížnost k Ústavnímu osudu.

Ve věci ochrany osobnosti je možno vést prétorské řízení či uzavřít smír. Ochrana předběžným opatřením dle mého názoru přichází v úvahu, je třeba upozornit na usnesení Vrchního soudu v Praze, v jehož odůvodnění se stanoví, že předběžné opatření, jímž by žalovanému bylo uloženo zdržet se v jím vydávaném deníku uveřejňování jakýchkoli komentářů a informací týkajících se subjektu osoby žalobce, s výjimkou tiskových zpráv převzatých od oficiálních agentur, do rozhodnutí ve věci samé, znamená restrikci svobody projevu, která je zaručena Listinou.

V § 13 jsou zakotveny možnosti žaloby negatorní (upuštění od neoprávněných zásahů), restituční (odstranění následků) a satisfakční (přiměřené zadostiučinění). Poplatek v řízení na ochranu osobnosti je stanoven pevnou částkou.

Žaloba negatorní může být použita pouze, pokud zásah nebo jeho hrozba stále trvají. Není možné stanovit rozhodnutím soudu obecnou povinnost zdržet se zveřejňování veškerých hodnotících soudů o dotčené osobě. Z důvodu nevykonatelnosti je nesprávné, stanoví-li výrok rozhodnutí nezasahovat do práva na ochranu osobnosti dotčené fyzické osoby. Rozsudkem se v těchto případech vždy ukládá povinnost na non facere, nestanovuje se proto žádná pariční lhůta a rozsudek je vykonatelný nabytím právní moci. Rozsudky u žalob restitučních znějí na facere, povinnost bude třeba splnit ve třídní lhůtě od právní moci rozsudku.

Od 1. 1. 2001 panuje ve věcech ochrany společnosti princip koncentrace řízení ze zákona. Účastníci tedy mohou uvést rozhodné skutečnosti o věci samé a označit důkazy k jejich prokázání nejpozději do skončení prvního jednání, které se o ní konalo. To však neplatí, jde-li o skutečnosti nebo důkazy, jimiž má být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků, které nastaly po prvním jednání nebo které účastníci nemohli bez své viny včas uvést. O tomto musí být účastníci poučeni v předvolání k prvnímu jednání ve věci. Tento paragraf (§ 118b) má zrychlit řízení.

V soudním řízení se lze také domáhat vedle zdržení se neoprávněných zásahů do práva na ochranu osobnosti a vedle žalob na odstranění následků takových zásahů, také např. žalobami o určení neoprávněnosti zásahu nebo určení, že původce zásahu neoprávněně zasáhl do práva žalobce na ochranu osobnosti. Nejde pak o určovací žaloby ve smyslu § 80 písm. c) OSŘ a neprokazuje se tedy naléhavý právní zájem.

Proti žalobě na ochranu osobnosti se nemůže žalovaný úspěšně bránit námitkou, že šířil pouze ty údaje, které sám slyšel. (Sou R NS č. 25 - C 2001)

Pokud jde o náklady řízení, platí zásada, že jde o spor, který nelze v penězích ocenit. Pokud má žalobce ve věci jen částečný úspěch, může mu být přiznána plná výše náhrady nákladů řízení.

Výkon rozhodnutí specifika nemá, je to klasicky buď výkon rozhodnutí na peněžitá plnění, u nepeněžitých se pak převážně postupuje cestou ukládání pokut. Je tu i možnost provedení prací a výkonů za povinného. Žalobní návrhy nesmí být

formulovány obecně a nepřesně (Sou R NS č. 25 - C 1921), jinak by byl pak výkon rozhodnutí nemožný.

Ve věcech ochrany osobnosti, v nichž k neoprávněnému zásahu do osobnostních práv mělo dojít soudním rozhodnutím nebo nesprávným postupem soudu, vystupuje za stát jako příslušná organizační složka Ministerstvo spravedlnosti. Byly zde pochybnosti, zda nemá ve věci jednat soud, jehož rozhodnutí způsobilo neoprávněný zásah, ale Vrchní soud v Praze dovedil, že jednat má v těchto věcech vždy stejný orgán - Ministerstvo spravedlnosti (dle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem). Naproti tomu soud jako organizační složka bude za stát jednat v případě, kdy k tvrzenému neoprávněnému zásahu mělo dojít v rámci výkonu správy soudu.⁴⁰

⁴⁰ Právní rozhledy č. 11/2003, nakl. C. H. BECK, s. 585; 1 Co 72/2003.

6 Jméno

6.1 Určení jména dítěte

6.1.1 Základní pravidla pro určování jména dítěte

Jméno a příjmení fyzické osoby je jejím základním identifikačním znakem. Jméno, nazývané dříve jménem křestním (podle církevního křtu), nebo nověji jménem rodným (dostane je po zrodu), se zapisuje do knihy narození a na rodný list dítěte.

Například publikace M. Knappové "Jak se bude Vaše dítě jmenovat" obsahuje 1735 základních jmen, přičemž se u nás volí pro nově narozené děti na 100 - 700 různých jmen. Z množství dobově volených jmen tvoří zhruba polovinu jména oblíbená, vžitá, druhou polovinu pak jména méně obvyklá, vyskytující se jen ojediněle. Významnou úlohu při volbě jména hrají rodinné zvyklosti, ale také jazykové vlivy (důraz na český charakter).

Pro zápis do matriky je možné zvolit jakékoli existující jméno, a to v jeho základní, spisovné, pravopisně ověřené podobě. Pokud rodiče chtějí zvolit jméno, které není v příručce pro matrikáře, mohou požádat o jeho znalecké jazykové ověření. Tento posudek pak předloží na příslušném matričním úřadě.

Jako pomůcka pro výběr jména u nás funguje především kalendář (civilní). Kalendáře také vydávají různé církve. Podoba kalendáře se v tiskárnách připravuje za odborné účasti kalendářní komise, ve které jsou též zástupci Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva kultury ČR a jazykovědci. Komise se snaží, aby se v kalendáři uváděla především jména užívaná. Podkladem pro zařazování nových jmen do kalendáře je především sledování matričních zápisů tj., která jména rodiče vybírají a která dlouhodobě vycházejí z obliby a také rozšířenost jednotlivých jmen v populaci. Pro zařazení jména do kalendáře se komise rozhodne v případě, že jde o jméno často volené, a to v různých místech, splňující přitom jazykové předpoklady.⁴¹

Určení jména je jedním z práv rodičů, které tvoří obsah rodičovského právního vztahu. Toto právo není vázáno na existenci rodičovské zodpovědnosti, ale vyvěrá

⁴¹ Knappová, M.: Jak se bude Vaše dítě jmenovat? Akademia/Praha, 1996, s. 14.

ze samotné podstaty rodinně-právního vztahu mezi rodiči a dětmi. Na určení jména jsou rodiče povinni se dohodnout. Určení jména dítěte je podstatnou záležitostí. Také změna jména nebo příjmení dítěte je tradičně teorií i judikaturou řazena k "podstatným věcem", i když zákon o rodině tento pojem nikde výslovně nedefinuje a ani nedefinoval.

Jméno, popřípadě jména dítěte se podle § 18 odst. 1 ZM, do matriky zapíše:

- 1) podle souhlasného prohlášení rodičů
- 2) zapíše se jméno, popřípadě jména dítěte podle prohlášení druhého z rodičů pokud
 - není jeden rodič znám
 - je pravomocným rozhodnutím soudu zbaven rodičovské zodpovědnosti
 - je mu výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven
 - je pravomocným rozhodnutím soudu zbaven způsobilosti k právním úkonům
 - je pravomocným rozhodnutím soudu jeho způsobilost k právním úkonům omezena
- 3) jinak podle pravomocného rozhodnutí soudu.

Tento paragraf se nevztahuje na rodiče, který není nositelem rodičovské zodpovědnosti z důvodu své nezletilosti. § 34 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen "ZR") říká, že soud může přiznat rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě i nezletilému rodiči dítěte, který dosáhl věku šestnácti let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv. § 18 ZR neuvádí případ, ve kterém nebyla nezletilému rodiči přiznána rodičovská zodpovědnost. Nezletilý rodič tedy vždy určuje jméno svého dítěte.⁴²

Jedinou výjimkou je nezletilý zbavený způsobilosti k právním úkonům nebo je v ní omezen. Tento případ by již spadal pod § 18 ZM.

⁴² Hrušáková, M., Králíčková Z.: České rodinné právo, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, s. 189.

Neměli bychom však zapomenout na to, že určení jména a příjmení není obsahem rodičovské zodpovědnosti. Jméno dítěte by mělo být určeno ve lhůtě jednoho měsíce od narození dítěte. V této lhůtě by rodič mohl být zbaven rodičovské odpovědnosti jen těžko.

Zákon sice stanoví jednoměsíční lhůtu pro určení jména dítěte (§ 18 odst. 4, písm. a) ZM), v praxi to však může být úplně jinak:

Okresního soudu v Olomouci řešil v roce 2000 neuvěřitelný případ, kdy dítě narozené v červenci 1997 nemělo jméno. Matka podala návrh soudu na určení jména dítěte v červenci 2000. Matka se o dceru dobře starala, otec o ni nikdy neprojevoval zájem a byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Matka oslovovala dítě „Lucie“. Soud dle § 49 ZR určil, že nezletilá ponese toto jméno.

Jak se mohlo stát, že dítě mělo přes tři roky napsáno v rodném listě „jméno neurčeno“? Podle § 18 ZM, má matriční úřad povinnost učinit oznámení soudu, jestliže rodiče neurčí do jednoho měsíce od narození jeho jméno. Jak dlouho by matriční úřad čekal v tomto případě, kdyby návrh nepodala sama matka? Okresního soudu v Olomouci navíc v prosinci 1997 vynesl rozsudek, kterým bylo dítě uloženo do výchovy matce a otcí uložena povinnost platit výživné a skutečnost, že dítě nemá určené příjmení, mu byla známa. Pokud se dítě narodí mimo manželství, ale bylo určeno otcovství, předloží jeden z rodičů k zápisu do knihy narození souhlasné prohlášení o jménu, popřípadě jménech dítěte.

Při určení jména dítěte jsou rodiče vázáni především ustanovením § 18, § 62 a § 63 ZM.⁴³

Uvedená ustanovení s účinností od 1.7.2001 do jisté míry zpřesnila a současně i zjednodušila dosavadní pravidla pro určení jména dítěte. Dosavadní matriční předpisy dovolovaly určit dítěti pouze jedno jméno. Zákon o matrikách s účinností od zmíněného data zohledňuje četné požadavky fyzických osob i poznatky z praxe a připouští, aby rodiče mohli určit dítěti dvě jména. Podle ust. § 18 odst. 2 zákona o matrikách mohou být zapsána dvě jména, která nesmí být

⁴³ Hrušáková, M.: Určení jména dítěte v novém zákonu o matrikách, Právo a rodina, 3/2001, Linde, s. 15.

stejná; dítěti, které není občanem a jehož rodiče nemají státní občanství České republiky, lze zapsat více jmen.

Občan je povinen užívat v úředním styku dvě jména, jestliže jsou zapsána v matriční knize vedené matričním úřadem (§ 62 odst. 2 ZM).

Zápis druhého jména je umožněn i zpětně. Právní úprava připouští, aby občan, který má v matriční knize zapsáno jedno jméno, před matričním úřadem prohlásil, že bude užívat dvě jména. V případě nezletilého dítěte učiní toto prohlášení jeho zákonní zástupci. Jestliže jde o nezletilého staršího 15 let, musí být k prohlášení jeho zákonných zástupců připojen i jeho souhlas, bez něhož ke zvolení druhého jména nemůže dojít. Vycházíme ze skutečnosti, že fyzická osoba starší 15 let je dostatečně duševně vyspělá, aby byla schopna samostatně posoudit, zda chce užívat jiné jméno, případně dvě jména. Tato úprava navazuje na úpravu povolení změny jména, kde je rovněž u nezletilce staršího 15 let vyžadován jeho souhlas.

Místně příslušným je matriční úřad podle místa trvalého pobytu občana, nebo matriční úřad, v jehož knize narození je jméno, jehož se prohlášení týká, zapsáno. Matriční úřad, v jehož knize narození není zapsáno jméno, jehož se prohlášení týká, postoupí toto prohlášení do 3 pracovních dnů matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno zapsáno. Prohlášení o volbě druhého jména lze učinit pouze jednou a nelze jej vzít zpět.

Výslovně je stanoveno, jak bude postupovat občan, byl-li zápis jeho narození proveden do zvláštní matriky. Jde-li o zápis narození do zvláštní matriky a je-li na cizozemském matričním dokladu uvedeno více jmen, může občan prohlásit, které z nich, popřípadě, která dvě z nich bude užívat. Za nezletilého učiní prohlášení jeho zákonní zástupci.

6.1.2 Jména, která nelze zapsat do matriky

Podle ustanovení § 62 ZM nelze do matriční knihy zapsat jména zkomolená, zdrobnělá a domácká. Fyzické osobě mužského pohlaví nelze zapsat jméno ženské a naopak. Matriční úřad dále nezapiše jméno, pokud je mu známo, že toto jméno užívá žijící sourozenec, mají-li sourozenci společné rodiče. Ve srovnání s původní

úpravou určení jména obsaženou v ustanovení § 40 odst. 2 vyhl. 22/1977 Sb., které uvádělo, že není možné zapsat do matriky jméno, které má žijící sourozenec, je s účinností od 1. 7. 2001 nyní možné, aby polorodí sourozenci, mající společného jen jednoho rodiče, nesli všichni stejné jméno (jména).

Matrikáři mají k dispozici odbornou publikaci o jménech českých i cizích, ve které mohou ověřit správnou pravopisnou podobu jména. V případě pochybností (především u jmen arabských, vietnamských a japonských) je žadatel povinen předložit znalecký posudek o správné pravopisné podobě jména.⁴⁴

Dle § 18 odst. 4 ZM matriční úřad nezapíše do knihy narození jméno, popřípadě jména, a učiní o tom oznámení soudu, jestliže rodiče

- a) se nedohodnou na jménu, popřípadě jménech dítěte do jednoho měsíce od narození dítěte, nebo
- b) jméno dítěti neurčí do jednoho měsíce od narození dítěte, nebo
- c) určí dítěti jméno, popřípadě jména, které nelze do knihy narození zapsat, nebo
- d) nejsou známi.

Na toto ustanovení a také na § 38 odst. 3 ZR navazuje judikát R 23/84:

Dříve v praxi vznikaly pochybnosti o tom, jak postupovat v těch případech, když dítě nemá určeno jméno, ačkoliv jeho rodiče (nebo alespoň jeden z nich) jsou známi a náleží jim rodičovská práva. Zpravidla se to týká dětí narozených mimo manželství, které od narození jsou umístěny v kolektivních zařízeních, žádný z rodičů o ně neprojevuje zájem a rodiče zůstávají nečinní i pokud jde o určení jména dítěte. Obdobná situace nastává také tehdy, nelze-li jméno zapsat do knihy narození.

Nejvyšší soud považoval za vhodné, aby matrikáři využili všech prostředků, které mají k dispozici, k tomu, aby rodiče (popřípadě jen jeden rodič, který je znám)

⁴⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, komentář k § 63.

jméno dítěte určili, a teprve poté, bude-li jejich úsilí bezvýsledné, aby dali příslušnému soudu péče o nezletilé podnět k zahájení řízení o určení jména dítěte.

Ze skutečnosti, že rodiče nesdělí jméno dítěte, na němž se dohodli, ani po výzvě, a to ve lhůtě, která jim k tomu byla dána, je nutno dovodit, že se rodiče, jejichž právem, ale i povinností je určit jméno dítěte, nedohodli o jménu dítěte. Marré uplynutí lhůty ke sdělení jména dítěte je vzhledem k tomu důvodem, aby soud ve smyslu ustanovení § 81 odst. 2 OSŘ zahájil řízení o určení jména dítěte podle ustanovení § 38 odst. 3 ZR.

Obdobná situace nastane tehdy, jestliže nelze připustit zapsání dohodnutého jména do knihy narození, a rodiče ani po právní moci takového rozhodnutí neurčí jiné jméno dítěte, jež může být zapsáno do knihy narození. Také v tomto případě rozhodne o jménu dítěte i bez návrhu soud podle ustanovení § 38 odst. 3 ZR.

Odlišná je situace, když jméno dítěte neurčí jediný známý rodič. V takovém případě ustanovení § 38 odst. 3 ZR neumožňuje soudu jméno dítěte určit. Na včasném určení jména dítěte je však zájem, takže liknavost takového rodiče je důvodem pro omezení rodičovských práv ve smyslu ustanovení § 44 odst. 2 ZR v uvedeném směru. Soud toto omezení provede i bez návrhu výrokem rozhodnutí, jímž určí jméno dítěte. Stejně postupuje, jestliže tento rodič určí takové jméno, jehož zápis do knihy narození matrika nepřipustí, a rodič ani po právní moci rozhodnutí o tom neurčí jiné jméno dítěte.

Jestliže se soud před vyhlášením rozsudku dozví, že rodiče určili jméno dítěte souhlasným prohlášením nebo že tak učinil jediný známý rodič dítěte, zastaví řízení zahájené usnesením vydaným podle ustanovení § 81 odst. 2 OSŘ, protože odpadly důvody, pro něž bylo řízení zahájeno.

Nejdůležitější závěry judikátu jsou následující:

- Jestliže rodiče neurčí jméno dítěte souhlasným prohlášením nebo určí takové jméno, jehož zapsání do knihy narození není přípustné, určí jméno dítěte i bez návrhu soud podle ustanovení § 38 odst. 3 ZR.
- Jestliže jediný známý rodič neurčí jméno dítěte nebo určí takové jméno dítěti, jehož zapsání do knihy narození není přípustné, určí jméno dítěte i bez návrhu soud ve smyslu ustanovení § 44 odst. 2 ZR.

6.1.3 Česká podoba cizojazyčného jména

Užívání české podoby cizojazyčného jména nevyžaduje povolení (§ 63 odst. 1 ZM). Občan, který chce užívat českou podobu cizojazyčného jména, popřípadě jmen, oznámí tuto skutečnost matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno, popřípadě jména, zapsáno, není-li to v rozporu s tímto zákonem (§ 63 odst. 2 ZM).

Takové oznámení může učinit i v souvislosti se zápisem jeho narození do zvláštní matriky, aby na vydaném rodném listu bylo již uvedeno jméno v požadované podobě.

Např. půjde o zápis narození osoby, která nabyla státní občanství České republiky. Na cizozemském rodném listu má uvedeno jméno "Volodimir", a může proto oznámit, že bude užívat českou podobu tohoto jména, tj. "Vladimír".

Zákon stanoví oznamovateli pouze povinnost, aby v případech, kdy vzniknou pochybnosti o správném českém ekvivalentu, předložil znalecký posudek. Ve většině případů si správnost českého ekvivalentu ověří matrikář z odborné publikace, která u jednotlivých českých jmen uvádí jejich ekvivalenty v cizích jazycích.

Oznámení nelze odvolat. Pokud později bude chtít opět užívat cizojazyčnou podobu jména, může požádat o povolení změny jména.

6.1.4 Rodičovská zodpovědnost ve vztahu k určení jména dítěte

Institut rodičovské zodpovědnosti je v určitém vztahu k problematice jména a příjmení dítěte. Tradice tohoto institutu je dlouhá. Již v římském právu byla známa moc otcovská, stejný pojem znal i Všeobecný občanský zákoník. Zákon o právu rodinném nahradil moc otcovskou novým pojmem rodičovská moc.⁴⁵ Úmluva o právech dítěte používá termín "odpovědnost, práva a povinnosti rodičů". Velká novela zákona o rodinně použila název rodičovské zodpovědnosti, který je vhodnější

⁴⁵ Hrušáková, M.: Králíčková Z.: České rodinné právo, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, s. 195.

(pojem odpovědnost má vazbu na sankční charakter odpovědnosti v občanském právu).

Rodičovská zodpovědnost je dle § 31 ZR souhrn práv a povinností

- a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- b) při zastupování nezletilého dítěte,
- c) při správě jeho jmění.

Všechna práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti mají dlouhodobý charakter, nevyčerpávají se jednorázovým jednáním rodiče. Proto se domnívám, že právo, popř. povinnost určit dítěti jméno není obsahem rodičovské zodpovědnosti. Tento názor byl vysloven již ve starší literatuře (Petrušáková, J.: Právna úprava výchovy dieťaťa v rodine, Bratislava: Obzor, 1970). Tehdy se ovšem nehovořilo o institutu rodičovské zodpovědnosti, ale o institutu rodičovských práv a povinností. Tomuto výkladu nahrávaly i matriční předpisy, které neodpíraly právo určit jméno dítěti nezletilému rodiči. Nyní sice máme novou právní úpravu, ale argumenty, proč určení jména nepatří do rodičovské zodpovědnosti, zůstávají obdobné.⁴⁶

Pro určení jména dítěte rodiči stanoví zákon o matrikách lhůtu jednoho měsíce od narození. Narodí-li se dítě ženě neprovdané a nedojde-li do té doby k určení otcovství na základě souhlasného prohlášení rodičů (§ 52 ZR), pak k určení jména dítěte stačí prohlášení matky, a to i matky, která není nositelkou rodičovské zodpovědnosti vzhledem ke své nezletilosti, neboť takové matky se citované ustanovení § 18 odst. 1 ZM vůbec netýká.

Situace, že by do jednoho měsíce od narození dítěte již existoval pravomocný rozsudek zbavující rodiče rodičovské zodpovědnosti, případně pravomocný rozsudek o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, je s ohledem na podmínky pozastavení výkonu nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti zcela hypotetická. Podle § 44 ZR může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti,

⁴⁶ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, s. 122.

brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte. Soud zbaví rodiče rodičovské zodpovědnosti, zneužívá-li svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává. Soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti, dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem. Za těchto podmínek by soud jen těžko mohl rodiče zbavit rodičovské zodpovědnosti nebo její výkon pozastavit v uvedené lhůtě.

Rodičovskou zodpovědnost nemá rodič, který je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je v této způsobilosti omezen. Způsobilost k právním úkonům se nabývá zletilostí. Nezletilý, popř. v právní způsobilosti omezený rodič nepochybně nemá právo dítě zastupovat, spravovat jeho majetek a dítě vychovávat. Nelze mu však upřít právo se s dítětem stýkat či ovlivnit ty oblasti, které leží mimo rodičovskou zodpovědnost, tedy např. jméno a příjmení dítěte.⁴⁷

§ 49 ZR říká, že nedohodnou-li se rodiče o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, rozhodne soud. Ač zákon hovoří o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, je třeba toto ustanovení vykládat širěji, tj. že se týká rozhodování o všech podstatných věcech týkajících se dítěte. Zákon o rodině nikde neurčuje, co je třeba rozumět pod podstatnou věcí. Tradičně se uvádí, že sem patří otázky volby druhu školy, povolání, neshoda rodičů při správě jmění dítěte, ale také změna jména nebo příjmení.

Právo soudu rozhodnout o jméně či příjmení v případě neshody tedy vyplývá jak z obecného § 49 ZR, tak přímo z ustanovení § 38 odst. 3 ZR (Nedohodnou-li se rodiče o jménu nebo příjmení dítěte, anebo není-li žádný z rodičů znám, určí jméno nebo příjmení soud.).

⁴⁷ Holub, M.: Zákon o rodině a předpisy související, 5. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 8. 2002, Linde, s. 71.

6.2 Změna jména

6.2.1 Druhy změn jména

Ač je jméno a příjmení člověka jedním z nejdůležitějších prvků jeho identifikace a každý si nese své jméno a příjmení po celý život, nastávají situace, kdy je nutné, vhodné nebo jen obvyklé jméno či příjmení změnit. Otázkami změny jména či příjmení se v našem právní řádu zabývají zejména zákon o rodině a zákon o matrikách, jménu a příjmení. Podle zákona o rodině však nemůže být změněno jméno dítěte.

Jméno, popřípadě jména, lze změnit fyzické osobě pouze na základě její žádosti, případně žádosti jejích zákonných zástupců. Změna jména se nepovolí, žádá-li fyzická osoba mužského pohlaví o změnu na jméno ženské, nebo naopak, žádá-li o změnu jména na jméno zkomolené, zdobné, domácké, nebo na jméno, které má žijící sourozenec společných rodičů. Jde tedy o stejné důvody, pro něž nelze zapsat jméno do knihy narození. Vzniknou-li pochybnosti o správné pravopisné podobě jména, je žadatel povinen předložit doklad vydaný znalcem.⁴⁸

Změna jména se nepovolí, jestliže by změna byla v rozporu s potřebami a zájmy nezletilého (§ 72 odst. 4 ZM). Ve správním řízení o žádosti o povolení změny jména nebo příjmení se vždy k tomuto musí přihlížet. V této věci si může matrikář vyžádat i znalecký posudek z oboru dětské psychologie či vyjádření orgánu péče o nezletilé. Ke změně jména u dítěte nad 15 let je nutný jeho souhlas, ale dítě má právo se vyjádřit i v mladším věku.

Zajímavá je otázka, co je vlastně zájem dítěte. Tento termín je užíván v různých souvislostech. V tomto případě by mohlo jít o situaci, kdy by dítě už bylo zvyklé na nějaké jméno, a rodič požadoval změnu.

Fyzické osobě, která není občanem, lze povolit změnu jména nebo příjmení, jen má-li povolen pobyt podle zvláštních právních předpisů (§ 72 odst. 6 ZM).⁴⁹

⁴⁸ Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících.

⁴⁹ Zákon č. 325/1999 Sb. o azylu.

Poměrně nově se upravuje možnost povolení změny jména a příjmení fyzické osobě, u níž probíhá změna pohlaví a fyzické osobě, která není občanem, ale má na území České republiky povolen pobyt.

Možné změny jména dítěte tedy zahrnují následující případy:

- Za dítě, které má v matriční knize zapsáno jedno jméno, mohou jeho zákonní zástupci před matričním úřadem prohlásit, že bude dítě užívat dvě jména (§ 63 odst. 3 ZM).
- Změna jména dle § 72 ZM (hanlivé, směšné jméno, vážné důvody pro změnu nebo u fyzické osoby, u níž probíhá změna pohlaví).
- V případě osvojení mají osvojitelé právo změnit jméno dítěte do 6 měsíců od právní moci rozsudku o osvojení, nejpozději však do dosažení zletilosti osvojence (§ 64 odst. 1 ZM). Děje se tak souhlasným prohlášením před matričním úřadem. V tomto případě matriční úřad změnu nepovoluje, pouze bude zkoumat, zda je zvolené jméno způsobilé k zápisu do matriky. Osvojitelé rovněž nemusí hradit správní poplatky.

Na povolení změny jména podle § 72 ZM není právní nárok. Závažným důvodem pro změnu může být výstřednost, směšnost, pravopisné nebo výslovnostní problémy aj. Jestliže dají např. zapsat do matriky pro své dítě jméno Ludvík a pak mu říkají Luděk, není to závažným důvodem ke změně jména (třeba při vstupu dítěte do školy).

6.2.2 Žádost o povolení změny jména nebo příjmení

O žádosti o povolení změny jména nebo příjmení rozhoduje matriční úřad, v jehož správním obvodu je žadatel přihlášen k trvalému pobytu; u nezletilých dětí rozhoduje matriční úřad v místě trvalého pobytu dítěte (§ 74 odst. 1 ZM).

Pokud žadatel, popřípadě nezletilé dítě, není na území České republiky přihlášen k trvalému pobytu, je příslušný k projednání žádosti matriční úřad podle místa posledního trvalého pobytu na území České republiky. Pokud není ani takový pobyt, je příslušný k projednání žádosti Úřad městské části Praha 1. Jsou-li pro to

závažné důvody, může matriční úřad postoupit žádost k vyřízení matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno nebo příjmení, které má být změněno, zapsáno (74 odst. 2, 3 ZM).

Dle § 75 ZM žádost o povolení změny jména nebo příjmení obsahuje

- a) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození, případně datum a místo uzavření manželství žadatele,
- b) rodné číslo,
- c) místo trvalého pobytu žadatele, popřípadě nezletilého dítěte,
- d) jméno, popřípadě jména, nebo příjmení, které si žadatel zvolil,
- e) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození manžela, popřípadě nezletilých dětí, vztahuje-li se změna jména, nebo příjmení i na tyto fyzické osoby,
- f) údaj o státním občanství žadatele, nebo nezletilého dítěte,
- g) odůvodnění.

K žádosti o povolení změny jména, nebo příjmení musí být přiložen

- a) rodný, popřípadě oddací, list žadatele, nebo nezletilého dítěte,
- b) jde-li o osoby rozvedené, pravomocný rozsudek o rozvodu manželství,
- c) jde-li o osoby ovdovělé, úmrtní list,
- d) doklad o místě trvalého pobytu na území České republiky,
- e) doklad o státním občanství,⁵⁰
- f) souhlas fyzické osoby starší 15 let, jde-li o změnu jejího jména, popřípadě jmen a příjmení.

K žádosti o povolení změny jména nebo příjmení nezletilého dítěte musí být dále přiložen písemný souhlas druhého rodiče, nebo pravomocné rozhodnutí soudu nahrazující tento souhlas. To není třeba pokud

⁵⁰ § 20 zákona č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství.

- a) druhý rodič zemřel; v tom případě se k žádosti přiloží jeho úmrtní list, anebo
- b) pokud byl druhý rodič zbaven rodičovské zodpovědnosti, nebo byl-li výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven, popřípadě pokud byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo jehož způsobilost k právním úkonům byla omezena; v tom případě se k žádosti přiloží pravomocný rozsudek, nebo
- c) není známo místo trvalého pobytu druhého rodiče.

Není-li souhlas činěn před matričním úřadem, který rozhoduje o změně jména, nebo příjmení nezletilého dítěte, musí být podpis na souhlasu s uvedenou změnou úředně ověřen.

6.2.3 Jméno a osvojení

Pokud si osvojitelé přáli, aby osvojenec měl jiné jméno, museli za účinnosti starého zákona o matrikách (č. 268/1949 Sb.) žádat o povolení změny jména osvojeného dítěte. Tato situace byla velmi necitlivá a mohla jim působit i určité osobní problémy při projednávání této záležitosti před matričním úřadem v místě jejich pobytu. Současný ZM umožňuje, aby osvojitelé mohli ve stanovené lhůtě zvolit osvojení prohlášením jméno podle vlastní úvahy. Mohou samozřejmě zvolit i dvě jména.⁵¹

Osvojitelé mají podle § 64 ZM právo do 6 měsíců od právní moci rozsudku o osvojení, nejpozději však do dosažení zletilosti osvojenec, zvolit osvojení souhlasným prohlášením před matričním úřadem jiné jméno, popřípadě jména, než to, které má zapsáno v matriční knize. Má-li zapsáno pouze jedno jméno, mohou mu zvolit druhé. Je-li osvojenec starší 15 let, připojí k prohlášení jeho souhlas, bez něhož ke změně jména nebo zvolení jiného nebo druhého jména nemůže dojít. Jde-li o osvojení manželem matky dítěte, nebo manželkou otce dítěte, práva uvedená v odstavci 1. mají manželé. Jde-li o osvojení osamělou fyzickou osobou, má práva uvedená v odstavci 1. tato osoba.

⁵¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, komentář k § 62.

Zánik nebo zrušení osvojení nemá vliv na jméno, popřípadě jména, osvojence zvolená podle § 64 ZM.

Osvojitelé si sami zvolí, kterému matričnímu úřadu toto prohlášení předloží. K přijetí prohlášení podle § 64 je příslušný kterýkoli matriční úřad. Není-li zápis o narození zapsán v knize narození, kterou vede, postoupí prohlášení nejpozději do 3 pracovních dnů matričnímu úřadu, v jehož knize narození je narození osvojence zapsáno.

§ 67 ZM specifikuje, co musí obsahovat prohlášení o zvolení jména, popřípadě jmen:

- a) jméno, popřípadě jména, příjmení, datum narození a rodné číslo osoby, jejíhož jména se prohlášení týká,
- b) místo narození osoby, jejíhož jména se prohlášení týká,
- c) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, a datum narození fyzických osob činících prohlášení za nezletilce,
- d) jméno, popřípadě jména, která si zvolí,
- e) ověřený podpis prolašovatelů; je-li prohlášení činěno osobně, ověření podpisů není třeba a matriční úřad na prohlášení poznamená, že bylo podepsáno před ním, popřípadě, že byl podpis, popřípadě podpisy, uznány za vlastní.

K prohlášení se připojí

- a) rodný list osoby, jejíhož jména se prohlášení týká,
- b) pravomocný rozsudek o osvojení, jde-li o postup podle § 64,
- c) rodné listy fyzických osob uvedených v § 62, popřípadě jejich oddací list.

7 Příjmení

7.1 Určení příjmení

7.1.1 Základní pravidla pro určování příjmení

Příjmení dítěte bývá většinou určeno ještě před narozením.⁵² Pro určení příjmení platí tato pravidla:

- 1) Děti mají společné příjmení rodičů nebo příjmení jednoho z nich, určené dohodou při uzavření manželství (§ 38 odst. 1 ZR).

Od roku 1950 si mohou snoubenci svobodně zvolit, které příjmení budou užívat jako společné, popřípadě si nechají svá dosavadní příjmení. Novela zákona o rodině z roku 1998 přidala ještě třetí možnost, a to, že jeden z nich bude za společným příjmením uvádět příjmení předchozí. Pokud se dohodnou na společném příjmení, toto příjmení ponese i jejich společné děti. V případě, že si ponechají dosavadní příjmení, prohlásí, které z jejich příjmení bude příjmením jejich společných dětí (§ 8 ZR). Toto příjmení jsou snoubenci povinni uvést v mužském i ženském tvaru. V některých případech může ženský tvar být dvojitý, potom se použije tvar, který tradičně užívají ženy v této konkrétní rodině – např. Krejčí nebo Krejčová.

Toto příjmení neponese ovšem jen děti, které se narodí po uzavření manželství, ale podle § 39 odst. 1 ZR i jejich společné nezletilé děti, které se narodily před uzavřením manželství. K této změně dochází automaticky, ze zákona, v okamžiku uzavření manželství. Změna by se nevztahovala na děti, které již nabyly zletilosti.

Pokud manžel matky úspěšně popřel otcovství a dítě neslo příjmení otce, dojde též k automatické změně a dítě ponese příjmení matky. Kdyby později došlo k určení otcovství, rodiče by se opět museli na příjmení dohodnout.

⁵² Hrušáková, M.: Určení jména dítěte v novém zákonu o matrikách, *Právo a rodina*, 3/2001, Linde, s. 16.

2) Jde-li o dítě, jehož příjmení nebylo takto určeno a jehož rodiče mají příjmení různá, dohodnou se rodiče o příjmení dítěte a oznámí to matričnímu úřadu (§ 38 odst. 2 ZR). V tomto případě mohou nastat dvě rozdílné situace:

- Dítěti, jehož rodiče neuzavřeli manželství a mají různá příjmení, se zapíše příjmení podle dohody rodičů při určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů, nebo podle pravomocného rozsudku soudu o určení otcovství (§ 19 odst. 2 ZM).

Dohodou je možné určit příjmení, které v době, kdy k dohodě došlo, má jeden z rodičů. U dítěte staršího 15 let musí být připojen k této dohodě jeho souhlas. Tuto dohodu nelze měnit.

Z citované formulace vyplývá, že pokud došlo k určení otcovství na základě souhlasného prohlášení rodičů, je třeba, aby se rodiče na příjmení dítěte dohodli, tak jak to předpokládá i § 38 odst. 2 ZR. Tato dohoda je možná jak po narození dítěte, tak ještě před jeho narozením, dochází-li k určení otcovství souhlasným prohlášením k dítěti ještě nenarozenému (§ 53 ZR: Souhlasným prohlášením rodičů lze určit otcovství k dítěti ještě nenarozenému, je-li již počato.).⁵³

Pochybnosti však tato formulace vzbuzuje za situace, kdy otcovství je určeno na základě pravomocného rozhodnutí soudu. Ani zde by nebyla dohoda rodičů o příjmení dítěte vyloučena. Použitá formulace ustanovení § 19 odst. 2 ZM však svádí k závěru, že snad součástí výroku soudu o určení otcovství je i určení příjmení dítěte. Toto se však v praxi neděje.

Podle ustanovení § 113 OSŘ je s řízením o určení otcovství spojeno i řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte. S tím, že by při určení otcovství soudem mělo být současně určeno i příjmení dítěte, však zákon o rodině ani občanský soudní řád nepočítají.⁵⁴

⁵³ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, str. 120.

⁵⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, s. 120.

Starší judikatura (R 13/1964) stála na stanovisku, že děti, jejichž rodiče mají různá příjmení, mají příjmení jednoho a téhož rodiče; další děti narozené z týchž rodičů nesou tedy příjmení, jež bylo určeno prvorozenému dítěti těchto rodičů jejich dohodou podle § 36 odst. 2 zákona o právu rodinném.

Úprava § 38 odst. 2 ZR je obsahově shodná, liší se pouze nepatrně použitou formulací. To, že všechny děti týchž rodičů by měly mít stejné příjmení, se nabízí jako logický závěr. Je však třeba konstatovat, že jak díky ustanovení § 38 odst. 2 ZR, tak ani žádné ustanovení zákona o matrikách, ať již původního zákona č. 268/1949 Sb. nebo zákona č. 301/2000 Sb., nevylučuje, aby v případě narození dalšího společného dítěte nebyla dohoda rodičů o jeho příjmení odlišná od předchozí dohody,

- Pokud se dítě narodí ve lhůtě 300 dní po zániku manželství nebo jeho prohlášení za neplatné, ponese dítě příjmení, na němž se rodiče při uzavírání manželství dohodli, pokud matka neuzavřela nové manželství (§ 19 odst. 3 ZM).

Jestliže matka uzavře v této tzv. ochranné lhůtě nové manželství, pak samozřejmě domněnka otcovství svědčí manželů pozdějšímu (§ 51 odst. 2 ZR) a dítě ponese společné příjmení manželů nebo příjmení, na němž se snoubenci při uzavírání manželství dohodli jako na příjmení jejich společných dětí.

Z uvedeného vyplývá, že pokud by po rozvodu matka změnila příjmení na své předchozí příjmení (§ 29 ZR) a v třistadenní lhůtě po právní moci rozsudku o rozvodu porodila dítě, jemuž by svědčila domněnka otcovství jejího bývalého manžela, pak toto dítě bude mít původní společné příjmení rodičů.⁵⁵

- Rodiče uzavřeli manželství v zahraničí a oddací list výslovně neobsahuje údaj o dohodě rodičů. Jde-li o rodiče, kteří nejsou státními občany ČR, zapíše se dítěti příjmení podle jejich dohody. Jestliže alespoň jeden

⁵⁵ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, s. 120.

z rodičů je občanem ČR, je třeba vycházet z dohody o příjmení, uvedené na oddacím listu vystaveném zvláštní matrikou.

- 3) Dítě se narodí mimo manželství a otec dítěte není znám, ponese dítěte příjmení matky, které měla v době narození dítěte (§ 19 odst. 4 ZM). Pokud matka dítěte, jehož otec není znám, uzavře manželství později, mohou manželé před matrikou souhlasně prohlásit, že příjmení určené pro jejich společné děti bude mít i toto dítě. Toto prohlášení lze učinit kdykoli za trvání manželství, až do doby zletilosti dítěte.
- 4) Pokud se rodiče nedohodnou, ať jsou manželé nebo ne, určí příjmení dítěte soud (podle § 38 odst. 3 ZR). Soud nejspíš dá dítěti příjmení navrhované tím z rodičů, který dítě vychovává.
- 5) Pokud není ani jeden z rodičů znám, určí příjmení soud (§ 38 odst. 3 ZR).

7.1.2 Příjmení žen

Zákon o matrikách upravuje se zápis příjmení do matrik a v návaznosti na to do veřejných, úředních listin, osobních dokladů atd. všeho druhu. Do těchto dokumentů se příjmení zapisují v 1. pádě, tj. v jakési slovníkové podobě.

Zákon o matrikách usměrňuje výlučně zápis příjmení do matrik a není tedy zákonem, který by se vztahoval na užívání příjmení v běžné české jazykové, veřejné, společenské ap. komunikaci, a to psané i mluvené. Ta je samozřejmě další oblastí výskytu ženských příjmení, včetně jejich užívání v médiích, knihách, na gramodeskách, plakátech atd.

Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice, tj. s odpovídající koncovkou. Novelou zákona o matrikách č. 165/2004 Sb. bylo nově zakotveno, že při zápisu uzavření manželství lze na základě žádosti ženy, již se uzavření manželství týká, uvést v matriční knize příjmení, které bude po uzavření manželství užívat, v mužském tvaru, jde-li o cizinku, občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině, občanku, jejíž manžel je cizinec, a občanku, která je jiné než české

národnosti. Při zápisu narození dítěte lze na základě žádosti rodičů uvést příjmení dítěte ženského pohlaví v mužském tvaru, je-li dítě cizincem, občanem, který má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině, občanem, jehož jeden z rodičů je cizincem, a občanem, který je jiné než české národnosti. Není-li jeden z rodičů znám, nebo je-li rodič pravomocným rozhodnutím soudu zbaven rodičovské odpovědnosti, nebo je mu výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven, anebo je-li pravomocným rozhodnutím soudu rodič zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je jeho způsobilost k právním úkonům omezena, zapíše se mužský tvar příjmení dítěte ženského pohlaví podle prohlášení druhého z rodičů. Při zápisu cizinky se uvede v matriční knize příjmení ženy, jíž se zápis týká, v mužském tvaru, je-li jeho užívání prokázáno matričním dokladem, popřípadě jinou veřejnou listinou.

Příklad: muž - Palonczy
 žena - Palonczyová dle pravidel české mluvnice
 - Palonczy dle původu jazyka příjmení

Z těchto dvou forem příjmení může nositelka příjmení užívat jen jednu formu, kterou si zvolí při podání žádosti, a ta se uvede v matričním dokladu.

V případě, že příjmení ženy bude takto určeno a narodí se jí dcera, musí oba rodiče znovu písemně požádat o zápis jejího příjmení ve formě, která neodpovídá pravidlům české mluvnice.

Novela č. 165/2004 Sb. prošla i přes odpor mnoha odborníků z Ústavu pro jazyk český, kteří trvali na tom, aby čeština příjmení přechylovala. Měli pro to dva argumenty: díky koncovce -ová lze jednoznačně rozlišit pohlaví, a navíc umožňuje skloňování ženského příjmení v textu. Proti nim stála skupina lidí, která tvrdila, že by každá žena měla mít možnost volby. Léta trvající spor teoretiků značně komplikoval život manželkám cizinců. Ročně se za cizího státního příslušníka provdá zhruba 3.000 Češek. Většina z nich se rozhodne pro manželovo příjmení. Potýkaly se v cizině s problémy s výslovností, cizím úředníkům bylo někdy obtížné vysvětlit, že Johnsonová je skutečně manželkou pana Johnsona. Pouze příslušníci národnostních menšin měli právo užívat své příjmení v jazyce své národnosti

menšiny. Jedině takto šlo získat právo na příjmení v mužském tvaru. Tuto situaci kritizoval zmocněnec pro lidská práva Jan Jařab, který přechylování označil za negativní jev ve zprávě o stavu lidských práv v zemi za rok 2001.⁵⁶

§ 33 vyhl. Č. 207/2001 říká:

(1) Žena, již se uzavření manželství týká, popřípadě rodiče nezletilé osoby ženského pohlaví, kteří žádají o zápis příjmení v mužském tvaru, předloží matričnímu úřadu písemnou žádost o provedení zápisu tohoto příjmení v matriční knize. Žádost lze podat u kteréhokoli matričního úřadu. Její podání není časově omezeno.

(2) Zápis příjmení v mužském tvaru, se provede na základě

- a) prokázání totožnosti žadatele,
- b) matričního dokladu, byl-li již zápis proveden, a pokud jej vlastní,
- c) písemného souhlasu druhého rodiče s ověřeným podpisem nebo pravomocného rozhodnutí soudu nahrazujícího tento souhlas, jde-li o nezletilou osobu, a
- d) písemného souhlasu nezletilé osoby starší 15 let.

Dále tato vyhláška stanoví, že pokud je žádost podána u matričního úřadu, u něhož není matriční událost zapsána, postoupí matrikář žádost spolu s doklady uvedenými v § 33 odst. 2 písm. b), c) a d) matričnímu úřadu, u něhož je matriční událost zapsána. V evidenci si vyznačí, kterému matričnímu úřadu byla žádost postoupena.

Matrikář matričního úřadu, u něhož se matriční událost zapisuje, zapíše do matriční knihy na prvním místě příjmení v souladu s pravidly české mluvnice a na druhém místě za lomítko příjmení v mužském tvaru. Do oddílu „Záznamy a opravy před podpisem“ se uvede, jakou formu příjmení si jeho nositelka, popřípadě rodiče nezletilé osoby ženského pohlaví zvolili.

⁵⁶ Svobodová, K.: Do světa bez "ová", Týden, 13/2004, MEDIACOP, s.r.o., s. 31.

V případech, kdy již byl zápis matriční události proveden, učiní se záznam o formě užívání příjmení do sloupce nebo oddílu „Dodatečné záznamy a opravy“ a vystaví se nový matriční doklad. Matrikář vede jmenný rejstřík přijatých žádostí s odkazem na příslušnou matriční knihu.

7.1.3 Možnost užívat více příjmení

Dosavadní úprava tuto možnost poskytovala pouze ženám, které uzavřely manželství před 1. lednem 1950. Tyto mohly užívat vedle příjmení, jehož nabyly při uzavření manželství, nebo místo tohoto příjmení svého příjmení, jež měly před uzavřením manželství, pokud byly pod takovým příjmením ve veřejnosti známy.

Občan nyní bude moci i nadále užívat jedno příjmení. Zákon o matrikách v § 70 jasně vymezuje případy, kdy může občan užívat více příjmení.

Občan může užívat více příjmení pouze za těchto podmínek:

- a) nabyli-li je podle dříve platných předpisů a je oprávněn je užívat podle tohoto zákona, anebo
- b) prohlásil-li souhlasně při uzavírání manželství, že příjmení druhého snoubence užívajícího více příjmení bude jejich příjmením společným, anebo
- c) prohlásil-li při uzavírání manželství, že spolu se společným příjmením bude užívat a na druhém místě uvádět příjmení předchozí, nebo
- d) jde-li o příjmení dítěte po jeho rodičích, kteří jsou oprávněni užívat více příjmení.

Současně se připouští, aby v případech, kdy občan v souladu se zákonem dvě příjmení užívá, si zvolil pouze jedno příjmení, a to prohlášením před matričním úřadem. Za dítě by toto prohlášení uskutečnili jeho zákonní zástupci. Za trvání manželství lze takovéto prohlášení učinit pouze souhlasným prohlášením manželů.

Zákon o matrikách řeší v ustanoveních společných, přechodných, zmocňovacích a závěrečných v § 85 a § 86 situaci, kdy jsou v matriční knize zapsána k 31. prosinci 1949 dvě jména, nebo více jmen. Pak platí v úředním styku jméno uvedené na prvním místě. Je-li však některé z nich označeno za hlavní, platí v úředním styku toto jméno.

Občan, který má v matriční knize zapsána k 31. prosinci 1949 dvě jména, může před matričním úřadem prohlásit, že bude tato jména užívat. Má-li v této matriční knize zapsána více než dvě jména, může před matričním úřadem prohlásit, které jméno z těchto zapsaných jmen bude užívat jako druhé.

Prohlášení se činí před matričním úřadem příslušným podle místa trvalého pobytu občana, nebo matričním úřadem, v jehož knize narození jsou jména zapsána. Matriční úřad, v jehož knize narození nejsou zapsána jména, jichž se prohlášení týká, postoupí toto prohlášení do 3 pracovních dnů matričnímu úřadu, v jehož knize narození jsou jména zapsána. Toto prohlášení lze učinit pouze jednou a nelze je vzít zpět.

7.2 Změna příjmení

7.2.1 Změna příjmení podle zákona o rodině

- 1) Uzavřou-li rodiče manželství po narození svého dítěte, bude mít dítě příjmení určené pro jejich ostatní děti (§ 39 odst. 1 ZR).

Ke změně příjmení dochází přímo ze zákona v okamžiku uzavření manželství. Jestliže dítě neslo příjmení matky a při sňatku se snoubenci rozhodli pro příjmení otce jako společné příjmení, pak současně se změnou příjmení matky dojde i ke změně příjmení dítěte. Podmínkou pro tuto změnu je však skutečnost, že matka uzavírá manželství s otcem dítěte, který je jako otec rovněž zapsán v matrice. V případě, že by se snoubenci rozhodli, že každý bude nadále užívat dosavadní příjmení a jako příjmení společných dětí by se dohodli na příjmení muže, dojde ke změně příjmení jejich společného dítěte, zatímco příjmení matky zůstane nezměněno.⁵⁷ Změna příjmení se však týká pouze dítěte nezletilého.

⁵⁷ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, s. 124.

- 2) Uzavře-li manželství matka dítěte, jehož otec není znám, mohou manželé před matričním úřadem souhlasně prohlásit, že příjmení určené pro jejich ostatní děti bude mít i toto dítě (§ 39 odst. 2 ZR).

Základním předpokladem pro změnu příjmení dítěte je zde skutečnost, že nebylo určeno otcovství k dítěti. Pokud by byl otec určen, nelze takto příjmení dítěte změnit, ale mohlo by dojít ke změně pouze na základě zákona o matrikách. I v tomto případě je možné změnit příjmení pouze u dítěte nezletilého. Ke změně zde nedochází přímo ze zákona, ale na základě prohlášení matky dítěte a jejího manžela. Na rozdíl od předchozí změny je tedy tato možnost změny příjmení nezletilého dítěte dána na vůli matky a jejího partnera. V tomto případě však u dítěte staršího 15 let bude vyžadován jeho souhlas se změnou příjmení.⁵⁸

Uvedené ustanovení je projevem zájmu na tom, aby členové rodiny, kteří spolu žijí, měli i shodné příjmení.

- 3) Došlo-li k úspěšnému popření otcovství a dítě neslo příjmení otce, pak dítě bude mít nadále příjmení matky.

Tento případ změny příjmení nezletilého dítěte také vyplývá přímo ze zákona o rodině. V případě, že by otcovství popíral nejvyšší státní zástupce, není vyloučeno, aby se změna dotkla i dítěte již zletilého.⁵⁹

Není vyloučena situace, že poté dojde znovu k určení otcovství a rodiče se dohodnou na změně příjmení.

⁵⁸ Hrušáková, M., Králíčková Z.: České rodinné právo, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, s. 193.

⁵⁹ Hrušáková, M., Králíčková Z.: České rodinné právo, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, s. 196.

- 4) K určení otcovství došlo po narození dítěte, kdy dítě má již v matrice zapsáno příjmení matky. Rodiče se mohou na příjmení dítěte dohodnout, tedy změnit již zapsané příjmení (§ 38 odst. 2 ZR).

- 5) Ze zákona dochází ke změně příjmení v případě osvojení dítěte na příjmení osvojitele (osvojitelů). § 71 ZR říká, že osvojenec bude mít příjmení osvojitele. Společný osvojenec manželů bude mít příjmení určené pro ostatní jejich děti; to platí po novele zákona o rodině, provedené zákonem č. 91/1998 Sb. i v případě, že osvojitelem je manžel matky osvojenec. Tato formulace je nepřesná, samozřejmě toto ustanovení platí i v případě, že osvojitelkou je manželka otce osvojenec.⁶⁰

Zákon o rodině sám však nepřipouští, aby osvojením došlo zároveň ke změně jména osvojenec. Ke změně jména, resp. jmen osvojenec však může dojít postupem osvojitelů podle § 64 a násl. ZM.

Takže společný osvojenec nabude buď příjmení toho z manželů, které oba manželé určili za společné, anebo ponechal-li si každý z manželů své příjmení, příjmení toho z nich, které určili manželé jako příjmení pro své budoucí děti.

Složitější je případ, kdy je nezletilé dítě osvojeno nejprve jedním z manželů, kteří si ponechali svá příjmení, a to konkrétně tím, jehož příjmení není příjmením jejich společných dětí, a později osvojí nezletilé dítě i manžel druhý. V tomto případě se může stát, že osvojenec po osvojení prvním manželem bude mít jiné příjmení než pokrevní děti osvojitele, pro které bylo určeno příjmení manžela druhého. Dojde-li ovšem dodatečně k osvojení nezletilého dítěte druhým manželem, bude rozdíl v příjmení dětí odstraněn.

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. V rozsudku uvede také nové příjmení osvojenec. K návrhu na osvojení dítěte do ciziny je osvojitel povinen připojit pravomocné rozhodnutí o souhlasu s osvojením vydaném Úřadem pro

⁶⁰ Hrušáková, M.: Králíčková Z.: České rodinné právo, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, s. 196.

mezinárodněprávní ochranu dětí. Ke změně příjmení dochází jak v případě osvojení prostého, tak nezrušitelného.

Příjmení nezletilého dítěte změněné v důsledku osvojení, bude na základě oznámení soudu zapsáno v matrice (§ 5 odst. 1 písm. b) ZM).

Změna osvojevcova příjmení nastává právní mocí rozhodnutí o osvojení. Ustanovení § 184 OSŘ výslovně stanoví, že v rozsudku, jímž se vyslovuje osvojení, soud uvede i příjmení, které bude osvojenec mít. Ustanovení § 71 ZR je kogentní, takže jakákoli jiná úmluva mezi osvojitelem a osvojenecem je neplatná. Zákon o rodině sám s ohledem na požadavek prohloubení stability osvojeveckého poměru nepřipouští možnost, aby si osvojenec, a to bez zřetele k tomu, o jaký stupeň osvojení jde, připojil k příjmení nabytému osvojením ještě své příjmení dosavadní. Případný souhlas osvojitele k tomuto by byl právně bezvýznamný. Jestliže však osvojitel užívá v souladu se zákonem více příjmení, bude je užívat i osvojenec. Pro změnu je rozhodné příjmení osvojitele, které používal v době osvojení. Nastane-li po osvojení změna příjmení osvojitele, nemá za následek dodatečnou změnu osvojevcova příjmení. V těchto případech by nebyla vyloučena změna osvojevcova příjmení podle § 72 a násl. ZM.⁶¹

Pokud by došlo ke zrušení osvojení (prostého), bude mít zrušení osvojení za následek i změnu příjmení (§ 73 odst. 2 ZR). Osvojenec nabývá opět své dřívější příjmení. Tento právní následek však neplatí tehdy, jestliže se osvojevcovo příjmení v době trvání osvojeveckého poměru mezitím změnilo (např. uzavřením manželství). Zrušení osvojení však nemá vliv na jméno, popř. jména, osvojevence zvolené podle § 64 a násl. ZM.

Tuto problematiku řešil JUDr. Jiří Haderka. Pokud dojde ke zrušení osvojení podle § 73 ZR a to tehdy, když osvojenec je už zletilý a své příjmení, získané osvojením ve smyslu § 71 ZR již nenese v důsledku uzavření manželství (podle § 8 odst. 1 ZR si zvolil za své nové příjmení), nepochybně bývalý osvojenec bude mít i nadále po zrušení osvojení nové příjmení nabyté sňatkem. Jde však o to, zda následek uvedený v § 73 odst. 2 větě druhé ZR vůbec nebude mít průchod,

⁶¹ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, s. 278 - 279.

nebo zda přece jen má dojít výrazu v soudním výroku tak, že se v nich stanoví, že dřívější příjmení bývalého osvojeence je ono příjmení předosvojenecské.

Příklad:

Paní Anežka Černochová měla z prvního manželství dvě dcery, Marii Černochovou a Růženu Černochovou. Rozvedla se, děti byly svěřeny jí a po určité době se znovu vdala za Josefa Dorňáka, nabyla sama příjmení Dorňáková. Za několik let osvojil její manžel Josef Dorňák prostým osvojením obě její dcery a ty podle § 71 ZR nabyly jméno „Dorňáková“. Dcera Marie Dorňáková, dříve Černochová, se provdala za Františka Bulavu a podle § 8 odst. 1 ZR nabyla sňatkem příjmení „Bulavová“. Druhá dcera, Růžena Dorňáková, nabyla rovněž již zletilosti, ale ještě byla svobodná. Za tohoto stavu došlo k rozkolu manželství Anežky a Josefa Dorňákových, rozvedli se a protože byly dány i důležité důvody ve smyslu § 73 odst. 1 ZR, dosáhl Josef Dorňák zrušení osvojení jak pokud jde o adoptivní dceru Marii Bulavovou, tak i mladší Růženu Dorňákovou.

Pokud šlo o Růženu, vyslovil soud nepochybně správně, že tato nabývá příjmení „Černochová“. Byl však správný jeho výrok, že Marie Bulavová je v důsledku zrušení osvojení rozená Černochová? Neměl takovýto výrok odpadnout?

Restriktivní výklad by se mohl opřít o to, že text § 73 odst. 2 věty druhé ZR nemůže dopadnout na případy, kdy osvojenec již nabyl vůbec jiného příjmení, než bylo příjmení získané v důsledku osvojení a argumentovat pak, že důsledek uvedený v § 73 odst. 2 věty druhé ZR se stává obsolentní. Ale musíme si uvědomit, že dřívější příjmení bývalého osvojeence, které předcházelo jeho příjmení, nabytému sňatkem, má stále ještě právní význam.

Tak kdyby se například Marie Bulavová z našeho případu rozvedla a rozhodla se potom použít práva, daného jí v § 29 ZR, tj. přijmout své dřívější příjmení, vyvstala by ihned otázka, které příjmení to vlastně je, zda Dorňáková či Černochová.

Dřívější příjmení má význam i z hlediska jiných aspektů. Narodilo-li by se jí dítě, pak by se v souladu s § 10 ZM do knihy narození zapsalo její rodné příjmení. Toto příjmení hraje roli i v knize manželství a úmrtí. Dříve se dokonce promítalo ještě do dokladů vnučat.

To však je jen jedna stránka věci. V mezidobí při statusových událostech již u naší Marie figuruje v jejím oddacím listě, že se vdávala „Dorňáková“, v rodném listě dítěte, které se jí před zrušením osvojení narodilo, figuruje v rubrice „matka“ údaj „Marie Bulavová, rozená Dorňáková“. Mohou jít důsledky zrušení osvojení tak daleko, že by se i z tohoto hlediska měly provést změny matričních zápisů? JUDr. Haderka se přiklání k názoru, že nastíněný restriktivní výklad by nebyl správný, a že přece jen rozhodnutí soudu by mělo výslovně uvádět, že předchozí přijetí bývalého osvojení bylo takové a takové, v našem případě „Černochová“.⁶²

Jestliže zrušením osvojení zanikají zcela důsledky toho statusového postavení osvojení, které mu propůjčilo osvojení co do jeho příjmení, pak není logicky dosti dobře možné, aby některé jejich příznaky latentně trvaly nebo aby panovala nějaká nejistota v tomto ohledu. Pro matriční účely musí zde být také jasný a nepochybný podklad pro zápis všech změn, které mohou mít význam pro přítomné i budoucí záznamy do matričních knih. Podklad pro matriční zápis pak vytváří v případech, které jsem citovala shora, jen soudní rozhodnutí, přičemž dodatečný zápis se provádí v souvislosti s oznamovací povinností, již soud má v těchto věcech vůči matričním orgánům. Proto i u zletilé provdané osvojenky (nebo ženatého osvojení), kteří již nenesou v přítomné době příjmení nabyté osvojením, je třeba v soudním rozhodnutí o zrušení osvojení vyslovit důsledek ohledně změny co do jejich dřívějšího příjmení.

U nezrušitelného osvojení připadá v úvahu ne klasické zrušení osvojení, ale že rozhodnutí o osvojení může být zrušeno na základě dovolání jako mimořádného opravného prostředku (§ 237 odst. 2 písm. b) OSŘ) Nejvyšším soudem.

K takové změně příjmení dochází přímo ze zákona právní mocí rozsudku o zrušení osvojení.

⁶² Haderka, J.: K problematice příjmení bývalého osvojení. Socialistické soudnictvo, 1972, č. 9, s. 26 - 28.

Naproti tomu svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby nebo do pěstounské péče nemá automaticky za následek změnu příjmení nezletilého dítěte.⁶³

- 6) Rozvodem rodičů se příjmení dítěte nemění a nemůže být změněno ani dohodou rodičů. Přijme-li matka po rozvodu své dřívější příjmení, zůstává dítěti dosavadní příjmení z doby, kdy se narodilo. Je-li příjmení dítěte určeno podle § 8 odst. 1 nebo odst. 2 podle příjmení matky, nemá provdání matky vliv na příjmení dítěte.⁶⁴

7.2.2 Změna příjmení podle zákona o matrikách

7.2.2.1 Obecná pravidla pro změnu příjmení podle zákona o matrikách

Příjmení lze změnit fyzické osobě pouze na základě její žádosti, případně žádosti jejich zákonných zástupců (72 odst. 1 ZM). Ke změně příjmení nezletilého dítěte je vždy souhlasu obou rodičů, ledaže jde o změnu přímo ze zákona. Je-li dítě starší 15-ti let, je ke změně příjmení vždy třeba jeho souhlasu. Na změnu příjmení dle zákona o matrikách není právní nárok.

Změna jména nebo příjmení se nepovolí, jestliže by změna byla v rozporu s potřebami a zájmy nezletilého. K posouzení, zda změna příjmení je v souladu s potřebami a zájmy nezletilého, si matriční úřad může vyžádat i stanovisko orgánu sociálně-právní ochrany, popřípadě znalecký posudek z oboru psychologie.

Mají-li manželé společné příjmení a je-li povolena změna příjmení jednomu z nich, vztahuje se tato změna i na příjmení druhého manžela a příjmení jejich nezletilých dětí.

Mají-li manželé a rodiče dítěte různá příjmení, změna příjmení toho z manželů, jehož příjmení má nezletilý, se vztahuje i na nezletilého.

⁶³ Haderka, J.: K problematice příjmení bývalého osvojence. *Socialistické soudnictvo*, 1972, č. 9, s. 28.

⁶⁴ Holub, M.: *Zákon o rodině a předpisy související*, 5. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 8. 2002, Linde, s. 85.

O změně příjmení rozhoduje matriční úřad ve správním řízení. Za změnu příjmení je třeba uhradit správní poplatek. Správní poplatek činí u změny příjmení hanlivého, směšného, výstředního, zkomoleného, cizojazyčného nebo na dřívější příjmení 100 Kč a v ostatních případech 1.000,- Kč. Obsah žádosti o povolení změny jména nebo příjmení již byl uveden v kapitole Změna jména. Od poplatku je osvobozena změna příjmení, k níž dochází prohlášením rozvedeného manžela, že přijímá opět své dřívější příjmení nebo příjmení rodné, popřípadě že upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího, byla-li tato skutečnost oznámena do jednoho měsíce po nabytí právní moci rozsudku o rozvodu. Osvobozena je také změna nebo oprava jména osvojených dětí nebo změna, kterou je nutno provést v důsledku nesprávných nebo neúplných zápisů v matrice. Třetím případem osvobození je změna jména a příjmení osoby v případě změny pohlaví.

7.2.2.2 Změna příjmení hanlivého, nebo směšného, nebo z vážného důvodu

Změna příjmení se povolí zejména tehdy, jde-li o příjmení hanlivé, nebo směšné, nebo je-li pro to vážný důvod.

Protože motivů pro vznik příjmení bylo značné množství dané různorodostí společenských a vývojových podmínek, je pochopitelné, že existují též příjmení, která mohou z různých důvodů činit svým nositelům potíže. Často to bývá pravopis a vůbec cizí původ příjmení. Někdy působí uživateli potíže přílišná krátkost (či naopak délka) příjmení a v neposlední řadě i dojem, jakým příjmení působí a jaké představy vyvolává. Jinými slovy řečeno, vyskytují se i příjmení působící směšně, komicky a hanlivě, vzbuzující různé nežádoucí asociace, vyvolávající nepříjemnou pozornost a ztěžující tak svému nositeli život ve společnosti, ať již (nejprve) ve škole nebo na pracovišti, či v místě bydliště.⁶⁵ Příjmení se mění rodině jako celku, tj. rodičům a nezletilým dětem, kteří dosud užívali příjmení, o jeho změnu rodina žádá. (Celá rodina např. do změny užívala příjmení Sprošťák, po změně příjmení Skalák.)

Zde uvádím některé případy příjmení, kvůli kterým lidé žádají změnu:

⁶⁵ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 182.

- 1) Příjmení označující tělesné či vzhledové vlastnosti, sklony, charakter chůze apod., např.: Bambas, Bambula, Břicháč.
- 2) Příjmení naznačující povahové, charakterové či duševní vlastnosti, sklony ap., např.: Křupan, Lump, Žrout.
- 3) Příjmení z pojmenování živočichů (nebo osob, které se jimi zabývají) nebo částí jejich těla, druhů masa, ojedinělá z pojmenování rostlin. Jsou to např.: Kňour, Prašivka, Zelf.
- 4) Příjmení z obecných označení nejrůznějších objektů, jako věcí, budov, zařízení, jídel, oděvů, personifikovaných bytostí, ojediněle osob, které se k objektům vztahují. Např.: Hadra, Chomout, Smrťák. K názvům jídel a nápojů se např. vztahují příjmení Buchta, Koblížek, Lívanec.
- 5) Příjmení charakteru jmenného i slovesného, pocházející z různých, často vulgárních výrazů souvisejících s oblastí vyměšování či pohlavního života. Jsou to např. příjmení: Kakáček, Kundásek, Prdelík.
- 6) Příjmení z přídavných jmen označující různé negativní či tělesné vlastnosti, sklony k neřesti, event. původ, např.: Bláznivý, Zdrchaný, Zvadlý.
- 7) Příjmení ze sloves vyjadřují různé děje, ve vztahu k člověku často rázu spíše nelichotivého: Pindal, Podojil, Vraždil.
- 8) Příjmení složená, která vznikla z různých předložkových, adjektivních, příslovečných a větných spojení. Patří sem např. Bezstarosti, Bohuporučen, Kostohryz.
- 9) Příjmení charakteru onomatopoického (zvukomalebného) - nejčastěji jsou původu citoslovečného, méně příslovečného, slovesného aj.; mohou působit komicky svým zvukovým vyzněním. Např.: Cuc, Frk, Chrz.
- 10) Zvláštní skupinu, která se stává předmětem žádosti o změnu příjmení, tvoří příjmení cizího původu. Nejčastěji se žádosti týkají příjmení původu německého. Jiná neslovanská příjmení, např. původu francouzského nebo italského, se mění jen sporadicky, neboť jejich nositelé bývají zpravidla na jejich původ naopak hrdí a statečně nesou i eventuální těžkosti (pravopisné aj.) s jejich užíváním spojené. Občas se mění (resp. formálně upravují) i příjmení původu slovanského, zvláště ruská a bulharská.

Někdy je důvodem žádosti o změnu příjmení pouze jeho cizí charakter, jindy jeho obtížné pravopisné začleňování do češtiny, popř. i jeho přechylování; slovanské -ov se např. upravuje na zakončení -o, což má důsledek i pro přechylování (Momčilov — Momčilovová, Momčilo - Momčilová). K žádostem o změnu příjmení někdy vedou též důvody historicko-společenské. Tak např. po r. 1945 měnilo mnoho Čechů, nositelů německých příjmení, z národnostních důvodů svá německá příjmení na česká (Silberstein — Stříbrný). Zvolené české příjmení mělo nejčastěji s výchozím příjmením německým alespoň částečnou významovou spojitost, popř. formální blízkost, téměř vždy však stejné počáteční písmeno.⁶⁶

Žádosti o změnu cizího příjmení jsou ovšem motivovány nejen původem příjmení, ale také jeho délkou, která ve spojitosti s jeho cizím pravopisem působí (např. při hlášení příjmení, diktování) komplikace. Jde např. o německá složená příjmení jako Aschenbrenner, Hartmannsgruber.

11) Další důvody pro změnu příjmení, zvláště českého na cizí:

V posledních letech se objevují další rozmanité důvody žádosti o změnu příjmení, především o změnu příjmení českého na cizí, popř. takové, které by mělo cizí charakter, „vypadalo cize“. Žadatele k nim vedou různé důvody rázu společenského i jazykového. Patří k nim žádosti, jejichž motivem je např.:

Dlouhodobý pobyt občana ČR v cizině, např. z důvodů pracovních. Pokud má takový občan třeba typicky české příjmení psané s diakritickými znaménky, které při zápisu i vyslovování v cizím prostředí činí jisté problémy, chce je pravopisně cizímu prostředí přizpůsobit, např. Vondráček na Wondratschek, popř. formálně upravit tak, aby nepůsobilo cize (Vašínska - Wassinger, Beran - Bern).

U žen působících v cizině, např. modelek, se objevují snahy o změnu příjmení na takové, které by jednak působilo cize, ne-česky, tedy mezinárodně či „světově“, jednak by mělo samohláskové zakončení, které by podle českých mluvnických

⁶⁶ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 188.

norem pro vytváření ženských příjmení připouštělo jejich zápis v podobě nepřechýlené. Požadována byla např. příjmení Dery, Lurie, Angeli aj.

U některých, zejména mladších občanů ČR - jde převážně o muže - se objevují snahy o volbu takového nového příjmení, jehož nositelem je nějaký oblíbený cizinec (sportovec, zpěvák country, rocker apod.), popř. vzdálený příbuzný, přítel atd. Předmětem takových žádostí se stala různorodá příjmení, např. Kaser, Mero, Tagasi, Black, Bystrinský, Arkan aj.

Objevují se i důvody náboženské, např. u vyznavačů různých východních učení, které se ovšem (častěji) promítají i do žádostí o změnu jména.

Některé občany vede ke změně příjmení (zpravidla mylná) domněnka, že příjmení je typické pro určitou společenskou, méně prestižní skupinu obyvatelstva. Např. byl požadavek, a změnu příjmení Danihel s odůvodněním, že jde o typicky rómské příjmení. Takové tvrzení obecně neplatí, neboť nositeli takových příjmení jsou i ryze české, nikoli rómské rodiny. V podobných případech je na matrice, aby při posuzování podobné žádosti přihlédla i k místním poměrům obce, v níž žadatel bydlí.

Jsou doloženy i další snahy o „vylepšení“ zdánlivě obyčejného domácího příjmení jeho úpravou na příjmení s předložkou, které napodobuje cizí, původem šlechtická příjmení. Šlo např. o požadované tvary jako „De Paris“, „di Santi“ apod. Jak víme, šlechtictví bylo v bývalém Československu zrušeno již v r. 1918 a obnoveno nebylo. Spolu se zrušením šlechtictví byla vyloučena možnost užívat různé přídomky a dodatky vyznačující šlechtictví. Dovedeno do současnosti to znamená, že se nedoporučuje do češtiny zavádět ani cizí předložkové výrazy naznačující šlechtictví, byť jen někdejší (von, de, di atd.). Podobné typy žádostí o změnu příjmení je z jazykového i společenského hlediska třeba posuzovat přísně individuálně, s uváděním všech rodinných, osobních, společenských a v neposlední řadě i jazykových aspektů.⁶⁷

⁶⁷ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 190.

7.2.2.3 Rozvedení manželé

Do knihy manželství se zapíše oznámení rozvedeného manžela, že přijímá zpět své dřívější příjmení, za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem. § 29 ZM: Manžel, který přijal příjmení druhého manžela, může do jednoho měsíce po právní moci rozhodnutí o rozvodu oznámit matričnímu úřadu, že přijímá opět své dřívější příjmení, popřípadě že upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího. Rozhodnutí rozvedeného manžela o návratu k jeho dřívějšímu příjmení je jeho svobodná volba. Druhý manžel nemá právní prostředek, jak bývalého manžela ke změně příjmení donutit, ani této změně nemůže zabránit. Dřívějším příjmením je třeba chápat příjmení, které měl manžel v okamžiku uzavření manželství.

Ke změně příjmení dochází na základě jednostranného právního úkonu rozvedeného manžela, jehož účinky nastávají doručením příslušnému matričnímu úřadu. Matriční úřad změnu příjmení nepovoluje, ani nevydává rozhodnutí o této změně, pouze toto oznámení bere na vědomí. Je povinen pouze zkoumat, zda je zde pravomocný rozsudek o rozvodu a zda oznámení bylo podáno v měsíční lhůtě od právní moci tohoto rozsudku. Protože toto oznámení je právním úkonem, rozvedený manžel k tomuto právnímu úkonu musí mít způsobilost. V případě, že by jeho způsobilost k právním úkonům byla omezena, možnost oznámit, že se vrací k původnímu příjmení by byla závislá na rozsahu omezení, uvedeném v rozsudku. Protože oznámení o tom, že rozvedený manžel hodlá v budoucnu užívat své dřívější příjmení, je právním úkonem osobní povahy, v případě nedostatku plné zodpovědnosti k právním úkonům není možné, aby tento úkon učinil jeho opatrovník.

Z dikce zákona vyplývá, že změna příjmení je možná pouze při rozvodu manželství, nikoli v případě jeho zániku smrtí nebo prohlášením manželství za neplatné. S ohledem na ustanovení § 17 ZM, tj. že manželství prohlášené za neplatné se považuje za neuzavřené, okamžikem právní moci rozsudku o prohlášení manželství za neplatné nabývá manžel toho příjmení, které měl při uzavření manželství přímo ze zákona.

Oznámení o přijetí svého dřívějšího příjmení, popřípadě upuštění od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího lze učinit ústně do protokolu nebo písemně u kteréhokoli matričního úřadu.

Matriční úřad, u něhož je uzavření manželství zapsáno, ověří údaje uvedené v oznámení z předloženého

- a) průkazu totožnosti, a
- b) není-li rozvod manželství v matriční knize zapsán, dokladu o rozvodu s údajem o právní moci.

Matriční úřad, u něhož není uzavření manželství zapsáno, ověří údaje uvedené v oznámení z předloženého

- a) průkazu totožnosti,
- b) oddacího listu, a
- c) dokladu o rozvodu manželství s údajem o právní moci.

O oznámení o užívání příjmení po rozvodu vydá oznamovateli potvrzení matrikář matričního úřadu, u něhož bylo oznámení učiněno.

Je-li oznámení učiněno u matričního úřadu, u něhož není uzavření manželství zapsáno, postoupí matrikář písemné oznámení rozvedeného manžela spolu s doklady uvedenými v § 31 odst. 3 písm. b) a c) vyhl. 207/2001 Sb., kterou se provádí ZOM, matričnímu úřadu příslušnému podle místa uzavření manželství. V evidenci si vyznačí, kterému matričnímu úřadu bylo oznámení postoupeno.

Bylo-li manželství občana uzavřeno v cizině, lze učinit oznámení

- a) prostřednictvím matričního úřadu v České republice, nebo
- b) prostřednictvím zastupitelského úřadu České republiky, nebo
- c) přímo u zvláštní matřiky.

Judikát R 11/1951 vyslovuje názor, že přijetí dítěte zůstává rozvodem manželů nedotčeno a nemůže se změnit dohodou rodičů.

7.2.2.4 Změna příjmení za trvání manželství s cizincem

V zákoně o matrikách upraveny případy, kdy občanovi za trvání manželství s cizincem byla povolena změna příjmení rozhodnutím cizího státu. Za účinnosti starého zákona o matrikách nebylo toto rozhodnutí uznáno za platné v České republice a občan musel podávat samostatnou žádost o povolení změny příjmení u příslušného matričního úřadu v České republice. Nyní je takové rozhodnutí uznáno za platné bez dalšího i v České republice, pokud měl občan trvalý pobyt na území cizího státu v době, kdy k pravomocnému rozhodnutí cizího státu došlo.⁶⁸ Jestliže však občan neměl trvalý pobyt v cizině v rozhodné době, pravomocné cizozemské rozhodnutí bude platné i v České republice až poté, co ministerstvo uzná jeho platnost (§ 78 ZM).

§ 77 ZM říká: Občan, který žije v manželství s cizincem, k žádosti o změnu příjmení přiloží doklad o tom, že podle právního řádu jeho domovského státu tento stát uzná změnu příjmení, pokud se má změna příjmení vztahovat i na tohoto cizince. Doklad podle odstavce 1 se nepředkládá, pokud má cizinec povolen pobyt na území České republiky podle zvláštních právních předpisů.⁶⁹

V zákoně o matrikách se upřesňuje, že cizozemská rozhodnutí o povolení změny jména nebo příjmení jsou bez dalšího platná v České republice, stanoví-li tak mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána. V současné době vyplývá uznání rozhodnutí ve věci změny jména a příjmení ze Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o úpravě některých otázek na úseku matrik a státního občanství, publikované ve Sbírce zákonů pod č. 235/1995 Sb.

⁶⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, komentář k §§ 73 - 78.

⁶⁹ Zákon č. 325/1999 Sb. o azylu.

7.2.2.5 Změna příjmení u fyzické osobě, u níž probíhá změna pohlaví

Fyzické osobě, u níž probíhá změna pohlaví, povolí matriční úřad užívat neutrální příjmení na základě její žádosti a potvrzení zdravotnického zařízení, u něhož léčba pro změnu pohlaví probíhá (§ 72 odst. 5 ZM).

Evropský soud pro lidská práva v 80. a 90. letech judikoval, že právní úprava, dle níž stát odmítá změnit své původní registry, v nichž byly zachyceny údaje o pohlaví, nemůže být považováno za zásah do soukromí dle čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (Rees vs. Spojené království, Cosseyová vs. Spojené království...). V roce 2002 ve věci Ch. Goodwinová vs. Spojené království však zaujal stanovisko opačné, tedy že nezanesení údajů do evidencí při změně pohlaví může narušit soukromí fyzické osoby.⁷⁰

V České republice osoby se změněným pohlavím dostanou nový rodný list a nový občanský průkaz (a také nové rodné číslo).

7.2.2.6 Hodnocení žádostí o změnu příjmení

Vždy záleží na konkrétních podmínkách, ve kterých příslušníci rodiny s podobným příjmením žijí. Někdy je společnost „nechává na pokoji“, jindy se terčem nežádoucí pozornosti stává i příjmení zdánlivě nevinné (někdy k tomu přispívají i povahové vlastnosti jeho nositele). Nelze se proto divit, že leckterá rodina s podobným příjmením požádá o jeho změnu. Takové rodiny ovšem bývají často na rozpacích, jaké nové příjmení pro rodinu zvolit (v úvahu připadá nejspíše příjmení existující, doložené). Nejvhodnější je vybrat takové příjmení, které se již v širší rodině vyskytovalo, tj. např. příjmení matky či některé z babiček za svobodna apod. Často se též volí příjmení začínající alespoň stejnou hláskou či hláskami jako dosavadní (Mizera - Milnera, Bláznivý — Bláha aj.). Nedoporučuje se vybírat pro takovou změnu příjmení osob známých z politického, kulturního apod. života, zasloužilých o stát a národ, jejich pseudonymy, krycí jména atd. Při této příležitosti stojí za zmínku jistý jev poslední doby, totiž skutečnost, že neoddaní rodiče mající společného potomka (popř. otec má ještě svou zákonitou rodinu) chtějí sjednotit společné příjmení nikoli sňatkem, ale změnou příjmení jednoho z nich. Je na

⁷⁰ Mates, P.: Ochrana soukromí ve správním právu, Linde Praha a.s., 2004, s.131

matrice, zda tento důvod uzná za závažný, akceptovatelný. Změna příjmení znamená pro rodinu vždy závažný životní krok, ke kterému přistupuje obvykle po dlouhodobých úvahách; nikdy nejde o úmysl lehkovážný, okamžitý a neuvážený.

Platný zákon připouští, aby příjmení mohlo být ze závažných důvodů změněno, ovšem nijak nevymezuje potenciální podobu nového příjmení. Proto bývají matrikářky jako kompetentní osoby často na rozpacích, jak podobné žádosti řešit. Někdy žádají jazykové znalecké posouzení podobné žádosti, resp. požadovaného příjmení.

Při jazykovém posuzování požadovaných příjmení se vychází teorie pojmenování ve vztahu k funkci příjmení ve společenské komunikaci. Komunikační funkci příjmení se zde rozumí jak jeho fungování v daném společenském a jazykovém prostředí, tak úže jeho užívání jako prostředku občansko-správní legalizace osobnosti, tj. jeho zápisu do veřejných listin. Při jazykovém posuzování charakteru příjmení nově požadovaného občanem ČR se tudíž vychází z otázky, zda takové příjmení bude moci bez problému plnit u občana ČR svou identifikační, komunikační, legalizační aj. funkci. Jinak řečeno, zda má formu, charakter příjmení, které obecně zapadá do jazykového systému příjmení, ať již českých, nebo cizích, užívaných na českém jazykovém území, a může tak funkci příjmení plnit.⁷¹

Forma příjmení je jedním z hlavních, závažných aspektu, který je třeba brát v úvahu. Z jazykového hlediska nelze považovat a doporučit jako použitelné příjmení:

- 1) Náhodný či promyšlený shluk hlásek, jakými jsou např. (požadované) XYZ, QUEX apod. Jde spíše o podnikatelskou představu využití podobných útvarů i k reklamním aj. účelům.
- 2) Číslice, ať již římské, nebo arabské, např. Martin IV., Petr 8. V systému českých příjmení jsou některá historicky daná příjmení ve tvaru adjektiv, např. Pátý, Devátý. Ta zpravidla původně označovala, o kolikáté dítě či nositele osobního jména v rodině šlo. Příjmení ve tvaru číslovky řadové, tj. typ Devátý,

⁷¹ Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 190 - 191.

proto z použití ve funkci nově voleného příjmení - na rozdíl od číslic - vyloučit nelze.

- 3) Neumělé formální obměny českých příjmení tak, aby působily „cize“. Žadatel Valkoun (z Valentýn) např. požadoval částečné poangličtění na tvar „Walcoun“. Vznikl by tak neústrojný jazykový hybrid, jehož první část Wal- by byla prokazatelně anglická a přípona (c)oun - zase typicky česká. Přijatelným kompromisním jazykovým řešením byla např. podoba Walcon, zapadající alespoň tvaroslovně do systému anglických příjmení. Podobně žadatel Baudyš žádal o změnu na tvar „Baudysen“. Podobný tvar nezapadá do slovtvorného systému příjmení v žádném evropském jazyce (mohlo eventuálně jít o chybnou analogii podle dánských příjmení typu Olsen). Doporučeno bylo cizí doložené, existující německé příjmení Baudis(s)in.⁷²

Při jazykovém posuzování cizího příjmení požadovaného občanem ČR se vychází především z faktu, zda jde o doložené, existující cizí příjmení. Pro znalecké jazykové ověření slouží řada speciálních slovníků cizích příjmení, ať již pro oblasti mluvící jazyky neslovanskými (anglicky, německy, francouzsky, italsky atd.), či jazyky slovanskými (rusky, bulharsky, polsky atd.) Pokud požadované příjmení není přímo doloženo, na základě odborné literatury se posuzuje, zda zapadá do jazykového, tj. slovtvorného, tvaroslovného i pravopisného systému jazyka, z něhož jeho základ pochází, zda v něm existují tvaroslovné paralely apod.

Posuzování žádostí o změnu příjmení je vždy náročná a zodpovědná záležitost jak pro strážce jazykové, tak i společenské. Je na matričních úřadech, aby rozpoznaly a eliminovaly především případy, kdy jde o okamžité nápady („otec mě včera našťval“), různé mentální a psychické úchytky, či snahy o odstranění pocitů méněcennosti a jiných společenských komplexů, a braly v úvahu důvody skutečně závažné.

Evropský soud pro lidská práva došel k závěru, že obtíže, které mohou vzniknout při používání určitého jména, např. pokud jde o jeho hláskování,

⁷² Knappová, M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002, s. 191.

doručování pošty, ba ani tím, že dochází k jeho posměšnému komolení, nemusí ještě představovat natolik intenzivní újmu práva na soukromí, aby národní orgán musel vyhovět žádosti o jeho změnu a neshledal v takovém případě porušení čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. (rozsudek ve věci Stjerna vs. Finsko)⁷³

7.2.3 Judikatura ke změně příjmení dítěte

7.2.3.1 R 11/73

Jestliže se rodiče nedohodli o podání žádosti o změnu příjmení nezletilého dítěte příslušnému správnímu orgánu, dá soud ve smyslu ustanovení § 49 ZR souhlas k podání této žádosti jedním z rodičů jen tehdy, jsou-li k tomu závažné důvody.

Tak tomu bude např. i tehdy, jestliže rodič, který se změnou příjmení nezletilého dítěte nesouhlasí, neplní své povinnosti vůči dítěti, nejeví o ně zájem a ztratil k němu zřejmě citový vztah, nebo jestliže z jiného vážného důvodu není v zájmu další výchovy dítěte, aby u něho byl udržován a prohlubován pocit sounáležitosti s tímto rodičem.

Judikát je výsledkem sporu, kdy manželství rodičů nezletilých M. a J.P. bylo v roce 1965 rozvedeno, obě děti byly svěřeny pro dobu po rozvodu do výchovy matky a otci bylo uloženo platit výživné; současně byl soudním rozhodnutím upraven styk dětí s otcem. Matka nezletilých M. a J.P. se znovu provdala, odstěhovala se s dětmi z P. do Ž. a narodil se jí nezletilý L.M.

V roce 1968 podala matka návrh na udělení souhlasu soudu k podání žádosti o změnu příjmení nezletilých dětí shodně s jejím příjmením po uzavření druhého manželství. Poukazovala na to, že by bylo žádoucí, aby všechny její děti měly stejná příjmení, a že otec nezletilých M. a J.P. po dva roky neviděl. Návrh na udělení souhlasu k podání žádosti o změnu příjmení těchto dětí byl zamítnut, když bylo

⁷³ Mates, P.: Ochrana soukromí ve správním právu, Linde Praha a.s., 2004, s.130

zjištěno, že otec své povinnosti vůči nim plní, posílá jim pravidelně dárky a se změnou příjmení dětí nesouhlasí.

Návrhem podaným u soudu v roce 1970 se matka znovu domáhala udělení souhlasu k podání její žádosti o změnu příjmení nezletilých M. a J.P. a tvrdila, že různost příjmení dětí je pro ně škodlivá a narušuje jejich výchovu natolik, že byla nucena se obrátit na obvodního pedopsychiatra, který pro zdárný vývoj dětí doporučil změnu jejich příjmení. Uváděla dále, že zájem otce o děti je jen účelový, již dva roky je neviděl a ani o písemný styk s nimi se nesnaží; obě děti žily s otcem ve společné domácnosti jen krátce a považují za svého otce druhého manžela matky.

Otec ani tentokrát se změnou příjmení dětí nesouhlasil.

Okresní soud ve Žďáře n. Sázavou rozsudkem z 30.11.1970 udělil souhlas k podání žádosti matky o změnu příjmení nezletilých M. a J.P. shodně s nynějším příjmením matky a své rozhodnutí stručně odůvodnil tak, že bude v zájmu dětí, aby v budoucnu nesly příjmení matky a jejího nynějšího manžela.

K odvolání otce krajský soud v Brně rozhodnutí soudu prvního stupně potvrdil. Dospěl k závěru, že otec neprojevoval potřebný zájem o výchovu dětí, když od 28. 2. 1968 se s dětmi sešel až v roce 1970 ve dnech 2.8. a 18.10.1970. Soud druhého stupně měl za to, že z tvrzení otce o tom, že častější styk s dětmi mu znemožňovala matka tím, že při návštěvách ho odbývala, že děti nejsou doma a o dovolené zase tím, že jsou nemocné, nelze dovodit skutečný zájem otce o děti, když se styku domáhal teprve v r. 1969 a v r. 1970, a nepožádal ani o soudní výkon rozhodnutí o styku s dětmi.

Nejvyšší soud ČSR rozhodl o stížnosti pro porušení zákona, podané generálním prokurátorem ČSR, tak, že uvedenými rozsudky soudů obou stupňů byl porušen zákon a to protože soudy neobjasnily, proč se otec s dětmi nestýkal, jestli opravdu neměl zájem, nebo mu v tom bránily okolnosti, popřípadě bývalá manželka.

Určení jména a příjmení nezletilých dětí je důležitým právem a povinností, které náleží oběma rodičům (§ 34 odst. 1 a § 38 a násl. ZR). Změna příjmení dítěte je zásahem nejen do práv rodičů, ale i do práv dětí. Jestliže se tedy rodiče o změně příjmení nezletilého dítěte nedohodli, může dát soud podle ustanovení § 49 ZR jednomu z nich svolení k podání žádosti o změnu příjmení dítěte jen tehdy, jsou-li pro takové opatření skutečně závažné důvody. Tak je tomu zpravidla tehdy, jestliže

rodič, který se změnou příjmení dítěte nesouhlasí, neplní své rodičovské povinnosti k dítěti, nejeví o dítě zájem, ztratil k němu zřejmě citový vztah, takže není v zájmu další výchovy dítěte, aby pocit sounáležitosti s ním byl u dítěte pěstován a prohlubován.

Z obsahu spisů bylo patrné, že otec se již v průběhu řízení o rozvod manželství domáhal úpravy styku s nezletilým M. a J.P. Když se matka s dětmi odstěhovala do Ž., domáhal se dne 25.3.1966 nové úpravy styku s dětmi vzhledem k nynější poměrně značné vzdálenosti jeho bydliště od bydliště dětí. Dne 18. 6. 1966 otec svou žádost opakoval a dne 24. 3. 1967 znovu žádal o úpravu styku s dětmi o dovolené a o vánocích. Nebylo pochyb o tom, že v této době posílal otec dětem pravidelně i dárky a matka při jednání u soudu dne 28. 2. 1968 doznala, že dětem zatajila, že jde o dárky od otce, protože prý děti o něm v podstatě nic nevědí. Stejně nebylo pochybností o tom, že otec platil a platí výživné pro děti dobrovolně a pravidelně.

I po vydání soudního rozhodnutí, jímž byl v roce 1968 upraven styk otce s dětmi i na dobu 14 dnů o hlavních školních prázdninách, se otec styku s dětmi domáhal. V roce 1968 se však styk neuskutečnil, údajně pro nemoc dětí. V roce 1969 se podle tvrzení otce rovněž styk neuskutečnil, ačkoliv se toho otec třikrát domáhal. Soudy obou stupňů však nezjistily, proč se tento styk v roce 1969 neuskutečnil. Stejně tomu bylo i pokud šlo o rok 1970, kdy došlo pouze ke dvěma návštěvám otce u dětí dne 2. 8. 1970 a 18. 10. 1970; jinak se styk otce J.P. s nezletilými M. a J.P. v rozsahu podle soudního rozhodnutí neuskutečnil, protože děti údajně chodily na prohlídky k pedopsychiatrovi.

Z uvedeného je patrné, že se otec styku s dětmi pravidelně domáhal a že mu nelze přičítat k tíži skutečnost, že rozhodnutí soudu o úpravě styku nebylo matkou respektováno. Pro spravedlivé rozhodnutí ve věci bude třeba objasnit, z jakých důvodů se neuskutečnil styk otce s dětmi zejména v roce 1969, dále bude třeba zjistit, jaký byl po celou dobu postoj matky ke styku dětí s otcem a vzhledem k tvrzení matky a výpovědi jejího manžela L.M., že návrh na udělení souhlasu k podání žádosti o změnu příjmení nezletilých M. a J.P. byl podán na radu lékaře, bude nutno provést i v tomto směru potřebné důkazy. Teprve po uvedeném doplnění

řízení bude možno o věci rozhodnout způsobem, který by plně respektoval zájmy nezletilých dětí M. a J.P. i zákonná práva otce.

7.2.3.2 R 12/65:

Tento judikát řeší otázku, jaké okolnosti jsou významné při rozhodování soudu o svolení k žádosti jednoho z rodičů o změnu příjmení nezletilého dítěte. Skutkový děj je zhruba následující:

Obvodní soud pro Prahu 10 vyhověl návrhu matky, aby jí bylo dáno svolení k žádosti o změnu příjmení nezletilého.

V opravném prostředku do tohoto rozhodnutí, uplatňoval otec dítěte, že podle jeho přesvědčení není pro takovou změnu dostatečný důvod a že požadovaná změna příjmení není ani k prospěchu nezletilce. On sám měl o nezletilého vždy zájem a nestýkal se s ním jen proto, že matka nevytvořila k tomu potřebné podmínky.

Městský soud v Praze rozsudek soudu prvního stupně potvrdil.

Z provedeného řízení vyplývá, že se otec s nezletilým od okamžiku, kdy se rozešel s jeho matkou, vůbec nestýkal. Neviděl jej tedy po dobu více než 4 let od doby, kdy nezletilý byl stár asi jeden měsíc. Soud nevěří otci, že jediným důvodem bylo to, že nevěděl, kde dítě vlastně je. Otec sám posléze připustil, že po narození dítěte byla matka za ním. Soud má dostatečný podklad pro závěr, že matka otci při této příležitosti sdělila, že bude nucena umístit dítě do kojeneckého ústavu v Krči, jediného ústavu, který v Praze přicházel v úvahu, a že její zájezd za otcem byl motivován snahou udržet manželství mimo jiné i poukazem na společné dítě. Je proto zcela logické její tvrzení, že při této příležitosti sdělila otci, že v případě, že se k rodině nevrátí, bude nucena učinit uvedené opatření ohledně nezletilého, k němuž pak také skutečně došlo, když otec odmítl pokračovat v manželství s matkou nezletilého. Tvrzení otce, že nevěděl, v kterém ústavu by měl nezletilého v Praze hledat, není skutkově podloženo, nehledě k tomu, že zjištění ústavu v Krči by bylo zejména pro něho, jako lékaře, zcela jednoduché. Skutečnost, že se pak otec žádným způsobem ani nepokusil navázat styk s nezletilým až do dnešní doby, že nevznesl v tomto směru na matku nezletilého - jak výslovně připustil - žádnou

žádost, ani nečinil příslušný návrh u soudu, jen potvrzuje, že nynější tvrzení otcovo o zájmu nezletilého je čistě účelové se zřetelem na probíhající řízení o změnu příjmení nezletilého.

Za zjištěné situace, kdy otec po řadu let neprokázal zájem o nezletilého, a kdy nezletilý žije v rodině matky, kde jsou celkem 4 chlapci, z nichž dnes jedině on nemá příjmení nynějšího manžela matky, nepochybil první soud, když dospěl k závěru, že je v tomto konkrétním případě v souladu se zájmem nezletilého, aby měl stejné příjmení jako ostatní chlapci a jaké dnes má jeho matka.

Bylo proto napadené rozhodnutí, opírající se o ustanovení § 49 ZR, jako správné potvrzeno.

7.2.3.3 Případ Okresního soudu v Olomouci

V květnu 2001 podala matka návrh na udělení souhlasu k podání žádosti o změnu příjmení u nezletilého Libora narozeného v srpnu roku 1996. Návrh odůvodnila tím, že s otcem dítěte nikdy nežili ve společné domácnosti. Libor je vychováván matkou a v jedné domácnosti s nimi žije i jeho babička. Otec o dítě nikdy nejevili zájem a byl dvakrát trestán za neplacení výživného. V době řízení dlužil na výživném pro Libora 3000 Kč. Dárky nezletilému nedává. Naposledy se s Liborem viděli v listopadu roku 2000. Otec s návrhem matky nesouhlasil. Stejný návrh matka podala u Okresního soudu v Olomouci už v roce 1999, soud ho zamítl. Důvodem zamítnutí návrhu bylo, že soud shledal, že nezletilý Libor je ve věku, kdy mu příjmení nemůže činit žádné potíže při jeho užívání, navíc vzhledem k tomu, že otec byl v době rozhodování soudu ve výkonu trestu, a tuto skutečnost hodnotil soud tak, že otec má velmi omezené možnosti kontaktu s nezletilým. Dalším důvodem zamítnutí návrhu matky bylo, že matka navrhovala, aby příjmení nezletilého Libora bylo změněno na její současné svobodné příjmení, když do budoucna nelze vyloučit eventuální provdání matky.

Otec má ještě jednoho syna, Martina. U něj mu jiné příjmení nevadí, protože se s ním stýká. Pro Martina dluží výživné ve výši 20 000 Kč.

Soud nyní došel k závěru, že jsou splněny podmínky § 49 ZR a změna příjmení je zcela v zájmu nezletilého Libora. Soud shledal, že změna příjmení

přispěje k bližšímu spojení s matkou a babičkou. O poměru otce k projednávané věci a k Liborovi vypovídá též to, že se k jednání dostavil opilý a se zpožděním.

7.2.3.4 II. ÚS 157/01

Dne 29. října 2002 se Ústavní soud v Brně zabýval ústavní stížností týkající se rozsudků o změně příjmení dítěte. Václavu Jirkalovi přejmenovali soudci Obvodního soudu pro Prahu 9 dceru Anetu Jirkalovou na Chmelíkovou, protože se jim nelíbilo, že by na ni děti pokřikovaly příjmením jejího otce. Jirkalova manželka zemřela při autohavárii, když byl jejich dceři jeden rok. Od té doby žila dnes devítiletá Aneta s jejími dvěma dětmi. Otec s tím souhlasil, sám se o dítě starat nemohl. Na dceru stále finančně přispívá. Odmítl však, aby Aneta nosila příjmení rodiny své tety.

Paní Chmelíková (vedlejší účastnice v řízení před Ústavním soudem) podala u soudu dne 29. 7. 1997 návrh na udělení souhlasu se změnou příjmení nezletilé. Otec se změnou nesouhlasil. Po provedeném dokazování dospěl Obvodní soud pro Prahu 9 k závěru, že změna příjmení je zcela v souladu se zájmy nezletilé a přispěje k bližšímu spojení nezletilé s ostatními členy rodiny paní Chmelíkové a rozsudkem ze dne 24. 4. 1998 udělil za otce souhlas k tomu, aby paní Chmelíková podala u Obvodního úřadu Městské části Praha 14 žádost o změnu příjmení nezletilé Anety Jirkalové na jméno Chmelíková. Soud dále konstatoval, že aplikoval § 49 ZR, podle kterého platí, že jestliže se nedohodnou rodiče o podstatných věcech při výkonu svých rodičovských práv a povinností, rozhodne soud. Na základě odvolání stěžovatele věc projednal Městský soud v Praze, který rozsudek soudu prvního stupně potvrdil rozsudkem ze dne 9. 12. 1999 jako věcně správný. „Jeden z argumentů byl, aby se mohlo volat: "Holky Chmelíkovíc, pojd'te domů". Aby se nemuselo křičet: "Holky Chmelíkovíc a Aneto Jirkalová, pojd'te domů." " popisuje rozhodování soudu Jirkalův advokát Václav Sládek. Chmelíková však argumentovala, že jen chce, aby se Aneta neodlišovala od ostatních dětí.⁷⁴

⁷⁴ Navara, L. Vaše dítě se jmenuje jinak, řekl otci soud, článek v Mladé frontě dnes z 30. října 2002, s. 3.

Jirkal se s rozhodnutím soudu nesmířil a po čtyřech letech dalších soudních sporů dosáhl úspěchu: Ústavní soud dospěl k závěru, že soudy neměly právo rozhodnout o změně příjmení bez něho. Rozhodnutí o přejmenování proto okamžitě zrušil.

Ze situace, kdy je zde otec dítěte a zároveň jeho zákonný zástupce, který nebyl zbaven rodičovských práv (resp. rodičovské zodpovědnosti) a osoba, které bylo dítě svěřeno do výchovy dle § 45 odst. 1 ZR a která je podle soudního rozhodnutí oprávněna dítě zastupovat jen v běžných záležitostech, nelze v žádném případě ani analogicky dovodit, že by zde byly dvě osoby "v postavení rodičů", které by byly oprávněny zastupovat nezletilé dítě v podstatných záležitostech. Při smrti jednoho z rodičů je pak nositelem rodičovské zodpovědnosti druhý rodič, který pak práva a povinnosti z ní vyplývající vykonává v plném rozsahu sám, přičemž je fakticky omezen pouze v rozsahu, ve kterém tato práva náleží jiné osobě, například té, která má dítě svěřeno do výchovy podle § 45 ZR.

Analogická aplikace § 49 ZR na takto zjištěný skutkový stav věci je nejen v extrémním nesouladu s tímto zjištěným skutkovým stavem, ale ve svém důsledku znamená porušení práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny. Porušení tohoto práva na spravedlivý proces pak samo o sobě odůvodňuje zrušení ústavní stížností napadených rozhodnutí soudu prvního a druhého stupně.

8 Matriční zápisy

8.1 Příslušnost matriky k zapsání jména a příjmení

Matriční úřad, ve jehož obvodě se dítě narodilo, je povinen zapsat narození dítěte do knihy narození. Do knihy narození se zapisuje jméno, popřípadě jména a příjmení dítěte, den, měsíc a rok narození dítěte, rodné číslo, místo narození a pohlaví dítěte, jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů, datum zápisu a podpis matrikáře. Zápis do knihy narození se provede na základě písemného hlášení o narození živého nebo mrtvého dítěte,⁷⁵ nebo na základě ústního oznámení o narození dítěte mimo zdravotnické zařízení, nebyla-li jeho matce ani následně poskytnuta zdravotní péče; o tomto oznámení sepíše matrikář s oznamovatelem zápis (§ 14 ZM).

Výjimečně dochází k situaci, že se místo narození nezjistí. Nezjistí-li se, kde došlo k narození, je příslušný matriční úřad, v jehož správním obvodu bylo dítě nalezeno.

V případě nalezeného dítěte, jehož rodiče nejsou známi, určí jméno a příjmení dítěte soud. Z povahy věci vyplývá, že se jedná o dítě velmi útlého věku, zpravidla novorozence, které není schopno o sobě poskytnout jakoukoli informaci, která by vedla k nalezení jeho rodičů.

Zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl (§ 17 ZM).⁷⁶

Zápis narození nalezeného dítěte nezjištěné totožnosti se provede po ověření, že nebyl dosud v matriční knize proveden. V oddíle „Záznamy a opravy

⁷⁵ § 5 vyhlášky č. 11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky.

⁷⁶ § 2 odst. 1 písm. e) zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky a § 212 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

před podpisem" se uvede čas, místo a okolnosti, za kterých bylo dítě nalezeno, popis jeho zvláštních tělesných znaků, oděvu a označení jiných předmětů majících vztah ke zjištění jeho totožnosti včetně pravděpodobného věku.⁷⁷

Častější jsou případy, kdy se fyzická osoba narodí v dopravním prostředku. Zápis do matriční knihy pak provede ten matriční úřad, v jehož správním obvodu byla fyzická osoba z dopravního prostředku vyložena. Takto určená místní příslušnost je nejpraktičtější a i s delším časovým odstupem umožňuje zápis o narození nalézt. (§ 10 ZM).

Novelou č. 422/2004 Sb. byla do zákona o matrikách vložena ustanovení řešící případy utajení matky. V písemném prohlášení o narození dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, musí obsahovat tuto informaci. Do knihy narození se pak nezapisují údaje o rodičích. Zápis se provede podle zprávy zdravotnického zařízení, v němž byl porod ukončen. Problematická je však skutečnost, že by do matriky mělo být zapsáno příjmení matky.

Pokud se dítě občan narodí v cizině, pak se tato skutečnost zanesse do zvláštní matriční knihy, kterou vede Úřad městské části Brno-střed ("zvláštní matrika"). Listiny vydané orgány cizího státu, které platí v místě, kde byly vydány, za veřejné listiny a které jsou podkladem pro zápis, dodatečný zápis, anebo dodatečný záznam v matriční knize, nebo opravu zápisu v matriční knize, se předkládají s úředním překladem do českého jazyka. Tyto listiny musí být opatřeny potřebnými ověřeními, která však lze prominout, je-li jejich opatření spojeno s těžko překonatelnou překážkou.

⁷⁷ § 20 Vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

8.2 Příslušnost matriky k zapsání změn jména a příjmení

O žádosti o povolení změny jména nebo příjmení rozhoduje matriční úřad, v jehož správním obvodu je žadatel přihlášen k trvalému pobytu; u nezletilých dětí rozhoduje matriční úřad v místě trvalého pobytu dítěte. Pokud žadatel, popřípadě nezletilé dítě, není na území České republiky přihlášen k trvalému pobytu, je příslušný k projednání žádosti matriční úřad podle místa posledního trvalého pobytu na území České republiky. Pokud není ani takový pobyt, je příslušný k projednání žádosti Úřad městské části Praha 1. Jsou-li pro to závažné důvody, může matriční úřad postoupit žádost k vyřízení matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno nebo příjmení, které má být změněno, zapsáno (§ 74 ZM).

Pokud za trvání manželství požádá o změnu jeden z manželů, musí doložit i souhlas druhého manžela. K žádosti o povolení změny jména nebo příjmení nezletilého dítěte musí být dále přiložen písemný souhlas druhého rodiče, nebo pravomocné rozhodnutí soudu nahrazující tento souhlas.

Není-li souhlas činěn před matričním úřadem, který rozhoduje o změně jména, nebo příjmení nezletilého dítěte, musí být podpis na souhlasu s uvedenou změnou úředně ověřen. Tento doklad není třeba předkládat, pokud druhý rodič zemřel, anebo pokud byl druhý rodič zbaven rodičovské zodpovědnosti, nebo byl-li výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven, popřípadě pokud byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo jehož způsobilost k právním úkonům byla omezena, nebo není známo místo trvalého pobytu druhého rodiče.

Soud v případě neshody rodičů svým rozhodnutím nemění příjmení dítěte, pouze rozhoduje o nahrazení souhlasu druhého rodiče.

8.3 Správní řízení a poplatky

O vyřízení žádosti o změnu jména či příjmení se rozhoduje ve správním řízení, jehož výsledkem je správní rozhodnutí (zákon č. 500/2004 Sb., správní řád). Jedná-li se o změnu společného příjmení manželů nebo o změnu příjmení rodičů a nezletilých dětí vydává se pouze jedno rozhodnutí. Ve všech ostatních případech se vydává pro každou osobu samostatné rozhodnutí.

Proti rozhodnutí vydanému orgánem příslušným k vyřizování žádosti je možné podat odvolání do 15 dnů ode dne jeho doručení, prostřednictvím úřadu, který rozhodnutí vydal. Rozhodnutí odvolacího orgánu je pak konečné a nelze se proti němu dále odvolat.

Poplatky za uvedené úkony upravuje zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích.

Při povolení změny příjmení hanlivého, výstředního, směšného, zkomoleného, cizojazyčného nebo příjmení rozvedeného manžela na jeho předešlé příjmení (po uplynutí 1 měsíční lhůty) ve výši 100,- Kč. Pod tento případ spadá i povolení změny příjmení dítěte svěřeného do náhradní rodinné péče na příjmení poručníka nebo pěstouna, na společné příjmení poručníků nebo pěstounů anebo příjmení dohodnuté pro jejich vlastní děti, pokud poručníky nebo pěstouny jsou prarodiče nebo sourozenci rodičů nezletilých dětí.

Při povolení změny jména nebo příjmení v ostatních případech ve výši 1 000,- Kč.

Od poplatku podle této položky je osvobozena změna příjmení, k níž dochází prohlášením rozvedeného manžela, že přijímá opět své dřívější příjmení nebo příjmení rodné, popřípadě, že upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího, byla-li tato skutečnost oznámena do jednoho měsíce po nabytí právní moci rozsudku o rozvodu. Od poplatku podle této položky je osvobozena změna nebo oprava jména osvojených dětí nebo změna, kterou je nutno provést v důsledku nesprávných nebo neúplných zápisů v matrice. Od poplatku podle této položky je osvobozena změna jména a příjmení osoby v případě změny pohlaví.

Za změnu příjmení manželů, rodičů nebo rodiče a jejich nezletilých dětí na společné příjmení se vybírá jen jeden poplatek. Za změnu příjmení více nezletilých dětí téhož rodiče se vybírá jen jeden poplatek. Dřívějším příjmením se pro účely tohoto zákona rozumí jen nejbližší předcházející příjmení nebo příjmení rodné.

9 Rozhodování soudu o jméně a příjmení

9.1 Shrnutí případů rozhodování soudu o jméně a příjmení dítěte

Soud rozhodne o jméně či příjmení dítěte, pokud tak zákon stanoví. Obecně v případech, kdy dítěti nemohou dát jméno jeho rodiče. A to je v případech pokud:

- není ani jeden rodič znám (§ 38 odst. 3 ZR, § 18 odst. 1 a 4 písm. d) ZM)
- jsou oba pravomocným rozhodnutím soudu zbaveni rodičovské zodpovědnosti (§ 18 odst. 1 ZM)
- je jim výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven (§ 18 odst. 1 ZM)
- jsou pravomocným rozhodnutím soudu zbaveni způsobilosti k právním úkonům (§ 18 odst. 1 ZM)
- je pravomocným rozhodnutím soudu jejich způsobilost k právním úkonům omezena (§ 18 odst. 1 ZM)
- jestliže rodiče se nedohodnou na jménu, popřípadě jménech dítěte do jednoho měsíce od narození dítěte (§ 38 odst. 3 ZR, § 18 odst. 4 písm. a) ZM)
- jestliže rodiče jméno dítěti neurčí do jednoho měsíce od narození dítěte (§ 18 odst. 4 písm. b) ZM)
- jestliže rodiče určí dítěti jméno, popřípadě jména, které nelze do knihy narození zapsat (§ 18 odst. 4 písm.c) ZM)

Samozejmě jsou možné i kombinace těchto důvodů.

Bude-li o jménu nebo příjmení dítěte v případě neshody jeho rodičů rozhodovat soud, pak zákon pro úvahy soudu nedává žádné vodítko. Pokud jde o určení jména dítěte, lze si těžko představit, že by soud určil dítěti jméno, případně jména, které žádný z rodičů nenavrhuje.

S přihlédnutím k zájmu dítěte by soud měl určit dítěti jak jméno, tak i příjmení na základě návrhu toho z rodičů, který dítě spíše vychovává, resp. má již dítě svěřeno do své výchovy.

Místně příslušným k určení jména nebo příjmení dítěte je soud podle ustanovení § 88 písm. c) OSŘ. Nezletilé dítě je účastníkem řízení, a je proto třeba mu pro toto řízení ustanovit opatrovníka z důvodu střetu zájmů nezletilého dítěte a rodičů.

Soud může dle § 81 odst. 1 OSŘ zahájit řízení ve věcech péče o nezletilé i bez návrhu.

§ 176 OSŘ vyjmenovává záležitosti ve věcech péče soudu o nezletilé, u kterých se rozhoduje rozsudkem ve věci samé. Zvláštní je, že toto ustanovení neobsahuje i rozhodování o jméně a příjmení. Rozsudkem by se podle znění § 176 OSŘ mělo rozhodnout pokud by se rodiče o jméně a příjmení nemohli dohodnout. Paradoxně pokud by šlo o ostatní případy rozhodování soudu o jméně a příjmení (např. ani jeden rodič by nebyl znám), pak by se dle dikce zákona mělo rozhodovat usnesením. To ale dle mého názoru není přijatelné. Jednak nevidím důvod, proč by v jednom případě soud o jménu a příjmení rozhodoval rozsudkem a v jiném usnesením, a jednak protože jde o statusovou věc, upravují se zde statusové, a proto velmi významné poměry dítěte. Myslím, že by soud měl o jméně a příjmení rozhodovat rozsudkem vždy. Pokud je mi známo, soudní praxí je forma rozsudku dodržována.

Další otazník se týká záležitosti, zda u dětí, u kterých je potřeba určit jméno a příjmení a dále je třeba u nich rozhodnout o dalších věcech, např. o výchově dítěte, rozhodovat nejprve o jménu a příjmení, nebo zda v jednom rozhodnutí mohou být řešeny i další výroky. Možná jde o otázku spíše akademickou, nicméně se domnívám, že vhodnějším řešením by bylo rozhodnout nejprve o jméně a příjmení a po právní moci rozsudku o ostatních záležitostech. Důvodem je skutečnost, že jde o věc velmi zásadní, svou povahou odlišnou. Také se tak nejlépe vyhoví § 79 odst. 1 a § 157 odst. 1 OSŘ o identifikaci účastníků.

9.2 Právo dítěte být slyšeno

Uvedené ustanovení vychází z Úmluvy o právech dítěte (zejména čl. 12) a výrazně posiluje právní postavení dítěte. Zohledňuje skutečnost, že dítě se vyvíjí

postupně. V závislosti na stupni jeho vývoje, zejména rozumového, se zvyšuje i schopnost dítěte samostatně o sobě rozhodovat.

Zákon zde upravuje dvě rozdílné záležitosti, jednak právo dítěte vůči jeho rodičům, jednak právo dítěte být slyšeno ve vztahu ke státním orgánům, obojí obsažené v čl. 12 Úmluvy o právech dítěte. Pokud jde o práva dítěte vůči jeho rodičům, vychází koncepce rodičovské zodpovědnosti z demokratizace výchovy dítěte. Dítě není jen pasivním objektem výchovy, a proto je nově zdůrazňováno právo dítěte na informace a právo svobodně se vůči rodičům vyjadřovat ke všem jejich rozhodnutím týkajícím se jeho osoby.⁷⁸

Právo dítěte být slyšeno v každém řízení, v němž se o jeho záležitostech rozhoduje, má svůj základ v čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte, podle něhož se dítěti poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Jestliže dítě má právo být slyšeno v každém řízení, které se ho dotýká, neznamená to, s poukazem na citované ustanovení čl. 12 odst. 2 Úmluvy, že by se muselo účastnit každého soudního řízení, zejména pokud jde o nejběžnější řízení o zvýšení výživného. Soud by však měl znát stanovisko dítěte, nejčastěji prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany, pokud rozhoduje o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů, případně schvaluje dohodu o společné nebo střídavé výchově, a při rozhodování o úpravě styku rodiče s dítětem.

Otázkou je, do jaké míry jsou rodiče, soud nebo orgán sociálně-právní ochrany povinni brát zřetel na názor dítěte. Pokud jde o rodiče, nemá o tom zákon žádné ustanovení, stejně tak pokud jde o rozhodování soudu. Naproti tomu ustanovení § 8 odst. 2 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, výslovně uvádí, že „vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti“.

⁷⁸ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001, s. 100.

Rozhodnutí o jméně a příjmení je natolik závažným zásahem do osobnosti dítěte, že je nesporné, že dítě musí mít právo se vyjádřit k těmto otázkám. Pokud je dítěti nad 15 let, jeho souhlas k změně jména i příjmení (§ 64 odst. 1 ZM, § 76 odst. 1 písm. f) ZM).

10 Navrhovaná úprava

10.1 Ochrana jména

Připravovaná rekodifikace soukromého práva a v jeho rámci občanský zákoník jako základ soukromého práva zdůrazňuje, a to v nových společenských podmínkách v souladu s ideou lidských práv a jejich ochranou zcela právem osobnost člověka - fyzické osoby jako jednu ze základních výchozích hodnot této připravované úpravy. Prvořadá pozornost je věnována komplexní ochraně osobnosti fyzické osoby.

Koncepční vrácení (znovuvrácení) norem práva rodinného do občanského zákoníku je správné. Navazuje totiž na statusová práva lidí, resp. osob v právním smyslu vůbec. Na tom nic nemění ani to, že v právu rodinném hrají významnou roli kogentní právní normy, neboť jde o jev příznačný právě pro statusová práva, aniž by kdokoli rozumně pochyboval o tom, že jde o práva soukromá. I vysoká míra kogentnosti ještě nečiní z této části soukromého práva právo veřejné. Nepochybným kladem velkých kodexů práva je také jejich stabilita.⁷⁹

Jménu spolu s bydlištěm člověka je věnován v navrhované úpravě celý jeden oddíl.

Osnova sleduje dosavadní právní pojetí, výrazně je však prohlubuje a rozšiřuje. Protože tvorbu a nabytí jména stejně jako úpravy a změny upravuje zákon o matrikách a protože není příčiny tuto úpravu měnit, jen se na tuto úpravu odkazuje. Stejně se zde odkazuje i na právo rodinné, které stanoví, jak se jméno může změnit v souvislosti se vznikem a zánikem manželství. Navrhuje se stanovit pravidlo, že člověk má právo na užívání svého jména v právním styku. Užívá-li někdo jiné jméno než své vlastní (tj. buď jméno cizí nebo smyšlené), musí nést následky omylu nebo újmy, která tím na straně dalších osob vznikne. Při neoprávněných zásazích do práva na jméno rozlišuje osnova dvě situace. Za prvé se jedná o případ, kdy někdo zpochybňuje něčí právo na jeho jméno. Za druhé o případ, kdy někdo v důsledku neoprávněného použití jeho jména utrpí újmu. V tom případě dotčené osobě náleží zdržovací nebo odstraňovací žaloba. Pokud se jedná

⁷⁹ Králíčková, Z.: České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie, Právní rozhledy č. 21/2005, nakl. C. H. Beck, s. 771.

o právo na náhradu nemajetkové nebo majetkové újmy, řeší osnova tyto otázky jednotně v rámci závazků z deliktů. Osnova však zamýšlí ochranu jména rozšířit. Za situace, kdy objektivní důvody brání dotčenému bránit se sám, přiznává se ve stejném rozsahu žalobní právo také jeho nejbližším příbuzným. Zároveň se respektuje, že odporovat neoprávněným zásahům do jména je především věcí dotčené osoby, a proto se jí umožňuje zabránit, aby takové řízení bylo zahájeno či aby se v něm pokračovalo. Vzhledem k tomu, že jedním z cílů osnovy je přispět k upevnění rodinných vazeb a posílení soudržnosti rodiny, navrhuje se po vzoru čl. 8 občanského zákoníku italského založit zvláštní ochranu tam, kde neoprávněný zásah do jména jedné osoby podstatně zasahuje vážnost celé rodiny. Osnova výslovně poskytuje ochranu i pseudonymu, za podmínky, že vejde ve známost. Návrh mluví záměrně o přijetí pseudonymu, nikoli o jeho vytvoření, neboť jako pseudonym lze přijmout i pojmenování vytvořené pro určitého člověka někým jiným, jak je typické zejména u přezdívek. Stejně tak se záměrně mluví o známosti pseudonymu, nikoli o jeho obecné známosti, protože pro právní následek musí být rozhodující posouzení konkrétní situace, nikoli paušálně zvolené kritérium. Hledisko právní jistoty třetích osob zesiluje jasné pravidlo o platnosti právních jednání učiněných pod pseudonymem. Obecný zájem na spravedlivém a rozumném uspořádání konkrétních právních poměrů nemůže preferovat neplatnost právních jednání jen proto, že byla učiněna pod pseudonymem.⁸⁰

§ 62

- (1) Jméno člověka je jeho osobní jméno a příjmení, jakož i rodné příjmení, které mu podle zákona náleží. Každý člověk má právo užívat své jméno v právním styku, stejně jako právo na ochranu svého jména a na úctu k němu.
- (2) Člověk, který užívá jiné jméno než své vlastní, nese následky omylů a újmy z toho vzniklých.
- (3) Jak člověk jméno nabývá a jak je lze upravit nebo změnit, stanoví zvláštní zákon a ustanovení práva rodinného.

§ 63

⁸⁰ Občanský zákoník - konsolidovaná verze - duben 2002 ze serveru www.juristic.cz, 2.11.2005, s. 55.

- (1) Člověk, který byl v právu ke jménu dotčen zpochybnutím svého práva nebo který pro neoprávněné užití svého jména utrpěl újmu, se může domáhat u soudu zdržení se takového jednání nebo odstranění jeho následků a přiměřeného zadostiučinění.
- (2) Je-li dotčený nepřítomen nebo je-li nesvéprávný, nezvěstný či nemůže-li se z jiné podobné příčiny brát za ochranu vlastního jména sám, může toto právo uplatnit jeho manžel, potomek nebo rodič, ledaže dotčený, ač je svéprávný, jim nebo soudu dá jasně najevo, že si takové uplatnění nepřeje.
- (3) Je-li pro to důvod spočívající v důležitém zájmu na ochraně rodiny a týká-li se neoprávněný zásah příjmení, může se ochrany domáhat samostatně manžel nebo jiná osoba dotčenému blízká, byť do jejich práva ke jménu přímo zasaženo nebylo.

§ 64

Pseudonym

- (1) Člověk může pro určitý obor své činnosti nebo i pro soukromý styk vůbec přijmout pseudonym.
- (2) Pokud někdo právně jedná pod pseudonymem, není to na újmu platnosti právního jednání, je-li zřejmé, kdo jednal, a druhá strana nemá pochybnost o osobě jednajícího.
- (3) Vejde-li pseudonym ve známost, požívá téže ochrany jako jméno.

V oddíle, který se věnuje osobnosti člověka najdeme, že každý může žít podle svého, neporušuje-li tím práva jiných. Chráněna je osobnost člověka, včetně všech jeho přirozených práv. Ochrany požívají zejména život a zdraví člověka, jeho důstojnost, vážnost a čest, soukromí a projevy osobní povahy. Věcný hodnotící úsudek o člověku není způsobilý dotknout se jeho cti a důstojnosti. Ten, jehož osobnost byla dotčena, se může domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněného zásahu, byl odstraněn jeho následek a přiměřeného zadostiučinění. Týká-li se nedovolený zásah činnosti člověka v právnické osobě, může na jeho ochranu vystoupit i tato právnická osoba, za jeho života však s jeho souhlasem. Souhlasu

není třeba, nemůže-li člověk pro nepřítomnost či nemohoucnost projevit svou vůli. Po smrti člověka je k ochraně jeho osobnosti oprávněna kterákoliv z osob jemu blízkých. Při nedovoleném zásahu do osobnosti člověka, který není plně svéprávný, musí podat návrh podle § 68 orgán veřejné moci příslušný podle zvláštního zákona bez zbytečného odkladu poté, co se dozvěděl, že k takovému zásahu došlo a že zákonný zástupce takový návrh nepodal. Kdykoli se tento orgán veřejné moci dozví o zásahu do osobnosti člověka, který není plně svéprávný, a o zásahu lze mít důvodně za to, že je nedovolený, musí se bezprostředně poté dotázat zákonného zástupce, zda podal návrh na ochranu osobnosti dotčené osoby. Neprokáže-li zákonný zástupce podání návrhu, má se za to, že návrh nebyl podán. Povinnosti podle odstavce 1 se nelze zprostit slibem zákonného zástupce, že návrh podá v budoucnosti.

K ochraně některých dílčích oprávnění plynoucích z osobnostního práva (vzhledem k integritě člověka jako přirozené osobnosti nelze mluvit o "několika" osobnostních právech, ježto z jednoty lidské osobnosti plyne, že to je jediné právo) postačí generální klauzule, někdy i ve spojení se speciálními ustanoveními kodexu jinde, popř. s oporou či doplňujícím významem takových speciálních ustanovení. Jiná dílčí oprávnění, zejména právo na tělesnou integritu a právo na soukromí a na ochranu projevů osobní povahy jsou upravena podrobněji. Do této skupiny patří i právo na jméno, které je ze systematických důvodů upraveno výše.⁸¹

10.2 Navrhovaná úprava jména

Pravidla pro jméno a příjmení mezi manželi, rodiči a dětmi, osvojiteli a osvojení a osobami v zapsaném partnerství jsou upraveny v části 2. navrhovaného občanského zákoníku, nazvané "rodinné právo".

Ustanovení pro prohlášení o příjmení při uzavření manželství jsou obdobná jako stávající úprava, pouze dochází k zpřesnění pravidel pro připojování příjmení. Navrhuje se, aby napříště bylo nezbytně třeba mít za to, že příjmení popřípadě uváděné na druhém místě je příjmení připojované.

⁸¹ Občanský zákoník - konsolidovaná verze - duben 2002 ze serveru www.juristic.cz, 2.11.2005, s. 58.

Při rozvodu manželství je prodloužena doba, do které může bývalý manžel oznámit příslušnému matričnímu úřadu, že přijímá opět své dřívější příjmení.

Trochu odlišná je v návrhu úprava příjmení při osvojení. Nově se přihlíží k právu dítěte (které má od svého 15. roku) rozhodovat o svém osobním jméně a příjmení. Pokud jde o osobní jméno osvojeného dítěte, stanoví o něm matriční předpisy. Při osvojení zletilého se jeho příjmení nemění, ale je dána možnost připojení.

Při zrušení osvojení bude mít osvojenec dřívější příjmení, avšak s tím, že změně (o níž rozhoduje soud v řízení o zrušení osvojení) může osvojenec svým prohlášením zabránit. Ne plně svéprávný osvojenec bude sice zastoupen opatrovníkem, nicméně i zde se uplatní předpisy, které rozšiřují práva dětí, pokud jde o osobní jméno a příjmení (kromě ovšem předpisů, které nezletilého chrání právě jako dítě).⁸²

Úprava jména a příjmení dítěte je modifikována s ohledem na Úmluvu o právech dítěte, resp. vůbec se zřetelem na změnu v pojetí postavení dítěte. Ke změně příjmení je třeba vyjádření dítěte za stejných předpokladů a podmínek jako v jiných záležitostech týkajících se dítěte; je-li dítě starší patnácti let, je třeba, aby se změnou svého příjmení souhlasilo. Jinak pravidla zůstávají stejná.

U zapsaného partnerství (trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé zákonem stanoveným způsobem) platí obdobná pravidla pro úpravu příjmení jako při uzavření manželství.

§ 231

Snoubenci při sňatečném obřadu prohlásí, zda

- a) příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným, nebo zda
- b) si oba svá příjmení ponechají, anebo zda
- c) příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným, a ten, jehož příjmení se nemá stát příjmením společným, bude ke společnému příjmení na druhém místě připojovat své stávající příjmení.

⁸² Občanský zákoník - konsolidovaná verze - duben 2002 ze serveru www.juristic.cz, 2.11.2005, s. 289.

§ 532

Ponechají-li si snoubenci svá stávající příjmení, prohlásí také, které z jejich příjmení bude příjmením jejich společných dětí.

§ 533

- (1) Má-li v případě volby podle § 531 písm. c snoubenec, jehož příjmení nemá být příjmením společným, připojované příjmení, může jako připojované příjmení zvolit pouze první příjmení.
- (2) Volba podle § 531 písm. c není možná, má-li již snoubenec, jehož příjmení bude příjmením společným, připojované příjmení.

§ 534

Podrobnosti o tvoření a užívání příjmení stanoví zvláštní zákon.

§ 626

Manžel, který přijal příjmení druhého manžela, může do šesti měsíců po rozvodu manželství oznámit příslušnému matričnímu úřadu, že přijímá opět své dřívější příjmení. Stejně platí, hodlá-li manžel, který přijal příjmení druhého manžela s tím, že bude ke společnému příjmení své stávající příjmení, popřípadě první ze svých příjmení, připojovat, užívat napříště jen své dřívější příjmení.

§ 708

- (1) Osvojenec má příjmení osvojitele; společný osvojenec manželů má příjmení, které bylo určeno pro jejich děti při uzavření manželství.
- (2) Nesouhlasí-li osvojenec, který má právo vyslovit se ke svému příjmení, se změnou svého příjmení, rozhodne soud, že osvojenec bude ke svému příjmení připojovat příjmení osvojitele; má-li osvojenec připojované příjmení, lze osvojitelovo příjmení připojit jen k prvnímu příjmení osvojenec; má-li

osvojitel připojované příjmení, lze k osvojencovu příjmení připojit jen první příjmení osvojitele.

§ 713

- (1) Jsou-li pro to důležité důvody, soud osvojení na návrh osvojitele nebo osvojence zruší. Dosáhl-li osvojenec zletilosti, může podat návrh spolu s osvojitelem.
- (2) Zrušením osvojení zaniká poměr vzniklý osvojením i povinnosti a práva z tohoto poměru vycházející a obnovuje se předchozí příbuzenský poměr. Majetková práva, popřípadě povinnosti osvojence, vzniklé před tím, než bylo osvojení zrušeno, nejsou zrušením osvojení dotčena.
- (3) Osvojenec bude mít příjmení, které měl před osvojením, ledaže prohlásí, že si stávající příjmení ponechá.

§ 725

- (1) Osvojení zletilého nemá vliv na jeho příjmení.
- (2) Osvojený může prohlásit, že bude ke svému příjmení připojovat příjmení osvojitele, pokud s tím osvojitel souhlasí; ustanovení § 708 odst. 2 platí zde obdobně; jsou-li osvojiteli zletilého manželé, jejichž příjmení jsou různá, může osvojený prohlásit, že bude ke svému příjmení připojovat příjmení určené pro společné děti osvojitelů, pokud s tím osvojitelé souhlasí.

Osobní jméno a příjmení dítěte

§731

- (1) Dítě, které se narodí za trvání manželství svých rodičů, má příjmení určené při uzavření jejich manželství pro děti, které se manželům narodí.
- (2) Dítě má jinak příjmení toho z rodičů, které rodiče zvolí. Nedohodnou-li se rodiče o příjmení dítěte, určí jeho příjmení soud; stejné platí o osobním jménu dítěte.

- (3) Uzavřou-li rodiče manželství po narození svého dítěte, bude mít dítě příjmení určené při uzavření jejich manželství pro děti, které se manželům narodí.

§ 732

Je-li znám jen jeden z rodičů, má dítě jeho příjmení. Tento rodič také určí osobní jméno dítěte; jinak je určí soud.

§ 733

Uzavře-li manželství matka dítěte, jehož otec není znám, mohou matka dítěte a její manžel shodně prohlásit před matričním úřadem, že příjmení určené pro jejich ostatní děti bude mít i toto dítě.

§ 734

- (1) Ke změně příjmení dítěte podle ustanovení § 731 až 793 je třeba vyjádření dítěte za stejných předpokladů a podmínek jako v jiných záležitostech týkajících se dítěte; je-li dítě starší patnácti let, je třeba, aby se změnou svého příjmení souhlasilo.
- (2) Ustanovení § 731 až 733 nelze použít, dosáhlo-li dítě zletilosti.

§ 735

Není-li žádný z rodičů znám, určí osobní jméno a příjmení dítěte soud.

§ 842

- (1) přijetí projevu vůle o vstupu do partnerství požádají osoby, které chtějí vstoupit do partnerství, příslušný matriční úřad a ke své žádosti připojí doklady osvědčující jejich totožnost a způsobilost ke vstupu do partnerství; co je obsahem žádosti a jaké doklady je třeba předložit, stanoví zvláštní zákon; ten také stanoví, za jakých podmínek lze předložení dokladů prominout, a u kterých dokladů není prominutí možné. Nelze prominout předložení osvědčení o totožnosti a osvědčení o státním občanství ČR.

- (2) Dříve, než učiní projev vůle o vstupu do partnerství, osoby vstupující do partnerství výslovně uvedou, že jim nejsou známy skutečnosti, pro které by jim zákon zakazoval, aby do partnerství vstoupily.
- (3) Ustanovení § 531 a 533 se použijí přiměřeně; ustanovení § 534 platí i zde.

11 Závěr

Mou snahou bylo komplexně zhodnotit problematiku jména a příjmení z hlediska ústavněprávního, občanskoprávního, rodinněprávního a správněprávního. Druhá dvě hlediska jsou rozebrána popisnějším způsobem, u ústavněprávního a občanskoprávního hlediska jsem se snažila o teoretičtější pohled. V otázkách ochrany osobností jsem vycházela z velkého množství judikátů, a to jak českých soudů, tak i zahraniční rozhodovací praxe. Jde o problematiku živou, která klade nelehké otázky, a která se bude v následujících letech stále dotvořovat. Současná zákonná ustanovení k této problematice jsou spíše stručná a lidé, mám na mysli zejména veřejnost, ale i například soudce, se stále ještě učí, jak tyto paragrafy vykládat a jak daleko mohou při výkladu těchto ustanovení zajít. Vývoj institutu ochrany osobností byl na našem území zpřetrhán komunistickým režimem, proto není divu, že stále ještě trochu tápeme. Aby se smysl a význam této problematiky dostal lidem pod kůži, bude ještě nějaký čas trvat. Navíc tady musíme předpokládat vývoj dále, nemůžeme říci, že na otázky týkající se osobnosti známe definitivní odpovědi. Připravovaná úprava občanského práva respektuje dosavadní vývoj této problematiky, vychází z vědomí důležitosti osobnostních otázek a zohledňuje současné evropské zkušenosti. Pravidla pro ochranu jména jsou stanovena podrobněji a v některých směrech rozšířena, což je třeba hodnotit pozitivně. Jde například o situaci, kdy objektivní důvody brání dotčenému bránit se sám, přiznává se ve stejném rozsahu žalobní právo také jeho nejbližším příbuzným. K upevnění rodinných vazeb a posílení soudržnosti rodiny může přispět i ustanovení zvláštní ochrany tam, kde neoprávněný zásah do jména jedné osoby podstatně zasahuje vážnost celé rodiny. Dobré je i výslovné ustanovení, že člověk, který užívá jiné jméno než své vlastní, nese následky omylů a újem z toho vzniklých.

Uvidíme, v jaké podobě bude nový občanský zákoník schválen a jak budou jeho nová ustanovení vykládána a judikována. Doufejme, že poslanci pochopí, že statusové věci mají být řešeny velmi opatrně a uvážlivě a léta pečlivě připravovaný návrh by neměl být měněn. Do doby schválení kodexu máme úpravu současného občanského zákoníku, která dle mého názoru, zejména díky vodítkům publikovaných rozhodnutí soudů, přijatelně fungující.

Seznam zkratk

Listina	Listina základních práv a svobod
ObčZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
OSŘ	zákon 99/1963., občanský soudní řád
ZM	zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách
ZR	zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině

Použitá literatura

Biografie

David, R.: Práva dítěte, Olomouc, 1999.

Glos, J.: Rodinné právo. Orbis, 1970.

Holub, M.: Zákon o rodině a předpisy související, 5. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 8. 2002, Linde.

Hrušáková M.: Určení jména dítěte v novém zákonu o matrikách, Právo a rodina, 3/2001, Linde.

Hrušáková, M.: Králíčková Z.: České rodinné právo, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk.

Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině - komentář, C.H.BECK. 2. vydání. Praha 2001.

Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kol.: Občanský zákoník - komentář, C.H.BECK., 6. vydání. 2001.

Jehlička, o., Švestka, J., Škárová M., a kol.: Občanský zákoník komentář - 9. vydání, C.H.BECK, 2004.

Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva 3. přepracované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 1996.

Knap a spol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva - 4. - podstatně přepracované a doplněné vydání, Linde Praha, a.s., 2004.

Knapp, V., Plank, K.: Učebnice československého občanského práva, díl 1, Orbis, 1965.

Knappová M.: Jak se bude Vaše dítě jmenovat?, Akademia/Praha, 1996.

Knappová M.: Naše a cizí příjmení v současné češtině, Vladimír Tax az Kort Liberec, 2002.

Klíma, K.: Ústavní právo, 2. rozšířené vydání, Plzeň 2004, Vydav. a naklad. Aleš Čeněk, s.r.o.

Madar, Z. a kol.: Právní slovník P - Ž, Panorama 1988.

Mates, P.: Ochrana soukromí ve správním právu, Linde Praha a.s., 2004.

Ottův slovník naučný, díl 24., nakl. Ladislav Horáček - Paseka a nakl. Agro.

Příručky pro národní výbory, Jméno a příjmení, 1951, č. 1, Ministerstvo vnitra v Publikačním ústavu MV.

Příručky pro národní výbory, svazek 21., Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb., Příručka pro matrikáře, Ministerstvo vnitra.

Ürögdi, G.: Tak žil starý Řím, Orbis, Praha, 1990.

Winterová, A.: Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou, 2. aktualizované vydání ke stavu 1. 8. 2005, Linde Praha, a.s., 2005.

Články

Haderka, J.: K problematice přijetí bývalého osvojeného. Socialistické soudnictvo, 1972, č. 9.

Haderka, J.: K problematice výkladu § 38 odst. 2 zákona o rodině. Socialistická zákonnost, 1972, č. 3.

Hrušáková, M., Králíčková, Z.: Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita?, Právní rozhledy č. 2/2005, nakl. C. H. Beck.

Hubálková, E.: Anonymní porody z hlediska čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech, Správní právo, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra.

Králíčková, Z.: České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie, in: Právní rozhledy č. 21/2005, nakl. C. H. Beck.

Kristková, V.: Práva dítěte a procesní praxe českých soudů, Právní fórum IV/2005, Via Iuris.

Lukeš, Z.: Změna příjmení nezletilého dítěte v případě nesouhlasu druhého z rodičů. Socialistická zákonnost, 1964, č. 4.

Macháčková, L.: Pravidla pro určení a změnu příjmení dítěte. Právo a rodina, 1/2001, Linde.

Mikule, V.: Základy statusových práv v právu veřejném a přehled jejich současné úpravy, Správní právo, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra.

Navara, L.: Vaše dítě se jmenuje jinak, řekl otcí soud, článek v Mladé frontě dnes z 30. října 2002.

Nová, H.: Babyboxy, schránky pro odložené novorozené děti z pohledu právní úpravy, <http://www.statim.cz/27-clanek.php>.

Paldus, F.: Několik poznámek k problematice určování a změny příjmení a jména nezletilce. *Socialistická zákonnost*, 1968, č. 12.

Petrušáková, J.: Právna úprava výchovy dieťaťa v rodine, Bratislava: Obzor, 1970.

Podmínky užívání více příjmení, ze dne 5. 9. 2002: <http://www.epravo.cz>.

Právni úprava užívání příjmení, ze dne 8.6. 2001: <http://www.epravo.cz>.

Pulzová, E.: K některým aspektům nové úpravy vedení matrik, *Právo a rodina* 9/2001, Linde.

Radvanová, S.: Rodina jako zdroj statusových práv, *Správní právo*, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra.

Svobodová, K.: Do světa bez "ová", *Týden* 13/2004, MEDIACOP, s.r.o.

Záruba, J. K některým otázkám matričních zápisů příjmení dítěte určeného dohodou rodičů. *Socialistická zákonnost*, 1988, č. 12.

Změna příjmení po rozvodu manželství a jak je to s příjmením dítěte po rozvodu rodičů, ze dne 28. 8. 2002: <http://www.epravo.cz>.

Zuklínová, M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek, *Právní rozhledy* č. 2/2005, nakl. C. H. Beck.

Zuklínová, M.: Status - rodinné právo - nový občanský zákoník, *Správní právo*, ročník XXXVI, č. 5 - 6., Ministerstvo vnitra.

Internetové zdroje

<http://www.epravo.cz>.

http://www.oku-ul.cz/informace/rizeni/RVV/zjap_vp.htm.

<http://www.juristic.cz>.

http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/PF-dokumenty/KOP/rodinne_pravo/Mate_stv_-_50a_ZOR.doc.

<http://www.statim.cz/27-clanek.php>.

Použité právní předpisy a judikatura

Všeobecný občanský zákoník, vyhlášený císařským patentem z 1. 6. 1811
č. 946 Sb.z.s.

Zákon č. 61/1918 Sb., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly.

Zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách.

Zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení.

Vyhláška č. 479/1950 Ú.l., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o
užívání a změně jména a příjmení.

Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním.

Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině.

Zákon 99/1963., občanský soudní řád.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících.

Vyhláška č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o
matrikách.

Vyhláška č. 11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí
dítěte a úmrtí matky.

Úmluva o právech dítěte (104/1991 Sb.).

Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (209/1992 Sb.).

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních
práv a svobod.

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava české republiky.

Zákona č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství.

Zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.

Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu
veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu.

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů.

Vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů; ve znění vyhlášky č. 230/2001 Sb.; ve znění vyhlášky č. 499/2001 Sb.

Vyhláška č. 230/2001 Sb., kterou se mění vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

Vyhláška č. 499/2001 Sb., kterou se mění vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění vyhlášky č. 230/2001 Sb.

Zákon 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád.

Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích.

Boh. A 184/19

Sou R NS č. 25 - C 1921

Co 62/2002-63

R 12/65

R 11/73

R 23/1984

Rozhodnutí OLG Mnichov z 18. 1. 1985 - 21 U 3479/84

5 Cdo 12/92

IV. ÚS 104/95

ÚS 15/95

I. ÚS 156/99

II. 157/01

III. 256/01

Sou R NS č. 25 - C 2001

25 Cdo 43/2001

Sou R NS č. 25 - C 2001

III. ÚS 73/02

I. ÚS 367/03

III. ÚS 281/03

1 Co 72/2003

PR č. 2/2004 NS ČR

III. ÚS 11/04

PI. ÚS 28/04

IV. ÚS 146/04

30 Cdo 181/2004

30 Cdo 181/2004

Usnesení Spolkového ústavního soudu v Německu, 1 BvR 236/3

30 Cdo 936/2005

Jiné zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

Občanský zákoník - konsolidovaná verze - duben 2002 ze serveru www.juristic.cz, 2. 11. 2005.